

ვარლამ სიჭინავა

მასალები მევენახეობისა და
მელვინეობის ისტორიისათვის
საქართველოში

თბილისი

2022

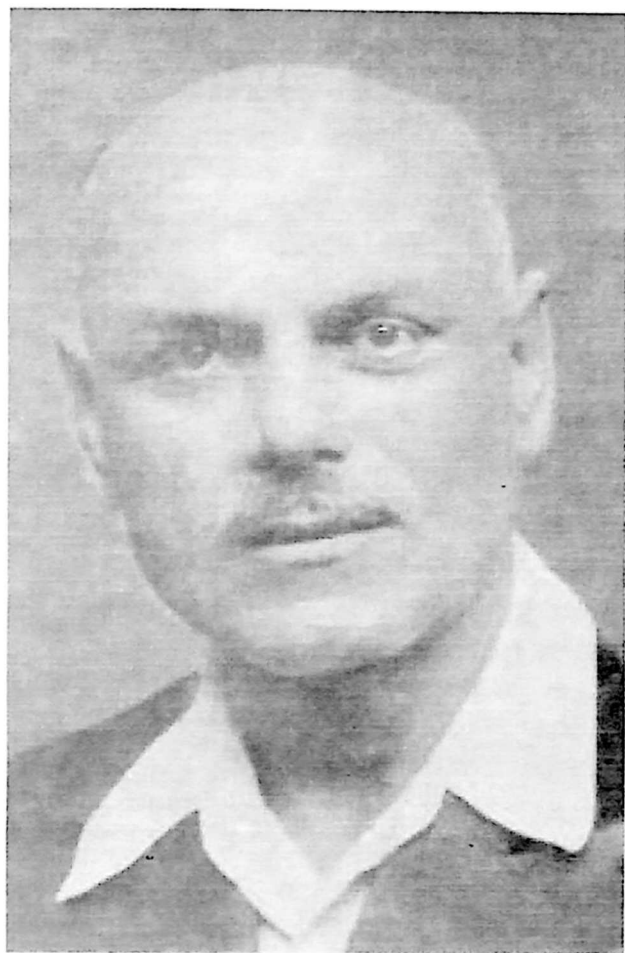
პირველი გამოცემის რედაქტორი: პროფესორი სერგი მაკალათია

მეორე გამოცემის რედაქტორები: გიორგი სარაჯიშვილი
ანზორ სიჭინავა

© ოტია სიჭინავა, 2022

პოლიგრაფიული ცენტრი „ბარტონი“, 2022

ISBN 978-9941-9769-7-1

H. J. L. L. L.

მეორე გამოცემის წინასიტყვაობა

ვარლამ (ვალეკო) ნესტორის ძე სიჭინავა დაიბადა 1902 წელს ზუგდიდის მაზრის სოფელ ლესიჭინეში. საშუალო განათლება მიიღო ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში. აქ ის დაუმეგობრდა ტიციან ტაბიძეს, პაოლო იაშვილს, ტერენტი გრანელს... იყო „ცისფერყანწელთა“ მიმდევარი, „ფლორელის“ ფსევდონიმით აქვეყნებდა ლექსებს.

1929 წელს დაამთავრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტი. მისი პედაგოგები იყვნენ გამოჩენილი მეცნიერები: ივანე ბერიტაშვილი საქართველოში ფიზიოლოგიური სკოლის ფუძემდებელი, სპირიდონ ვირსალაძე - მეცნიერული თერაპიისა და ტროპიკული მედიცინის საფუძვლის ჩამყალიბებელი, პეტრე მელიქიშვილი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პირველი რექტორი, გრიგოლ მუხაძე მეცნიერული და პრაქტიკული ქირურგიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი საქართველოში და ბევრი სხვა. უნდა აღინიშნოს, რომ ცოდნას-მოწყურებული ახალგაზრდა ესწრებოდა ივანე ჯავახიშვილის ლექციებს, გატაცებული იყო არქეოლოგიით. ყველაფერი ეს დაილექა მის მეხსიერებაში, რაც შემდგომ ნაწილობრივ განხორციელდა.

უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ ვ. სიჭინავამ სამსახური დაიწყო სამეგრელოში, სოფელ ლიაში, საუბნო-საექიმო პუნქტის გამგედ.

1934 წლიდან იწყებს მუშაობას ქ. ზუგდიდის რაიონულ პოლიკლინიკაში თერაპევტად. 1936 წელს ინიშნება ზუგდიდის რაიონის სახელმწიფო სანიტარულ ინსპექტორად და რაიონული საავადმყოფოს ინფექციური განყოფილების გამგედ.

1941 წელს გაიწვიეს მეორე მსოფლიო ომში, 1942 წლის მაისში კი „აღმოჩნდა“ ქერჩის „სასაკლაოზე“, რომელიც

ქართველთა ხორცსაკეპ მანქანად იქცა. იქ დაიღუპა 120-160 ათასამდე ქართველი, ბევრი ტყვედ ჩავარდა. ასე აღმოჩნდა ვარლამ (ვალიკო) სიჭინავა დახაუს საკონცენტრაციო ბანაკში.

ამონარიდი ვ. სიჭინავას შვილის, ოტია სიჭინავას წიგნიდან „ოდესღაც პეტერბურგში“: „...ბევრჯერ ჩავხედე სიკვდილს თვალებში...“ „ნუ შეშინდები, შვილო, გადარჩები...“

„ჩემი ღრმად მორწმუნე დედის მაღლი რომ არა, ამდენ ჯოჯოხეთს ვერ გადავურჩებოდი. თავიდან პოლონეთის ტყვეთა ბანაკში მოვხვდი. მითხრეს, არიული გარეგნობის ხარ, რატომ ჩვენს მხარეს არ იყავიო და მომექცნენ როგორც „მოღალატე“ გერმანელ ანტიფაშისტს. ჯერ იყო და ფეხებით დაკიდული დამტოვეს მთელი დღე, შემდეგ სანიტრობა „მომისაჯეს“, ცინიკურად მითხრეს, მიდი, იქნებ შენიანებს უმკურნალოო. პალატაში შესვლისას მომაკვდავის მეგრულად სათქვამი ხმა მომესმა: ვალიკო მიშველე... გულზე მომხვდა თანამემამულის ტანჯვა; დავუწყე მკურნალობა; ხან გერმანელ ექიმებს გამოვტყუე წამალი, ხან სხვა ავადმყოფებისგან მონარჩენი გამოვიყენე და ფეხზე დავაყენე...“

30 000 ტყვე-მებრძოლიდან ვალიკო სიჭინავა შეარჩიეს ანტიფაშისტური ორგანიზაციის თავმჯდომარედ საბჭოთა მხრიდან.

დახაუს საკონცენტრაციო ბანაკის ტყვეები გაათავისუფლეს ამერიკელმა ჯარისკაცებმა. მათ მოსვლამდე გერმანელებმა დატოვეს ბანაკი და თავს გაქცევით უშველეს. წლების განმავლობაში ნაშიმშილევა ტყვეებმა შეამტკრიეს სურსათის სარდაფის კარი. ამ დროს გაისმა რუპორში ვ. სიჭინავას ხმა გერმანულად, რუსულად და ქართულად, სადაც ის მოუწოდებდა ყოფილ ტყვეებს, ზედმეტად არ დანაყრებულობენ ერთ ჯერზე, რადგან წლების განმავლობაში ნაშიმშილენი ტყვეებისთვის მომაკვდინებელი იყო დიდი ულუფის მიღება. ეს გაფრთხილება

მათ ყურად არ იღეს, რაც ბევრი მათგანის გარდაცვალების მიზეზი გახდა.

ტყვეობის წლებში განცდილ-ნანახი ვარლამ სიჭინავამ აღწერა მოგონებებში „ფაშიზმის ტყვეობაში“.

სამშობლოში დაბრუნებულს, რკინიგზის სადგურზე ოჯახის წევრები დახვდნენ. მათთან რამდენიმეწუთიანი შეხვედრის შემდეგ უშიშროების სამსახურის თანამშრომლებმა ის წაიყვანეს და მხოლოდ 6 თვის შემდეგ გათავისუფლეს.

1946-1952 წლებში ვ. სიჭინავა იყო ზუგდიდის რაისაავად-მყოფოს ტუბერკულოზური განყოფილების გამგე. ნაყოფიერ პრაქტიკულ საქმიანობასთან ერთად ის ხელმძღვანელობდა ზუგდიდის ექიმთა საზოგადოებას.

ვ. სიჭინავა იყო მაღალკვალიფიციური ექიმი. 1967 წელს ხანგრძლივი და ნაყოფიერი მოღვაწეობისთვის მას მიენიჭა საქართველოს დამსახურებული ექიმის წოდება.

ვ. სიჭინავამ სამედიცინო თემაზე გამოაქვეყნა სამი მეცნიერული ნაშრომი და ათეულობით პუბლიცისტური წერილი.

ვ. სიჭინავას თანამედროვენი აღნიშნავენ მის განსწავლულობას, ერუდიციას, ინტერესთა მრავალფეროვნებას. მისი თამადობა იყო ნამდვილი დღესასწაული: სიტყვაკაზმულობით, თუ ლექსებით, თუ ნეაპოლიტანური სიმღერებით თავისი ხავერდოვანი ბარიტონით.

ვარლამ (ვალიკო) სიჭინავა გარდაიცვალა 1971 წელს.

ვ. სიჭინავას დარჩა 3 შვილი, რომლებიც გაყვნენ მამის კვალს და ემსახურებიან ყველაზე კეთილშობილურ საქმეს - ადამიანის ჯანმრთელობას. მისი ვაჟი - ოტია სიჭინავა დღემდე ხელმძღვანელობს კლინიკას მოსკოვში. ის არის ავტორი რომანებისა: „ოდესღაც პეტერბურგში“ და „სიყვარულის რადიაცია“, 20 ინოვაციისა და პატენტის მფლობელი.

ვ. სიჭინავა იყო საქართველოს და მსოფლიოს ისტორიის შესანიშნავი მცოდნე. ის თანამშრომლობდა ცნობილ ქართველ ისტორიკოსებთან. ზუგდიდის ისტორიულ მუზეუმში დაცულია ვ. სიჭინავას გამოუცემელი ნაშრომები: „მასალები სამეგრელოში მედიცინის განვითარებისთვის“ და „ისტორიული ცნობები“.

ვ. სიჭინავას ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კვლევა-ძიების უმნიშვნელოვანესი ნიმუშია 1960 წელს გამოცემული წიგნი „მასალები მევენახეობისა და მეღვინეობის ისტორიისათვის საქართველოში“, რომლის რედაქტორი იყო ცნობილი ქართველი მეცნიერი სერგი მაკალათია.

მიუხედავად იმისა, რომ ნაშრომი „არასპეციალისტის“ მიერაა შექმნილი, ის ამ თემაზე გამოქვეყნებულ გამოკვლევათა შორის დღემდე ერთ-ერთი საუკეთესოა. წიგნზე გამოქვეყნდა ლევან ფრუიძის, კონსტანტინე ღლონტის, ისააკ ქორთუას და სხვათა რეცენზიები.

დღეს საქართველო მსოფლიოში საყოველთაოდ აღიარებულია რვაათასწლოვანი წარსულის მქონე მევენახეობა-მეღვინეობის სამშობლოდ.

საქართველოს ყველა კუთხეში ტრიუმფალურად ტარდება „ღვინის დღეები“, „ღვინის ფესტივალები“. ამაზე თითქმის საუკუნის წინ თავის წინამდებარე წიგნში ხმამაღლა თქვა ვარლამ (ვალიკო) სიჭინავამ, რასაც მაშინ ბევრი სკეპტიკურად უყურებდა. ქართული მევენახეობა-მეღვინეობის საერთაშორისო აღიარებაში მას თავისი წვლილი მიუძღვის.

ვარლამ (ვალიკო) სიჭინავას წიგნი დღეს ბიბლიოგრაფიული იშვიათობაა. ამიტომაც გადავწყვიტეთ მისი ხელმეორედ გამოცემა. ავტორიებული ტექსტი უცვლელია.

მ. ნ. სიჭინავაძე

**მასალები
მევენახეობისა და მეღვინეობის
ისტორიისათვის
საქართველოში**

საქალაქიზო გამომცემლობა

„საბჭოთა საქართველო“

თბილისი

1960

წი ნ ა ს ი ტ ყ მ ა ო ბ ა

როგორც ცნობილია, ქართველ ერს თავისი არსებობის ხანგრძლივი ისტორია აქვს. ისტორიულად ამ ერის წინაპრები საკმაოდ დიდი შემოქმედებითი ნიჭით არიან ცნობილნი. ირკვევა, რომ თავისი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე ქართველ ერსა და მის წინაპარ ტომებს, ბევრი ისეთი ღირსშესანიშნავი წამოწყება შემოუღიათ, რომლებსაც შეეძლო მნიშვნელოვანი როლი შეესრულებინა კაცობრიობის განვითარების ისტორიაში. ასეთებიდან აღსანიშნავია: ხორბლის, სელისა და ვაზის კულტურები, მეტალურგია და ზოგი სხვა დარგი.

ცარიზმის დროს ასეთი კულტურული მემკვიდრეობის გამოვლინებასა და შესწავლას ხელს უშლიდა, როგორც სათანადო მასალების უკმარობა, აგრეთვე ის პოლიტიკა, რომელსაც ე. წ. „ინოროდცების“ მიმართ ატარებდა თვითმპყრობელური რეჟიმი.

როგორც სხვა „ინოროდცებმა“, ისე ქართველმა ხალხმაც განიცადა ასეთი ჩაგრა-დამცილება და თავისი კულტურული მემკვიდრეობის უგულვებელყოფა. ამის ერთ-ერთ გამოხატულებას წარმოადგენდა ქართული კულტურის ეთნოგენეზის შესახებ რეაქციონერ მკვლევართა მიერ წამოყენებული თეორია.

უკანასკნელი ათეული წლების განმავლობაში ჩატარებულმა მრავალრიცხოვანმა გამოკვლევებმა და აღმოჩენილმა არქეოლოგიურმა ძეგლებმა დაადასტურეს ქართველი ტომების დიდი შემოქმედებითი პოტენცია და ქართული კულტურის თვითმყოფლობის ბუნება,

ახალგაზრდობამ განსაკუთრებით უნდა იცოდეს მეცნიერების ისტორია. ვ. ი. ლენინმა ჯერ კიდევ 1920 წელს სწავლავანათლების დარგში შემდეგი შთამაგონებელი ამოცანა დაუსახა ახალგაზრდობის კავშირს. „კომუნისტი მხოლოდ მაშინ შეიძლება გახდეს, როცა შენს მეხსიერებას გაამდიდრებ ყველა იმ სიმდიდრის ცოდნით, რაც კაცობრიობას შეუშუშავებია“-ო¹.

კაცობრიობის მიერ ოდითვე შემუშავებული და დაგროვილი ცოდნა და გამოცდილება მსოფლიო კულტურის საგანძურის უძვირფასესი სიმდიდრეა და იგი საერთო საკაცობრიო კუთვნილებას შეადგენს. ამ საგანძურში ყველა ერს შეტანილი აქვს ამა თუ იმ სახის მეტ-ნაკლები წვლილი. ქართველ ერსაც თავისი გარკვეული წვლილი გააჩნია ამ საგანძურში და ინტერესს მოკლებული არ არის იმის ცოდნა, თუ რაში მდგომარეობს იგი.

ჩვენი ქვეყნის ხალხთა კულტურული მემკვიდრეობის შესწავლა-გამოვლინების საქმეს მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ მიეცა ფართო გასაქანი. კომუნისტურმა პარტიამ და საბჭოთა ხელისუფლებამ, ბრძნული ლენინური ეროვნული პოლიტიკის თანმიმდევრულად გატარებით, ააყვავეს საბჭოთა კავშირის ხალხთა ეკონომიკა და კულტურა. საბჭოთა ადამიანებს უყვართ თავისი მშვენიერი, აყვავებული სამშობლო.

ქართველი ერის კულტურულ მემკვიდრეობაში ერთ-ერთი თვალსაჩინო ადგილი უკავია მევენახეობა-მელენეობის შემოღება-განვითარების საკითხს. ამ საკითხზე ბევრი მასალა მოიპოვება სხვადასხვა ისტორიულ წყაროებსა და მრავალ ავტორთა შრომებში. ამ მასალის უმეტესი ნაწილი მოცემულია აკად. ი. ჯავახიშვილის „საქართველოს ეკონომიური ისტორიის“ მეორე ტომში. მაგრამ მისი გამოქვეყნების შემდეგ (1934 წ.) აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალები და გამოცემული შრომები საკმაოდ მრავალრიცხოვანი და დიდმნიშვნელოვანია. ეს შრომები და ძეგლები მრავალმხრივ საყურადღებო ცნობებს იძლევიან და სინათლის შუქს ჰფენენ ამ დარგში ბევრ ბუნდოვან საკითხს. ყველა ამ მასალიდან შემაჯამებელი შრო-

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზულებანი ტ. 31, გვ. 344, თბილისი, 1952 წ.

მა ჯერ კიდევ არა გვაქვს, რაც დიდ ხარვეზად იგრძნობა თანამედროვე ამპელოლოგიაში და აგრეთვე ქართულ ისტორიოგრაფიაშიც.

წინამდებარე ნარკვევი ამ ხარვეზის ცოტათი მაინც შეესებას ისახავს მიზნად და გაწეული შრომა უნაყოფო არ იქნება თუ მან ერთგვარად უპასუხა დასმულ ამოცანას. სრულყოფილის პრეტენზია მას რა თქმა უნდა არა აქვს, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ვფიქრობთ, რომ დაინტერესებული მკითხველი აქ იპოვნის მისთვის საყურადღებო და საინტერესო ცნობებს.

ამ ნაშრომში ჩვენ შევეცადეთ ჩვენთვის ხელმისაწვდომი ლიტერატურის მიხედვით გაგვეშუქებინა, თუ რამდენად მართებულია ბევრი რუსი და უცხოელი ბოტანიკოსებისა და სხვა მკვლევართა აზრი იმის შესახებ, რომ საქართველო მივიჩნიოთ ვაზის კულტურის პირვანდელ სამშობლოდ და ქართველი ერის წინაპარ ტომებს მივაწეროთ მისი შემოღების პრიორიტეტი. ამ საკითხების შესწავლისათვის გამოვიყენეთ ზოგიერთი ნიშანდობლივი ქართული არქეოლოგიური ძეგლები, ისტორიული წყაროები და რიგ მეცნიერთა გამოკვლევები ამ დარგში. ეს მასალები აღნიშნულ მოსაზრებათა საპირაპეროდ მეტყველებენ.

უფრო მეტიც, საქართველოში არსებული აბორიგენულ ვაზის ჯიშთა მეტად მრავალსახოვანი და მრავალრიცხოვანი ფონდი, ქართული ვაზის ჯიშთა გავრცელება უცხო ქვეყნებში, ქართული ტერმინოლოგიის სიმდიდრე მევენახეობისა და მეღვინეობის დარგებში და ბოლოს ბევრი ამ ქართული ტერმინის შესვლა უცხო ენათა ლექსიკაში უცვლელად ან თარგმანის სახით და სხვ. კიდევ უფრო ცხადყოფენ, რომ ჯერ კიდევ შორეულ წარსულში საქართველო მართლაც ითვლებოდა ვაზის კულტურის ერთ-ერთ ძირითად ცენტრად.

ამ ნარკვევზე მუშაობის დროს მორალური მხარდაჭერა მივიღე მევენახეობა-მეღვინეობის სამეცნიერო-აკვლევით ინსტიტუტის ბევრი მეცნიერი მუშაკის მხრივ; ზოგიერთ მწიგნულოვან საკითხზე კონსულტაცია გაგვიწია: მევენახეობა-მეღვინეობაში — პროფ. მ. ა. რამიშვილმა და პროფ. გ. ა. ბე-

რიცხვ; ისტორიაში — პროფ. გ. ა. მელიქიშვილმა; არქეოლო-
გიაში — ისტ. მეცნ. კანდ. ნინო ხოშტარიაშვილმა; ენათმეცნიერე-
ბაში — აკად. გ. ვ. წერეთელმა და მეცნიერ მუშაკმა ვაჟა გვა-
ხარიაშვილმა, რისთვისაც მათ გულითად მადლობას მოვახსენებ.

დასასრულს უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეს ნარკვევი უთუოდ
დაზღვეული არ იქნება მასში ბევრი საჭირო ცნობების მოუ-
თავსებლობისა და აგრეთვე ზოგი ნაკლოვანი მხარეებისაგან,
ავტორი სიამოვნებითა და მადლობით მიიღებს ყველა საქმიან
შენიშვნას, რაც ნარკვევის შემდგომ შევსებისა და შესწო-
რებისათვის იქნება გამოყენებული.

ავტორი

ლეგენდები და გადმოცემები ვაზის კულტურის პირვანდელი სამშობლოს შესახებ

საკითხი მევენახეობისა და მეღვინეობის პირვანდელი სამშობლოს შესახებ შორეულ წარსულიდან აინტერესებდა ადამიანთა საზოგადოებას. ეს საკითხი ჩვენს დროშიც დიდ ინტერესს იწვევს, ვინაიდან მისი შესწავლით შესაძლებელია უფრო გავიცნოთ ის შემოქმედი ხალხი, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა ამ დარგებს და ამით ისტორიული სამსახური გაუწია კაცობრიობას.

ადამიანთა საზოგადოება უხსოვარ დროიდან გრძნობდა მევენახეობისა და მეღვინეობის დიდ მნიშვნელობას და ამიტომაც პატივდიდებით მოსავდა ამ ძვირფას მცენარეს. უთუოდ ამ გრძნობამ შორეულ წარსულში დაბადა პატივისცემა და სიყვარული ვაზისადმი, რაც შეიქმნა ვაზის კულტურაზე სხვადასხვა ხალხში სხვადასხვაგვარი ლეგენდებისა და თქმულებების შექმნის წყაროდ.

ძველი ბერძნული თქმულებით არსებობდა მევენახეობა-მეღვინეობისა და ლხინის ღმერთი, რომელსაც დიონისეს უწოდებდნენ. რომაელების პანთეონში ასეთ ღმერთს ბახუსი ან კიდევ ვაკხა¹ ერქვა. ხოლო ეგვიპტელები ამ ღვთაების ფუნქციას ოზირისს მიაწერდნენ.

ბერძნული გადმოცემით, მსოფლიოში პირველად დიონისემ იპოვა ვაზის უმცირესი ნერგი და თავის სამშობლოში გადასატანად მოათავსა ჩიტის ძვალში; მაგრამ გზაზე ვაზის ნერგს სწრაფად დაუწყია ზრდა და ვერ ჩატეულა მასში, დიონისე

¹ აქედან სიტყვა ვაკხანალოა.

იძულებული გამხდარა მოეძებნა უფრო დიდი ძვალი, რომ მით ვადაეტანა იგი, ეს ძვალი თურმე ლომის ყოფილა, მაგრამ ცოტა ხნის შემდეგ ამ ძვალიდანაც გადმოსულა ეს ნერგი, მაშინ დიონისეს იგი ვირის ძვალში მოუთავსებია და ჩამოუტანია თავის საშობლოში—ნაკოსში. აქ მას ვაზის ეს ნერგი ყველა ამ ძვლებთან ერთად მიწაში დაურგავს და თითქოს აქედან ჩაეყარა საფუძველი მევენახეობას.

ძველი ნაკოსელების წარმოდგენით, თითქოს ვაზის ნერგის ასეთი თავგადასავლის გამო უნდა იყოს, რომ ღვინის მსმელები ჯერ ჩიტებივით ჭიკჭიკობენ, შემდეგ ლომებივით ღრიალებენ და ბოლოს ვირებივით უგუნურ ცხოველებს ემსგავსებიანო.

ამ ლეგენდის მიხედვით, ვაზის პირვანდელ სამშობლოს წარმოადგენს ნაკოსი, ხოლო მევენახეობა-მეღვინეობის შემოღება-გავრცელების საქმეში დამსახურება ძველ ნაკოსში მცხოვრებ ბერძნებს ეკუთვნის.

ერთე-ერთი ძველი გადმოცემის მიხედვით თითქოს ვაზი ეშმაკის მიერ გაჩენილი მცენარეა.

ბიბლიის გადმოცემით კი პირიქით, ვაზი შექმნილია „ღვთის“ მიერ და იგი თითქოს ხარობდა „ედემის ბაღში“.

თალმუდისტების წარმოდგენით სწორედ ვაზი იყო ის აკრძალული ხე, რომლის ნაყოფის ჭამა ღმერთმა აუკრძალა პირველყოფილ ბიბლიურ ცოლ-ქმარს, მაგრამ ევამ შეაცდინა ადამი და აჭამა ეს აკრძალული ნაყოფი, ე. ი. ყურძენი.

ძველი აღთქმის მიხედვით, თითქოს მსოფლიო წარღვნის შემდეგ ნოეს კიბობანი გაჩერდა არარატის მთაზე. აქ ნოემ გადმოსხა ყველა ცხოველი, რომელიც ჰყავდა კიბობანში და იქვე დაიწყო ყველა იმ მცენარის მოშენება, რომელიც წამოიღო წარღვნისაგან გადასარჩენად. ამ ლეგენდის თვალსაზრისით, ვაზისა და სხვა კულტურულ მცენარეთა პირვანდელ სამშობლოს ამიერკავკასია წარმოადგენს და კერძოდ კი არარატის მთის კალთები¹.

¹ ერთ-ერთი ბერძნული გადმოცემით, ნოეს მიერ ახლად დარგულ ვაზს ნიუპატა ეშმაკი და მორწყვა იგი ცხვრის, ლომის, მაიმუნისა და

მე-17 საუკუნის ცნობილი იტალიელი მისიონერი ბერის არქანჯელო ლამბერტის გადმოცემით, მევენახეობის პირვანდელი კერის შესახებ წმინდა ეპიტანეს წიგნში ასეთი ცნობა მოიპოვება: „ეს წმინდანი თავისი წიგნის „პანარონის“ დასაწყისში, როცა ნოეს შესახებ ამბობს, შემდეგს წერს: „როცა წარღვნის შემდეგ ნოეს კილობანი გაჩერდა არარატის მთაზე, სომეხთა და ქართველთა ქვეყნის შუა, ლუბარად წოდებულ მთაზე, გაჩნდა პირველ ადამიანთა საცხოვრებელი და იქ დარგო წინასწარმეტყველმა ნოემ ვენახი და შეიქმნა იქაური ბინადარი“¹. ლამბერტი იქვე დასძენს: — „ვინ იცის ძველებმა იმიტომ უწოდეს ქართველებს გეორგიანი (ეს სიტყვა ნიშნავს მიწის მუშაკს), რომ ნოემ პირველად მათ ქვეყანაში ფარჯიშა ეს ხელობა და იქნება — „დაბადებამ“ ამ ქვეყნის მკვიდრთ ამისათვის უწოდა მიწის მუშაკნი: „და იწყო ნოე კაცმან საქმე ქვეყანასა და დასხა ვენახი“².

მართლაც მიწის მუშაობას, როგორც საქართველოში, ისე კოლხიდაში იმდენად ეტანებიან, რომ ყველას კეთილშობილურ საქმედ მიაჩნია თავის ყანაში მუშაობა... ყველგან ვენახებს აშენებენ და ცდილობენ ბევრი ღვინო მოიყვანონ, რომელიც ძლიერ უყვართ... ნოესავით“ —³.

ბევრი ასეთი ლეგენდა ვაზისა და ღვინის შესახებ არსებობდა აგრეთვე ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებში. მათ შორის დიდ ინტერესს იწვევს ძველ ურარტუში გავრცელებული ლეგენდა ვაზის კულტურის შემოღების შესახებ.

ლორის სისხლით. ამიტომ არისო, ფიქრობდნენ ძველი ბერძნები, რომ ღვინის სმის დროს ადამიანი ჯერ ბატკანივით უწყინარი არის, მერე ღლივივით უღმობელი, შემდეგ მაიმუნივით ოინბაზი და ბოლოს კი ღორივით უგუნურიო.

იპაონური თქმულება: სმის დროს, ჯერ ადამიანი სვამს ღვინოს, შემდეგ ღვინო სვამს ღვინოს და ბოლოს ღვინო სვამს ადამიანს.

გერმანული თქმულებით: ვინც აზროვნებს, ის არ სვამს და ვინც სვამს ის არ აზროვნებს.

¹ არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა. თბილისი, 1938 წ. გვ. 8—9.

² იქვე, გვ. 9.

³ იქვე.

ეს ლეგენდა განსაკუთრებით საყურადღებოა ამიერკავკასიის ხალხებისათვის, ვინაიდან ურარტუს სახელმწიფოს გაერთიანებაში ამიერკავკასიის მნიშვნელოვანი ნაწილიც შედიოდა.

ურარტელები ყველა გრანდიოზულ ნაგებობებსა და მნიშვნელოვან კულტურულ წამოწყებებს მიაწერდნენ მითოლოგიურ დედოფალს სემირამიდას ან მეფე სემირამის, ასე მაგ., ურარტუს სატახტო ქალაქის ტუმშას ანუ თანამედროვე ვანის (თურქეთშია) ერთი ნაწილი კლდეშია გამოკვეთილი ურარტელი ტექნიკის გეგმით და შესანიშნავ ნაგებობებს წარმოადგენს. ქალაქის ამ ნაწილში მრავლადაა გაშენებული ორი და სამსართულიანი სასახლეები და მთელი ეს ციხე-ქალაქი შემოზღუდულია მიუვალი კოშკებიანი გალავნებით. ურარტელების აზრით ეს ციხე-ქალაქი თითქოს გაშენებულია მეფე სემირამის მიერ¹.

საყურადღებოა, რომ ძველი ურარტელები ვაზის კულტურის შემოღების და გავრცელების საქმესაც ამ მითოლოგიურ მეფე სემირამის სახელთან აკავშირებდნენ. ეს ლეგენდა ვრცლად აღწერილი აქვს პროფ. გ. მელიქიშვილს, ჩვენ აქ მოვიყვანთ მის მოკლე შინაარსს.

ამ ლეგენდის მიხედვით, იყო ძლიერი და მდიდარი მეფე სემირამი, რომელსაც ჰყავდა უშიშარი და საუკეთესო შვილდოსანი ვაჟი ბადამი.

ერთხელ მეფე სემირამი იჯდა სათვალთვალო კოშკში, იქვე იყვნენ ბადამი და სხვა დიდებულები. ამ დროს საიდანაც უცბად მოფრინდა არწივი და შემზარავი ყიფილით სწრაფად დაეშვა მიწაზე, მეფის მახლობლად. მეფემ შენიშნა, რომ არწივს კისერზე გველი შემოხვეოდა. მან მაშინვე გასცა განკარგულება, რომ ისრის ერთი გასროლით მოეკლათ გველი და მისგან გაენთავისუფლებინათ არწივი. ბადამმა იმწამსვე სტყორცნა ისარი და განგმირული გველი მიწაზე დაეარდა. არწივს არავითარი ზიანი არ მოსვლია; ის ლაღად აფრინდა ძლიერ მადლა, მეფის პირდაპირ. რამოდენიმე წრე გააკეთა და შემდეგ მხედველობიდან მიიშალა.

¹ გ. მელიქიშვილი. ურარტუ. თბილისი, 1951 წ., გვ. 113.

სრული ერთი წლის შემდეგ მეფე შეშირაში იმავე სათვალ-
თვალ კოშკში იჯდა თავის დიდებულებთან ერთად. ამ დროს
კვლავ მოფრინდა არწივი, ერთხანს იფრინა მეფის გარშემო
და შემდეგ დაეშვა სწორედ იმ ადგილას, სადაც წინა წელს
გველი მოაშორეს მას. აქ მან პირიდან რაღაც გამოაგდო, შემ-
დეგ რამდენიმეჯერ დაიყვილა და გაფრინდა. მეფემ თვალი
მოჰკრა ამ სანახაობას და თავის მხლებლებს უთხრა, რომ ეს
აღბად ის არწივია, რომელიც გველისაგან გაანთავისუფლა ზა-
დამის ისარმა და ახლა ეს მაღლიერი ფრინველი მოფრინდა,
რომ სამადლობელი „ძღვენი“ მოეტანა და მადლობა ეთქვათ
მეფემ უბრძანა მსახურებს მოეძებნათ ის „ძღვენი“, რაც
არწივმა პირიდან გამოაგდო. დიდი ძებნის შემდეგ მსახურებ-
მა რამდენიმე მარცვალი იპოვნეს და მეფეს მიართვეს. მე-
ფემ ეს მარცვლები თავის მეზალეს გადასცა და უბრძანა რომ
ცალკე დაეთესა და განსაკუთრებული ყურადღება მიექცია,
თუ რა მცენარე ამოვიდოდა მისგან. მეზალეც ასე მოიქცა. გა-
ზაფხულზე მან ნახა, რომ იქ, სადაც ეს მარცვლები იყო დათე-
სილი, ამოსულა რაღაც უცნობი მცენარე და ამის შესახებ
მეფეს მოახსენა. მეფემ და დიდებულებმა ცნობისმოყვარეობით
დაათვალიერეს ეს მცენარე, რომლის მსგავსი მანამდე არ
ჰქონდათ ნანახი.

მცენარე ლალად იზრდებოდა, რამდენიმე ხანში მან საკ-
მაო სიმაღლეს მიაღწია, ფოთლები გაუმკვრივდა, მტევნები
გამოიხსნა და შეიქნა მეზალისა და მთელი სასახლის დიდებულთა
ყურადღების საგანი. შემოდგომაზე, როცა მტევნები დამ-
სხვილდა შეამჩნიეს, რომ ერთი მარცვალი გამსკდარიყო
და მიხვან დიოდა წვენი. აქედან დაასკვნეს, რომ ამ მცენარის
ნაყოფი უთუოდ მომწიფებულია და მასში მთავარი რამ სწო-
რედ მისი წვენი უნდა იყოსო. მეფემ უბრძანა მეზალეს მოეც-
რითა მთელი ნაყოფი, გამოეწურა მისგან წვენი და ცალკე
ჭურჭელში შეენახა. განკარგულება შესრულებულ იქნა.
რამდენიმე დღის შემდეგ მეზალემ შეამჩნია, რომ ამ სითხემ
დუღილი დაიწყო. ეს დუღილი ერთხანს გაგრძელდა, შემდეგ
დაწყნარდა და სითხე გამჭვირვალე შეიქნა. ყველას სურდა
გაეგო, თუ რა ხასიათისა იყო სითხე, მაგრამ პირთან მიკარე-

ბას ვერავინ ბელადდა ვინაიდან ეგონათ, რომ იგი შხამიანი იყო ამიტომ გადაწყვიტეს პატიმრის საშუალებით გაეგოთ ამ უცნაური სითხის მოქმედება. ერთ კაცისმკვლელ ტუსალს მისცეს ერთი სასმისი და თვალეში უყურებდნენ თუ რა მოუვიდოდა მას. პატიმარმა დალევის წინ სახე ოდნავ შეიკუმუხნა და დალია. ცოტა ხნის შემდეგ ითხოვა მეორე სასმისი, მისცეს მეორეც, მან ეს სასმისიც სიამოვნებით დასცალა. დაალევინეს მესამე. მალე ის ყველას თვალწინ შეიკმნა მხიარული და ოხუნჯი. კიდევ რამოდენიმე სასმისის მიღების შემდეგ შეამჩნიეს, რომ მისი ორგანიზმი მთლიანად მოდუნდა, ფეხები დაუმძიმდა, წამოწვა და მეორე დღემდე უგონოდ ეძინა. გამოღვიძების შემდეგ მას დაწვრილებით გამოჰკითხეს ამ სითხის დალევის დროს მიღებული შეგრძნობები, ნაამბობმა მსმენელებზე სასიამოვნო შთაბეჭდილება მოახდინა.

ამრიგად გამოიკვლიეს, რომ ამ მცენარის ნაყოფი, ე. ი. ყურძენი, შხამიანი არ არის და მისი წვენი, რომელსაც შემდეგში ღვინო დაერქვა; მანამდე ცნობილ ყველა სასმელზე უფრო სასიამოვნოა. მეფე შემირამმა გასცა განკარგულება გაეშენებიათ ეს მცენარე და მისი ნაყოფის წვენი შემოეღოთ მეფის სუფრაზე დასაღევად. ლეგენდის გადმოცემით სწორედ აქედან დაიწყო ვაზის კულტურის გავრცელება მთელ ურარტუს ტერიტორიაზე და შემდეგ იგი შემოღებულ იქნა აგრეთვე სხვა ქვეყნებშიც¹.

ამრიგად, მევენახეობისა და მეღვინეობის სამშობლოს, ამ ლეგენდის მიხედვით ურარტუ წარმოადგენს; როგორც აღვნიშნეთ, ბიბლიის გადმოცემით მევენახეობას ჩაეყარა საფუძველი არარატის მახლობლად, რაც ურარტუს ტერიტორიაზე მდებარეობდა და ებრაელები ამ სამეფოს ხშირად არარატს უწოდებდნენ. ამგვარად, ეს ებრაული და ურარტული ლეგენდები ვაზის კულტურის სადაურობის შესახებ ერთ და იმავე დასკვნას იძლევიან. ვაზის კულტურაზე განსაკუთრებით საინტერესო ცნობაა დაცული არგონავტების შესახებ არსე-

¹ გ. მელ ი ქ ი შ ე ი ლ ი. ურარტუ. 1951 წ., გვ. 113—117.

ბულ ძველ ბერძნულ ლეგენდაში. ამ ლეგენდის მრხედვით, როდესაც საბერძნეთის გმირი იაზონი და მისი მხლებლები ეახლენ კოლხეთის მეფე აეტს თავის სატახტო ქალაქ აიას (ნოქალაქევი) დიდებულ სასახლეში, აქ მათ უნახავთ დიდი სიმდიდრე და ბევრი გასაოცარი სანახაობა; მათ შორის დიდად ანცვიფრებდათ ჩამოსულ სტუმრებს სასახლის წინ ამართული ბუმბერაზი ხეები, უზარმაზარი მხვიარა ვაზებით და მათ ჩრდილში მჩქეფარე ოთხი შესანიშნავი შადრევანი. ერთი მათგანიდან ცემდა საუკეთესო ღვინო, მეორიდან რძე, მესამედან სურნელოვანი ზეთი და მეოთხედან ცოვი ანკარა წყალი¹.

ლეგენდა არგონავტების შესახებ მოხსენებულა ჰომეროსის „ოდისეაში“. იქვე მოთხრობილია აგრეთვე მეორე ლეგენდაც, რომ თითქოს კოლხეთის მეფის ასულმა ცირცეამ, ოდისეის და მის თანამგზავრებს გაუმართა მდიდრული სუფრა, რომელსაც ამშვენებდა ოქროსაგან წნულ თევზებზე დალაგებული მრავალგვარი კერძი და ძვირფასი ღოჭებში მდგარი „მჩქეფი სურნელოვანი“ ღვინო.

ჰომეროსის ეს ნაწარმოები ეკუთვნის ძვ. წ. ა. VIII საუკუნის ახლო პერიოდს. მაგრამ, როგორც გამოკვლევებიდან ჩანს ლეგენდა არგონავტების შესახებ საბერძნეთში ცნობილი ყოფილა ჰომეროსზე დიდი ხნით ადრე. მეცნიერების აზრით ეს ლეგენდა შეთხზულია ძვ. წ. ა. XIV—XIII საუკუნეებში.

აქედან ირკვევა, რომ დაახლოებით 3400—3300 წლის წინათ კოლხეთის ტერიტორიაზე მევენახეობა-მეღვინეობა იმდენად განვითარებული ყოფილა, რომ ძველ ბერძნებს სწორედ ეს ქვეყანა მიუჩნევიათ ვაზისა და ღვინის სამშობლოდ.

ვაზის კულტურის შესახებ ბევრი თქმულება არსებობდა აგრეთვე აზიის ძველ ხალხებში და ზოგი მათგანი შეტანილია ვედასა და ავესტაში.

ძველი ინდოევროპული ტომები პატივსა სცემდნენ დამატარებელ სასმელებს, რომლებსაც საერთო სახელად „სომას“ უწოდებდნენ. მათი წარმოდგენით „სომა“ ითვლებოდა „ზე-

¹ ა. ლ. ჰ. მ. ი. ა. ისტორიული ნარკვევი. ტფილისი, 1890 წ., გვ. 32,

ცის უზენაეს და უწმინდეს“ წყალობად, ამიტომაც სომხთი დამთვრალ ადამიანს წინასწარმეტყველად ანუ ქურუმად თვლიდნენ და მთვრალის ბოდვას დიდ ყურადღებას აქცევდნენ, ვინაიდან ფიქრობდნენ, რომ მისი ენით ლაპარაკობდა ღმერთი.

ასეთ გულუბრყვილო და ცრუმორწმუნეობით საესე ლეგენდებს რასაკვირველია არა აქვს მეცნიერული ღირებულება მევენახეობისა და მეღვინეობის წარმოშობისა და სადაურობის საკითხის დასადგენად. მაგრამ ეს ლეგენდები საყურადღებოა იმ მხრივ, რომ მასში მოცემულია უძველეს დროის ადამიანთა მისწრაფება გაეგოთ თუ სად და როდის წარმოიშვა ეს ძვირფასი კულტურა, რომელსაც ეგზომ დიდი სამეურნეო მნიშვნელობა აქვს.

**მელური ვაზის ასაკი. საქართველოს პავისა და
ნიდაპის გავლენა მელური და კულტურული
ვაზის ზრდა-განვითარებაზე**

მევენახეობა-მელვინეობას ჩაეყარა მეცნიერული საფუძველი უმთავრესად XIX საუკუნეში. ამავ პერიოდიდან იწყება მათი ისტორიის მეცნიერული შესწავლა.

კულტურული ვაზის (*Vitis vinifera*) სადაურობის საკითხის შესწავლისათვის საჭიროა ჯერ განვიხილოთ თუ სად გაჩნდა პირველად ველური ვაზი (*Vitis silvestris*).

ასეთი ექსკურსი საჭიროა იმიტომ, რომ აგრობიოლოგიური მეცნიერების თვალსაზრისით, თანამედროვე კულტურული მცენარეები წარმოშობილია თავიანთი ველური წინაპრებიდან. ამ ველური მცენარეების მოშენებისა და განვითარების საქმეში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ადამიანთა მიერ ჩატარებულ ხანგრძლივ ცდებსა და შეგნებულ შერჩევას. ამ მეცნიერული დებულების მიხედვით, თანამედროვე კულტურული ვაზი წარმოშობილია ველური ვაზისაგან. ასეთი ვაზი კი დღესაც დიდი რაოდენობით მოიპოვება მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში; მაგრამ იბადება კითხვა, როდის წარმოიშვა ეს ველური ვაზი?

ამ რთული და ძნელი საკითხის გამოკვლევაში დიდ დახმარებას გვიწევს გეოლოგიურ ფორმაციათა მეცნიერული შესწავლა. ამ საშუალებით ირკვევა, რომ ველური ვაზი ერთ-ერთი უძველესი მერქნიანი მცენარეა დედამიწაზე და მისი ასაკი გაცილებით აღემატება თვით კაცობრიობის ასაკს. გეოლოგიურ წარსულში ამ მცენარეს თავისი განვითარების რამდენიმე საფეხური გაუვლია,

პალეონტოლოგიური მონაცემების მიხედვით, ველური ვაზის შავგარი მცენარე არსებობდა ჯერ კიდევ მესამეულ პერიოდში, ანუ რამდენიმე ათეული მილიონი წლის წინათ. იგი აღმოჩენილია უმთავრესად ჩრდილოეთის ქვეყნებში, სახელდობრ: ჩრდილოეთ გერმანიაში, ჩრდილოეთ ინგლისში და ისეთ ყინულოვან ქვეყნებში, როგორიცაა გრენლანდია და ისლანდია, სადაც ამჟამად ვაზი არ ხარობს.

შემდგომი პერიოდის გეოლოგიურ ქანებში (კერძოდ სამხრეთ საფრანგეთში და სხვ.) ეს ველური ვაზი არ მოიპოვება და მის მაგიერ გვხვდება თანამედროვე ველური ვაზის მონათესავე სახეები, რომლებიც ჩვენს დროში უკვე გადაშენებულია. ესენი წარმოადგენენ თანამედროვე ველური ვაზის ახლო წინაპრებს და ამ ვაზზე გარდამავალ სახეებს. ასეთებია: *Vitis praevinifera* Sap. ზემო მხოცენში, *Vitis subinterna* Sap. ქვედა პლიოცენში, *Vitis saljorum* Sap. et Mar. პლიოცენში *Vitis vinifera* და *diluviana* მეოთხეულ თირში.

აკად. ვ. ლ. კომაროვის გამოკვლევით, შუა ევროპაში პლიოცენის დასასრულს, ანუ ერთი მილიონი წლის წინა პერიოდში ტყეებში იზრდებოდა არანაკლებ ოთხი სახე ველური ვაზისა, რომელთაგან უფრო ცნობილია: *Vitis teutonica*, *Vitis islandica* და *Vitis arctica*, ხოლო სამხრეთ ნაწილში მათი სახეობა გაცილებით მეტი იყო¹.

მეოთხეული პერიოდის ქანებში უკვე აღმოჩენილია თანამედროვე კულტურული ვაზის ფუძემდებელი ველური ვაზი *Vitis silvestris*-ის სახით. ეს ველური ვაზი ჩვენს დროშიც ფართოდ გავრცელებულია და იგი დიდი რაოდენობით მოიპოვება სამხრეთ ევროპაში, კავკასიაში, მცირე აზიაში და სხვა ქვეყნებში.

ამრიგად, როგორც ამ პალეონტოლოგიური მონაცემებიდან ირკვევა თანამედროვე ველური ვაზი იღებს დასაბამს მეოთხეული პერიოდის დასაწყისიდან, რაც დაახლოებით ერთი მილიონი წლით დაშორებულია ჩვენი დროიდან და ძნელი

¹ Акад. В. Л. Комаров. Происхождение культурных растений, М.-Л. 1938, г. стр. 194,

დასადგენია, თუ სად წარმოიშვა იგი პირველად. საქართველოში ეს მცენარე ბუნებრივად ხარობს ისევე, როგორც მის სხვა სამშობლო ქვეყნებში და უთუოდ იმავე გეოლოგიურ პერიოდიდან, საიდანაც იღებს დასაბამს. ამ საკითხის უფრო ღრმა განხილვას ჩვენი თემისათვის არა აქვს არსებითი მნიშვნელობა. უფრო საგულისხმოა იმ ქვეყნის დადგენა თუ სად ხარობს ლაღად თანამედროვე ველური ვაზი და რამდენად ხელშემწყობია საქართველოს ჰავა და ნიადაგი, როგორც ველური, ისე კულტურული ვაზების ზრდა-განვითარებისათვის.

ბოტანიკოსების მიერ დადგენილია, რომ ამიერკავკასიისა და განსაკუთრებით კი საქართველოს ჰავასა და ნიადაგს ოპტიმალური პირობები გააჩნია მრავალგვარი მცენარის აღმოცენებისა და განვითარებისათვის.

ჯერ კიდევ სტრაბონი (ძვ. წ. ა. 64 და ახ. წ. ა. 23 წ.) დაახლოებით 2000 წლის წინათ ალბანიის შესახებ წერდა, რომ იგი დაჭილდობულია ისეთი მიწით „რომელსაც მოაქვს ნაყოფი თვით უნაზესიც კი, აგრეთვე მრავალგვარი მცენარეული — თვით მუდამ მწვანეც კი მოდის; ამისათვის მცირე ზრუნვაც კი არ არის საჭირო“¹.

პტოლომეის რუკის მიხედვით (II ს.) ადვილად დასადგენია; რომ ალბანიის ტერიტორიაში კახეთის ნაწილი ე. წ. ჰერეთი შედიოდა და, მაშასადამე სტრაბონის ამ სიტყვებში კახეთის ბუნებრივი პირობებიც იგულისხმება.

ჰომეროსი კოლხეთზე ამბობდა:

„მუნ ერი ღმერთთა შეწევნით. ყოვლითურთ უზრუნველია, იფქლი და ქრთილი ღვინითურთ აქვთ ქვეყნის მოსარწყველია, არც ხვნენ, არც თესენ, არც ლეწენ, მზას აძლევს მიწა ყველასა, მღეროან, როკვენ, ლაღობენ, ვერვინ შეკადრებს წყენასა“².

ე. ი. კოლხეთში „ყველაფერი იზრდება მოუხნავად და დაუთესავად“³.

ამ უძველესი ავტორების ცნობებმა საქართველოს ჰავისა და ნიადაგის ხელსაყრელი ბუნებრივი პირობების შესახებ

¹ თ. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი. სტრაბონის გეოგრაფია. თბილისი, 1957 წ., გვ. 132.

² ს. ც ა ი შ ვ ი ლ ი. ნიკო დადიანი. თბილისი, 1948 წ., გვ. 44.

³ თ. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი. სტრაბონის გეოგრაფია. გვ. 132.

თავისი მეცნიერული დასაბუთება მიიღო ჩვენი დროის სხვა-დასხვა მეცნიერთა გამოკვლევებში.

აკად. ნ. ი. ვავილოვის სიტყვით: „განსაკუთრებით მდიდარია ამიერკავკასიისა და შუა აზიის მთიანეთის ფლორა. თუ საბჭოთა შუა აზიის მთიანეთში ითვლება უმაღლესი მცენარეების 6000-მდე სახე, ამიერკავკასიაში 6000-დან 7000-მდე სახე მოიპოვება და სპარსეთში კი 7000-მდე სახე არსებობს; სამაგიეროდ ჩრდილოეთ ევროპაში და ციმბირში მხოლოდ ასეული სახის მცენარე გვხვდება“¹.

ხოლო ბ. პ. მალეევის გამოკვლევით, დასავლეთ საქართველოში არის მეტად ხელსაყრელი კლიმატური პირობები მრავალგვარი მცენარის გახარებისათვის და აქ დაცულია აგრეთვე რელიქტური ფლორა².

თავისთავად ცხადია, რომ საქართველოს ასეთ მდიდარ ბუნებრივ პირობებში, სადაც ეგზომ მრავალსახოვანი მცენარე ხარობს, უდავოდ საუკეთესო პირობებია აგრეთვე ვაზის განვითარებისათვის. მართლაც, მკვლევართა ერთსულოვანი, აღიარებით ამიერკავკასიაში და კერძოდ კი საქართველოში, სხვა ქვეყნებთან შედარებით, დიდ განვითარებას აღწევს ველური და აგრეთვე კულტურული ვაზი.

იმავე ალბანის შესახებ სტრაბონი წერს: „ვაზები გაუთონხნავი რჩებიან ბოლომდის, სხლავენ კი ყოველ ხუთ წელიწადში, ხოლო ახალს (ვაზებს) ნაყოფი მოაქვს მეორე წელსვე, (ზრდა—) დასრულებულები კი იმოდენა (ნაყოფს) იძლევიან, რომ მეტი წილი რჩება ზედ ვაზზედვე“³. ამ ცნობებიდან ჩანს, რომ სტრაბონის დროს აღმოსავლეთ საქართველოში ვაზის კულტურა გავრცელებული ყოფილა.

საფრანგეთის კონსულს — გამბას 1820 წელს კახეთის ტყეებში უნახავს ველური ვაზების დიდი რაოდენობა. ეს მცე-

¹ Акад. Н. И. Вавилов. Проблема новых культур. М.—Л. 1932 г. стр. 13.

² Б. П. Малеев, см. сборник. Материалы по истории флоры и растительности СССР. Вып. I, М.—Л. 1941 г. стр. 61.

³ თ. ყაუხჩიშვილი. სტრაბონის გეოგრაფია. 1957 წ., გვ. 132.

ნარე ხეებზე ყოფილა ასული და დიდ მოსავალს იძლეოდა, გამბას გადმოცემით, მის ყურძენს მოსახლეობა კრეფდა, მაგრამ მეტი წილი ისევ ხეებზე რჩებოდა დაუკრეფადა¹.

პროფ. ა. მ. ნეგრულის სიტყვით: ველური ვაზი *Vitis silvestris* Gmel. ყველაზე უფრო გავრცელებულია ამიერკავკასიაში, მცირე აზიაში და კასპიის ზღვის გარშემო მდებარე რაიონებში².

აკად. ი. ჯავახიშვილის აღნიშვნით: „ყველაზე უხეად ველური ვაზი ამიერკავკასიის შავი ზღვის სანაპიროზე, მთელ საქართველოში მოიპოვება. დას. საქართველოს ნოტიო და ნაყოფიერ ნიადაგზე, თბილ და რბილ ჰავაში ველური ვაზი იმდენად მსხვილ და მაღალ მხვიარა ხეებად იზრდება, რომ მისი მერქნის სისქე 1.—1½ ფუტს უდრის ხოლმე და უმაღლესი ხეების კენწერომდის აღის“³.

ხოლო პროფ. კ. ვ. მოდებაძის სიტყვით: „კოლხეთის ბუნებრივი კლიმატური პირობები, სითბო, მზის სხივებისა და ტენიანობის სიუხვე უეჭველად ხელს უწყობდა აქ ადამიანის დაუხმარებლად ვაზის ზრდა-განვითარებასა და მისი სიცოცხლის ხანგრძლიობას“⁴.

ამრიგად ირკვევა, რომ საქართველოში ველური ვაზი უხსოვარ დროიდანაა გავრცელებული და ამავე დროს დიდ განვითარებას აღწევს. ამიტომაც ბოტანიკოსების მიერ საქართველოს ტერიტორია სამართლიანად მიჩნეულია ველური ვაზის ერთ-ერთ უძველეს სამშობლოდ.

უდავოა, რომ ქართველი ტომები შორეულ წარსულიდან იცნობდნენ ველურ ვაზს და იყენებდნენ მის ნაყოფსა და მერქანსაც. ამის ერთ-ერთ დადასტურებას წარმოადგენს მისი მრავ-

¹ М. Б а л л а с. Виноделие в России. т. III. СПб., 1897 г. стр. 11.

² Ампелография СССР. I Москва. 1946 г. стр. 197.

³ ი. ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი. საქართველოს ეკონომიური ისტორია. წიგნი მეორე. თბილისი, 1934 წ., გვ. 368.

⁴ Прил. к. В. М о д е б а д з е. История Винаградничества и виноделия Грузии, журн. „Виноделие и виноградарство, СССР“, № 8 1948 г. стр. 45.

ვალი უძველესი ქართული სახელწოდება. საყურადღებოა, რომ მაშინ, როდესაც ევროპულ და სხვა ენებში ველური ვაზის აღსანიშნავად ერთადერთი ტერმინი იხმარება, ქართულ ენაში მისი რვა სახელწოდება მოიპოვება და თვითეული მათგანი უხსოვარ დროიდანაა შემოღებული. ეს სახელებია: კრიკინა, უსურვაზი, კატაბარდა, ძლუამლი, ბუნძლუმი (ჰერეთი, საინგილო), მორცხულა (გურია), ბურეხი და შხურიჩი (სამეგრელო)¹.

აკად. ვ. ლ. კომაროვის აღნიშვნით: „ადამიანი ეცნობოდა რა მის მიერ დასახლებული ადგილის ბუნებრივ რესურსებს, არ შეეძლო გვერდი აეგლო ისეთი მიმზიდველი და მზა საკვებისათვის, როგორცაა ყურძენი. ამიტომაც მან ტყიდან გადმონერგა ვაზი თავის საცხოვრებელ ადგილთან ახლო და აიყვანა იგი თავის მზრუნველობაში. ამასთან იგი აახლოვებდა ვაზის სხვადასხვა სახეებს ერთმანეთთან და ამით ხელს უწყობდა მათ ურთიერთ შეჯვარებას. ამრიგად, კულტურაში მიღებულ იქნა ჰიბრიდთა რთული ჯგუფი, რომელიც თავის მხრივ კიდევ უფრო გართულებას განიცდიდა მომდევნო შეჯვარების საშუალებით“².

შორეულ წარსულში მცხოვრებ ადამიანთა ასეთ გონივრულ საქმიანობას ცნობილი მევენახე მ. ბალასი სწორედ ქართველ ტომებს მიაწერს. მისი სიტყვით: „ამ მხარის (ლაპარაკია საქართველოზე. ვ. ს.) შესახებ ჩვენამდე მოღწეული ისტორიული აღწერილობები ჩვენ მიგვითითებენ იმაზე, რომ აქ ადამიანმა რამდენიმე ათასეული წლების წინ ველური ვაზი აქცია კულტურულ მცენარედ“³. ხოლო მეორე ადგილას ბალასი წერს: „ყურძნიდან ღვინის დაყენება ცნობილი იყო საქართველოს ტერიტორიაზე მოსახლე ხალხებში უხსოვარ დროიდან“⁴.

¹ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი. საქართველოს ეკონომიური ისტორია. წ. II. 1934 წ., გვ. 295.

² Акад В. Л. Комаров. Происхождение культурных растений М.-Л. 1938 г. стр. 194.

³ М. Б а л а с. Виноделие в России ч. II СПб 1896 г. стр.142.

⁴ М. Б а л а с. Виноделие в России ч. III СПб. 1897 г. стр. I.

ამავე აზრს აწვითარებს აგრეთვე პროფ კ. ვ. მოდებაძე. მისი აღნიშვნით: „საქართველოში ჯერ კიდევ რამდენიმე ათასეული წლების წინ, ჩვენ წელთაღრიცხვამდე, ქართველმა ტომებმა ტყეში მზარდი ველური ვაზი კულტურულ მცენარედ აქციეს და მისი ნაყოფიდან ღვინის დაყენება დაიწყეს“¹.

მ. ბალასისა და კ. მოდებაძის ამ მოსაზრებებს კიდევ უფრო ამტკიცებს ქართული ვაზის ჯიშების უშუალო გენეტიკური კავშირი ადგილობრივ ველურ ვაზთან. ამის შესახებ პროფ. ა. მ. ნეგრული წერს: „ყველაზე უფრო მტკიცე კავშირი ველურ ვაზსა და აბორიგენულ ჯიშებს შორის დადგენილია დასავლეთ საქართველოში (აფხაზეთში, გურიაში, აჭარაში, იმერეთში), აზერბაიჯანში (კუბის რაიონი, მთიანი ყარაბაღი, ნახიჩევანის ასსრ) და მის მოსაზღვრე რაიონებში, სომხეთში და აგრეთვე თურქმენეთში (დასავლეთი კოპეტ-დაგი). ამ რაიონებს ახასიათებს თავისებური, მაგრამ თვითეული ადგილისათვის განსხვავებული ტიპები ველური და კულტურული ვაზებისა“².

ავტორთა ცნობებიდან ირკვევა, რომ შორეულ წარსულში დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ხშირად იზრდებოდა ისეთი სქელტანიანი კულტურული ვაზები, რომ მისგან ფიცრებსაც კი ამზადებდნენ. საყურადღებოა, რომ ამგვარი ფიცრებისაგან არაიშვიათად აკეთებდნენ ეკლესიის კარებს. ასეთი ვაზის კარები ჰქონია გელათის (XII ს.) და მღვიმევის მონასტრებს, ქორეისუბნისა (საჯავახო) და ოცინდალეს ეკლესიებს (ჩხოროწყუს რაიონი) და სხვ. მათ შორის ოცინდალეს ეკლესიის ვაზის კარი (XI ს.) ამჟამად დაცულია საქართველოს ხელოვნების მუზეუმში და მატერიალური კულტურის ერთ-ერთ შესანიშნავ ძეგლს წარმოადგენს.

¹ Проф. И. В. М о д е б а д з е. Источн. виноградарства и виноделия Грузии. журн. „Виноделие и виноградарство СССР“. № 8, 1948 г. стр. 43.

² Амплолография СССР. I, Москва, 1946 г. стр. 37.

გელათის ეკლესიის კარის შესახებ ვახუშტი წერს: „ამ ეკლესიის ბქეს ჰქიდავს კარი მთლად ერთის ვაზისაგან გაშლ-
თლილი, უცხოთა ხელოვნებით ქანდაკებული“¹.

ვაზის დიდ სიმსხოზე მოგვითხრობენ აგრეთვე უცხოელე-
ბი, რომლებსაც საქართველოში უმოგზაურიათ.

მე-17 საუკუნის ცნობილი ფრანგი მოგზაურის ჟ. შარდენ-
ის გადმოცემით „დასავლეთ საქართველოში ვაზი განსაცვი-
ფრებელ სიდიდესა და სიმაღლეს აღწევს; იგი ხშირად აღის
ისეთ უმაღლეს ხეებზე, რომ ზოგჯერ შეუძლებელია მიწიდან
ყურძნის დანახვა“².

ხოლო მეორე ფრანგი მოგზაურის ჟულიენის სიტყვით,
დასავლეთ საქართველოში „ბევრი ვაზი აღწევს ისეთ უზარმა-
ზარ სიმსხოს, რომ ხელებს თითქმის ვერ შემოაწვდენ და მა-
თი ასაკის დადგენა უთუოდ შეუძლებელია“³.

კიდევ უფრო საყურადღებო ცნობას იძლევა ვახუშტი.
მისი გადმოცემით, დასავლეთ საქართველოში მდინარეებზე
ხშირად აკეთებდნენ ვაზისაგან გაბმულ ხიდს, რომელსაც ბონ-
დის ხიდს უწოდებდნენ. კერძოდ ცხენისწყლის შესახებ ვახუ-
შტი წერს: „წყალი ესე, ვინაიდგან არა უტევებს ხიდსა ქვი-
სასა და ხისასა, ამისათვის შესწენენ ვაზისაგან და გააბმენ ამიერ
კილით იმიერამდე, და გაუბმენ ვაზისაგანვე სახელურებსა
აქეთ და იქით, და ვლენან ქვეითნი მას ზედა, და ექანების მკი-
დარებისაგან ფრიად ხიდი იგი, გარნა უწყიან ოდიშსა შინა
ხშირად ხიდი ესე, და უწოდებენ ბონდსა“⁴. ამ ცნობიდან აღ-
ვილად მისახვედრია, რომ ისეთ განიერ მდინარეს, როგორიც
ცხენისწყალია ერთი ნაპირიდან მეორემდე, რა სიგრძის ვაზი
დასკირდებოდა, ამასთან სქელტანიანი და ჯანსაღი. ასეთი ვა-
ზების მოძებნა კი იმ პერიოდში, როგორც ირკვევა, ძნელი არ

¹ ვ ა ხ უ შ ტ ი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა (საქართველოს გეო-
გრაფია) თ. ლომოურაძე და ნ. ბერაქენიშვილის რედაქციით. თბილისი,
1941 წ., გვ. 152.

² L. Portes et F. Ruyssen. Traite de la vigne et de ses products,
Paris. 1859.

³ J u l l i e n, Topographie des tous les vignobles connus. 1860.

⁴ ვ ა ხ უ შ ტ ი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. 1941 წ., გვ. 148.

იყო, ვინაიდან დასავლეთ საქართველოში ვაზი ლაღად იზრდებოდა და დიდ განვითარებას აღწევდა.

ს. პუშკაროვის 1852 წლის ცნობით, ბიჭვინთაში მოიპოვებოდა ისეთი უძველესი ვაზები, რომელთა სიმსხო ძირიდან ორი არშინის სიმაღლეზე, ნახევარ არშინს აღემატებოდა და სოკოვანი დაავადების (ე. ი. ოიდიუმის) გაჩენამდე თვითეული ძირი იძლეოდა თითქმის 30 ფუთამდე ყურძენს¹.

ხოლო იმავე პერიოდის მეორე ავტორის კ. მაქავარიანის აღნიშვნით, სამურზაყანოში, სოფ. ბედიის უძველესი მონასტერი მთლიანად შემოსილი იყო ერთი ძირი ვაზის ლერწებით².

ცნობილი მევენახე მიხაილ ბალასი განცვიფრებაში მოუყვანია დასავლეთ საქართველოში ნახულ ვაზებს. მე-19 საუკუნის მიწურულში მას სამეგრელოსა და გურიაში უნახავს დიდი სიმსხოსა და სიმაღლის ადგილობრივი ჯიშის ვაზები, რომლებსაც იგი ქებით იხსენიებს³.

ვაზის ასეთი სიმსხო მისი დიდი ასაკის მაჩვენებელია და მიუთითებს იმაზე, რომ დასავლეთ საქართველოში ვაზის კულტურა უძველესი დროიდან ყოფილა შემოღებული.

მაგრამ დასავლეთი საქართველო ამ მხრივ გამონაკლისს არ წარმოადგენდა, ვაზის ზრდისათვის საუკეთესო პირობები იყო აგრეთვე აღმოსავლეთ საქართველოში.

დიუბუა დე მონტპერეს 1833 წელს ატენის ხეობაში უნახავს უძველესი ვენახები, რომლებიც მაშინ გავერანებული ყოფილა⁴. მასვე სოფელ ვარძიაში, გამოქვაბულების ტერასებზე უნახავს თამარ მეფის დროინდელი ვენახის ნაშთი, სადაც ზოგიერთ ვაზს თეთრი ყურძენი ესხა. მასვე ყურადღება მიუქცევია იქვე კლდეში გამოჭრილ საწნეხელზე, რომელსაც ხერელი ჰქონია დაწურული ღვინის დინებისათვის⁵.

¹ М. Б а л л а с. Виноделие в России г. II. СПб. 1896 г. стр. 86.

² იქვე 86.

³ იქვე 143.

⁴ F. Dubois de Montpereux. Voyage autour du Caucase. ტ. III. გვ. 219.

⁵ F. Dubois de Montpereux. Voyage autour du caucase. ტ. II. 1839, გვ. 314—315.

ამხ. ნ. ნათენაძის სიტყვიერი გადმოცემით, ვარძიში დღესაც ხარობს თამარ მეფის დროინდელი ვაზები, რომელთაგან ზოგის ძირი ადამიანის თავის სიმსხოს აღწევს.

ასეთივე უძველესი ვენახები მოიპოვებოდა წინათ აგრეთვე თბილისში. საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ ხაზინას ჩაუბარებია ბევრი ასეთი ხანდაზმული ვენახი. მათ შორის ძალიან დიდი ასაკის უნდა ყოფილიყო მტკვრის ნაპირზე გაშენებული ვენახი, რომელიც დროთა განმავლობაში მოუვლელობის გამო გავერანებულია. ამ ვენახში 1820 წელს აუწერიათ რამდენიმე ძირი ვაზი, რომელიც მნახველს ანცვიფრებდა თავისი სიმსხოთი და სიმაღლით¹.

ასეთივე უძველესი და უზარმაზარი სიდიდის ვაზები მოიპოვებოდა 1830 წელს ავლაბარში მეფეთა საზაფხულო ციხე-დარბაზის ეზოში² და ბევრი მათგანი კარგ მოსაგალსაც იძლეოდა. ხოლო ვახტანგ VI მიერ დიდ შულავერში გაშენებული ვენახი 1810 წელს ხაზინას ჩაუბარებია საუკეთესო მდგომარეობაში.

ისტორიკოს შოპენის ცნობით, მე-19 საუკუნის დამდეგს თბილისში ცხოვრობდნენ ისეთი მემამულეები, რომლებიც ჰემეკიდრეობით ფლობდნენ თითქმის 500 წლის წინათ მათი წინაპრების მიერ გაშენებულ ვენახებს³.

ახალციხის საფაშოს რუსეთთან შეერთების დროს (1829 წ.) ამ მხარეში უნახავთ ძველი ვენახები, რომლებსაც არავინ უვლიდა თითქმის 250 წლის განმავლობაში. ვინაიდან იქ მცხოვრებთ, მუსლიმანთა რელიგიის მიერ ღვინის სმა აკრძალული ჰქონდათ, ამიტომაც ვენახებისათვის ყურადღება არავის მიუქცევია. ეს ძველი ვენახები მოუვლელობის გამო გავერანებულა, მაგრამ მიუხედავად ამისა ყურძნის მსხმოიარე ყოფილა⁴.

მოყვანილი ცნობები იმის უტყუარ საბუთს წარმოადგენენ, რომ საქართველოს ნამდვილად გააჩნდა საუკეთესო

¹ М. Б а л а с. Виноделие в России. т. III, СПб 1897 г. стр. 5.

² იქვე, გვ. 6.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

პირობები ჰაერისა და ნიადაგის მხრივ ვაშის ბუნებრივი ზრდა-
განვითარებისათვის და აგრეთვე სიცოცხლის ხანგრძლივობის
შესანარჩუნებლად. მაგრამ, როგორც დავინახეთ, ასეთი ხელ-
შემწყობი პირობები ყოფილა არა მარტო მე-17—18 საუკუ-
ნეებში, ევროპელების მოგზაურობის დროს და მე-11—
12 საუკუნეებში, ოცინდალესა და გელათის ეკლესიის კა-
რების გამოთლის ხანაში, არამედ გაცილებით უფრო შო-
რეულ პერიოდში, კერძოდ არგონავტების ლეგენდის შეთხ-
ზვის ხანაში.

საქართველოში მევენახეობა-მელვინეობის განვითარება არქეოლოგიური და ისტორიული მასალების მიხედვით

საქართველოში მევენახეობისა და მელვინეობის ისტორიის შესასწავლად დიდი მნიშვნელობა ეძლევა ამ დარგების მაუწყებელ არქეოლოგიურ მასალებს. გარდასულ დროთა ამ უტყუარ მოწმეებიდან მეტად საყურადღებოა თიხის ჭურჭლები: მაგ., ქვევრები და სხვადასხვაგვარი სასმისები. ამ არქეოლოგიური მასალის მიხედვით შესაძლებელი ხდება თვალი გადავავლოთ საქართველოში მევენახეობა-მელვინეობის განვითარების ისტორიას მისი ჩასახვის პერიოდიდან ჩვენს დრომდე.

ცნობილია, რომ კაცობრიობის პირველყოფილი კულტურის საწყისები პალეოლითურ პერიოდში ანუ ძველი ქვის ხანაში ინახებიან, მაგრამ საქართველოს პალეოლითურ ძეგლებში საღვინე ჭურჭლის ძებნა რასაკვირველია ფუჭი ცდა იქნებოდა, ვინაიდან იმ პერიოდში ადამიანთა საზოგადოება მცნათმოქმედებას არ ეწეოდა.

ფრ. ენგელსის და ლ. მორგანის მიხედვით, კაცობრიობის განვითარების ისტორიაში სამი მთავარი ეპოქა ანუ საფეხური განირჩევა: ველურობის, ბარბაროსობისა და ცივილიზაციის. მათ შორის ველურობის ეპოქა პალეოლითურ პერიოდის უამთა წყვილადში იკარგება; იმდროინდელ ადამიანთა მთავარ მიღწევას ფრ. ენგელსის აზრით, დანაწევრებული მეტყველება წარმოადგენს. მაგრამ მაშინდელმა ადამიანებმა მიწათმოქმედება არ იცოდნენ და მათ საარსებო საშუალებას მცენარეთა

ბოლქვები და ნაყოფები შეადგენდნენ. ხოლო შემდგომ ხანაში მათ მიეძატა მეთევზეობით და ნადირობით მოპოებული სანოვაგე¹.

მიწათმოქმედების დასაბამი ნეოლითის ადრინდელი პერიოდისაა იწყება. ამავე ხანაში ჩაეყარა საფუძველი მესაქონლეობას, კერძოდ კულტურასა და აგრეთვე ქსოვის საქმესაც. ადამიანთა განვითარების ისტორიაში ეს უკვე არის ბარბაროსობის პირველი საფეხური.

ნეოლითური პერიოდის არქეოლოგიურ ძეგლებიდან საქართველოს ტერიტორიაზე მრავალ ადგილას აღმოჩენილია ბევრგვარი სამიწათმოქმედო ქვის იარაღი, მაგ.; ქვის თოხები, ქვის წერაქვები, მიწის საჩიჩქნი ირმის რქის იარაღი, კაცის დაკბილებული მიკროლითები, რომლებიც ნამგლის პირის ნაწილებია, ქვის ხელსაფქვავეები და სხვ. ასეთი არქეოლოგიური მასალის საშუალებით ირკვევა, რომ ნეოლითურ პერიოდში საქართველოს ტერიტორიაზე მოსახლე ტომები ეწოდნენ მიწათმოქმედებსა და მათი მაშინდელი მეურნეობა ეპოქის სიმაღლეზე იდგა. იმავე პერიოდის მასალებში აღმოჩენილია აგრეთვე შინაური საქონლის ძვლები და თიხის ჭურჭლების ფრაგმენტებიც.

მომდევნო ხანის ანუ ენეოლითური პერიოდის არქეოლოგიურ მასალებში მოიპოვება სხვადასხვაგვარი თიხის ჭურჭელი, რომელთა შესწავლა საშუალებას გვაძლევს განვსაზღვროთ თუ რისთვის უნდა ყოფილიყო განკუთვნილი. როგორც ირკვევა ამ ძეგლებს შორის ბევრი ასრულებდა საღვინე ჭურჭლისა და ღვინის სასმისის დანიშნულებას.

ამ საკითხზე საყურადღებო შრომა აქვს გამოქვეყნებული პროფ. კ. ვ. მოდებაძეს². მას არქეოლოგ ალ. კალანდაძისა და სხვა არქეოლოგების კონსულტაციით გულდასმით შეესწავლია საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში დაცული

¹ ფ. ე ნ გ ე ლ ს ი. ოჯახის, კერძო საკუთრებისა და სახელმწიფოს წარმოშობა. თბილისი, 1953 წ., გვ. 27—28.

² Проф. К. В. Модбедзе. Истоки виноградарства и виноделия Грузии. Журнал: „Виноделие и виноградарство СССР“, № 8, 1948 г. стр. 43—46.

ზოგი ნიშანდობლივი არქეოლოგიური ძეგლი, რომელიც თავისი ფორმის მიხედვით შეიძლება მივიჩნიოთ საქართველოში მევენახეობა-მელვინეობის მაუწყებელ ძეგლად. ასეთი ძეგლი მრავალია ბრინჯაოს ხანის მასალებში; მაგრამ გარდა ამისა ენეოლითური პერიოდის ქართულ არქეოლოგიურ მასალებშიც საკმაოდ ბევრი ისეთი ძეგლი მოიპოვება, რომლებიც მიგვითითებენ ვაზის კულტურისა და მელვინეობის არსებობაზე.

ამ მხრივ მეტად საყურადღებოა ანაკლიის დიხა-გუძუბაში აღმოჩენილი მასალა; 1935—36 წ. გეოლოგმა აკ. ჭანტურიაშ, გათხარა ეს ადგილი და იქ ნაპოვნი ძეგლები შეისწავლა არქეოლოგმა ნინო ხოშტარიაშ. ამ დიხა-გუძუბას ქვედა ფენაში სხვა საგნებთან ერთად აღმოჩენილია ფეტვის, ხორბლისა და სელის მარცვლების გროვა, ყურძნის წიპწები და აგრეთვე ვაზის ლერწების ნაშთები¹. მთელი ეს მასალა, როგორც პროფ. გ. მელიქიშვილი აღნიშნავს, ნეოლითის ბოლო პერიოდს ეკუთვნის², ხოლო ნ. ხოშტარიასა და სხვა არქეოლოგების აზრით — ენეოლითურ პერიოდს, რაც უფრო მართებულად უნდა მივიჩნიოთ.

ეს აღმოჩენა მრავლისმეტყველია. თუ მისი დათარიღება გადაჭარბებული არ არის, მაშინ ეს ძეგლები სინათლის შუქს ჰფენენ მთელ რიგ ბუნდოვან საკითხებს და მათ შორის სელისა და ხორბლის კულტურის ისტორიას და აგრეთვე მევენახეობის ჩასახვა-წამოწყების საკითხსაც.

მაგრამ, როგორც სხვა მასალებიდან ჩანს, იმავე პერიოდში ვაზის კულტურას იცნობდნენ აგრეთვე აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზეც. ამის დასამტკიცებლად საკმაოდ ბევრი არქეოლოგიური ძეგლის დამოწმება შეიძლება, მაგრამ მათ შორის ჩვენ მოვიყვანთ მხოლოდ უმთავრესებს.

თრიალეთის ერთ-ერთ უძველეს სამარხში აკად. ბ. ა. კუფტინის მიერ აღმოჩენილია სხვადასხვა ზომის თიხის თავისე-

¹ ნ. ხოშტარია. დიხა-გუძუბა, კოლხეთის დაბლობის ძველი მოსახლობა, საქ. მეცნ. აკად. მოამბე. ტომი V, № 2, 1944 წ., გვ. 210.

² გ. მელიქიშვილი. საქართველოში კლასობრივი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წარმოქმნის საკითხისათვის, ტფ. 1955 წ., გვ. 39.

ბური ქვევრები, რომლებსაც სპეციალურ ლიტერატურაში ამჟღავნებს უწოდებენ. ესენი ვიწროწყლიან და განიერწყლიან ჭურჭლებს წარმოადგენენ და ასაკის მხრივ ენეოლითურ პერიოდს ეკუთვნიან¹. ასეთი მოყვანილობის ჭურჭელი მარცვლეულის ან თხევადი ნივთიერების შესანახად უნდა ყოფილიყო განკუთვნილი. პროფ. კ. ვ. მოდებაძის აზრით, უფრო მართებულია, რომ ეს ამჟღავნები ღვინის შესანახ ჭურჭლებად მივიჩნიოთ. მათი ტევადობა 30-დან — 100-მდე ლიტრს შეადგენს და მართლაც შესაძლებელია, რომ ბევრი მათგანი ღვინისათვის ყოფილიყო განკუთვნილი. ამ ამჟღავნებისა და ზოგი სხვა ძეგლის მიხედვით კ. ვ. მოდებაძე ფიქრობდა, რომ ენეოლითურ ხანაში თრიალეთის (წალკის რაიონი), ანუ საერთოდ დღევანდელ ქართლის ტერიტორიაზე ყურძნის საკმაოდ მოსავალი ყოფილა და მოსახლე ტომები ღვინოს ინახავდნენ თავისებურ ქვევრებში ანუ ამჟღავნებში.

კ. ვ. მოდებაძის ამ მოსაზრებას კიდევ უფრო ადასტურებს მეორე აღმოჩენა. იმავე თრიალეთში, სოფელ ბეშთაშენის ციხე-სიმაგრის გათხრის დროს, მის ენეოლითურ ფენაში აკად ბ. ა. კუფტინის მიერ აღმოჩენილია სხვადასხვაგვარი სასმისი, რომელთა შორის განსაკუთრებით საყურადღებოა ორიგინალური მოყვანილობის ხელით ნაძერწი თიხის ორმაგი თასი, რომელიც ერთმანეთთან შეერთებულია ფუძესთან გაკეთებული ხვრელით². ჩანს რომ, ეს ჭურჭელი თანამედროვე ჰინჭილას მაგვარი სასმისია. ეს კომბინირებული თასი, თავისი აღნაგობის თავისებურებისა და ტევადობის მიხედვით უნდა ვიფიქროთ, რომ ღვინის სასმელად იხმარებოდა.

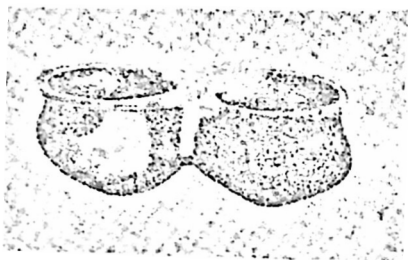
ეს თრიალეთური თასი იშვიათ გამოჩეკის რაოდენ წარმოადგენს. იმავე ენეოლითური პერიოდის სამარხებში ბევრია აღმოჩენილი სხვადასხვაგვარი სასმისები მაგ., კიკე-

¹ Б. А. К у ф т и н. Археологические раскопки в Триалети. Тбилиси, 1941 г. გვ. 106—117.

² Б. А. К у ф т и н. Археол. раск. в Триалети. стр. 111, 230, 487.

თში¹, დიდუბეში², ტყვიაეში და გარდა ამისა საჩხერეში, დაბა-გოში (სამტრედიის რაიონი) და სხვაგან. ასეთებია ენეოლითური პერიოდის თასები, ჯამები, ფიალები, მათარები და სხვა ფორმის სასმისები. მათ შორის ორიგინალური ფორმის სასმისებს წარმოადგენენ პროფ. ს. ი. მაკალათიას მიერ ტყვიაეში (გორის რაიონი) და ბ. ა. კუფტინის მიერ ს. ქორეთში (საჩხერის რაიონი) აღმოჩენილი ერთიდაიმავე მოყვანილობის სახელურიანი თასები³.

უფრო სხვაგვარია ბ. ა. კუფტინის მიერ 1947 წ. ს. გუნიაში (წალკის რაიონი) აღმოჩენილი ენეოლითური პერიოდის

თიხის თასი. იგი კარგად გაპრიალეზულ პატარა ჭურჭელს წარმოადგენს და შემკობილია სპირალური ორნამენტით⁴. ამ თასის ფორმა და ორნამენტაცია გვაფიქრებინებს, რომ იგი ღვინის სასმისი უნდა ყოფილიყო.

არანაკლებ საყურადღე-

სურ. 1. ენეოლითური პერიოდის ბოა სოფ. ოზნის ჰიდროსათიხის ორმაგი თასი ბეშთაშენიდან. დგურთან (წალკის რაიონი)

კუფტინის მიერ აღმოჩენილი ენეოლითური პერიოდის სახელურიანი პატარა თასი, რომელიც კარგადაა გაპრიალეზული. ეს ჭურჭელი რომ ღვინის სასმისი იყო, ამას კიდევ უფრო

¹ Е. Г. Пчелыш. Археологические раскопки в районе Триакского хребта близ гор. Тифлиса, საქ. სახ. მუზეუმის მოამბე ტ. V. 1928 წ.

² დ. ქო რ ი ძ ე. თბილისის არქეოლოგიური ძეგლები. 1955 წ., გვ. 10—12.

³ Б. А. Куфтин, Археологическая маршрутная экспедиция 1945 года в Юго-Осетии и Имеретию., Тбилиси, 1949 г. стр. 79—80. рис. 33.

⁴ Б. А. Куфтин. Археологические раскопки 1947 года в Цалкишском районе, Тбилиси, 1948 г. стр. 29. рис. 44.

დამაჭერებლად ხდის მის გვერდით აღმოჩენილი დიდი ზომის ამფორა ანუ ქვევრი თიხის მრგვალი სახურავით¹.

ამ ქვევრს ყელთან გაკეთებული აქვს პატარა ხვრელი და ასეთივე ხვრელიანი ამფორა კუფტინს კიდევ აღმოუჩენია ახილარის ციხის მახლობლად (წალკის რაიონი). აღნიშნული თასი და მასთან ერთად ნაპოვნი ამფორა ურთიერთ მოწმეებს წარ-

სურ. 2. ენეოლითური პერიოდის კუჩი
და თასი სოფ. ოხნიდან.

მოადგენენ და ადასტურებენ მათ საღვინე დანიშნულებას. ხოლო რაც შეეხება ამ ამფორის, ანუ ქვევრის ყელთან გაკეთებულ ხვრელს, ეს ალბად გათვალისწინებული იყო მაჭრის დუღილისათვის, რათა სახურავი არ მოეგლიჯა ან კურქელი არ გამსკდარიყო.

¹ Б. А. Куфтин. Археологические раскопки 1947 года в Цалкинском районе. Тбилиси, 1948 г. стр. 29. рис. 40.

კიდევ უფრო დიდ ინტერესს იწვევს აღმოსავლეთ საქართველოში არქეოლოგიური წიპწების აღმოჩენა. ქართლში ერთ-ერთ უბანში არქეოლოგიური გათხრების დროს ს. ნადიმაშვილმა აღმოაჩინა ყურძნის წიპწები, რაც ავტორის მიერ დათარიღებულია ენეოლითური პერიოდით¹.

დაახლოებით იმავე ასაკისაა ანაკლიის დიხა-გუძუბაში აღმოჩენილი ყურძნის წიპწები. ამრიგად ირკვევა, რომ ენეოლითის პერიოდში ანუ ჩვენი დროიდან დაახლოებით 5000 წლის წინათ აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში იცნობდნენ ვაზის კულტურას. მეორე მხრივ ამ წიპწების აღმოჩენა კიდევ უფრო დამაჯერებლად ხდის ზემოაღნიშნული სასმისებისა და სხვა ქურქლების საღვინე დანიშნულებას რაც, მაშასადამე მელვინეობის არსებობაზე მიგვითითებს.

არქეოლოგ გ. გ. ცქიტიშვილს აქვს საყურადღებო შრომა „მევენახეობის ისტორიისათვის საქართველოში არქეოლოგიური მასალების მიხედვით“, (ჯერ გამოუქვეყნებელია). ამ ნაშრომში ავტორი იხილავს საქართველოში აღმოჩენილ ზოგიერთ ნიშანდობლივ არქეოლოგიურ სასმისებს და სხვა ქურქლებს, დაწყებული შუა ბრინჯაოს ხანიდან. უფრო ადრინდელი პერიოდის არქეოლოგიური ძეგლები მას მოხსენებული არა აქვს და ფიქრობს, რომ მის მიერ მოყვანილი არქეოლოგიური მასალების მიხედვით შეიძლება დადგენილად მივიჩნიოთ, მევენახეობის არსებობა საქართველოში მეორე ათასწლეულის დამდეგიდან.

ამ ძეგლების მიხედვით ირკვევა, რომ საქართველოში ვაზის კულტურა გაშენებული იყო ენეოლითის პერიოდში-ამ მოსაზრებას საფუძვლით ადასტურებს აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ენეოლითური პერიოდის ყურძნის წიპწების აღმოჩენა. მართალია, ეს წიპწები მეცნიერულად შესწავლილი არ არის, მაგრამ ეს ჩვენ უფლებას არ გვაძლევს არ მივიჩნიოთ ისინი კულტურული ვაზის ყურძნის წიპწებად. ამასთან უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ ეს წიპწები აღმოჩენილია ენეოლითური პერიოდის საო-

¹ И. Гоц и др., Грузинские вина. გაზეთი „Варя Востока“ 27. 12. 55 г.

ჯახო ინვენტართან ერთად, რაც კიდევ უფრო გვარწმუნებს რომ მაშინდელ საქართველოში ვაზის კულტურა გაშენებული იყო და იმდროინდელ მოსახლეობაში ყურძენი და აგრეთვე ღვინო მოწონებით სარგებლობდა.

მეორე მხრივ თუ გავითვალისწინებთ, რომ მკვლევართა უმეტესობის აზრით, ენეოლითური პერიოდი ხანმოკლე იყო და დაახლოებით ხუთი საუკუნით განისაზღვრება, მაშინ გვაქვს საკმაო საბუთი ვიფიქროთ, რომ საქართველოში და შეიძლება აგრეთვე სხვაგანაც ვაზის კულტურის ისტორიული ფესვები მდებარეობენ გაცილებით უფრო შორეულ დროში და სახელდობრ ნეოლითის პერიოდში.

ამ საკითხზე, პირველყოფილი კულტურის ერთ-ერთი მკვლევარი მ. ო. კოსვენის წერს: „ნეოლითის დასასრულს ევროპაში გაჩნდა კულტურული ვაშლის ხე, ხოლო სამხრეთში—ვაზი“¹.

ამავე მოსაზრებისაა ვაზის კულტურის ასაკის შესახებ ცნობილი საბჭოთა ამპელოგრაფი პროფ. ა. მ. ნეგრული. მისი განმარტებით: „დაახლოებით 5—7 ათასი წლის წინად ვაზის კულტურა არსებობდა ამიერკავკასიაში, შუა აზიაში და აგრეთვე სირიაში, მესოპოტამიაში და ეგვიპტეში“².

კიდევ უფრო შორს მიდის კულტურულ მცენარეთა წარმოშობის ერთ-ერთი დიდი მკვლევარი აკად. პ. მ. ჟუკოვსკი. მისი აღნიშვნით, ვაზის გამოყენებას 7—9 ათასი წლის ისტორია აქვს³, ე. ი. ნეოლითის პერიოდიდან იწყება.

ამრიგად, აღნიშნულ ავტორებს ვაზის კულტურის დასაბამად ნეოლითის პერიოდი მიაჩნიათ.

ჩვენ მიერ ზემოთ მოყვანილი არქეოლოგიური მასალების მიხედვით, საკმაო საბუთი გვაქვს იმისათვის, რომ საქართველოში ვაზის კულტურის შემოღების ხანად ვიგულისხმეთ ნეოლითის პერიოდი ანუ ჩვენი დროიდან დაახლოებით 6—7 ათასი წლის წინა პერიოდი.

¹ М. О. К о с в е н. Очерки истории первобытной культуры. Москва. 1957 г., стр. 78.

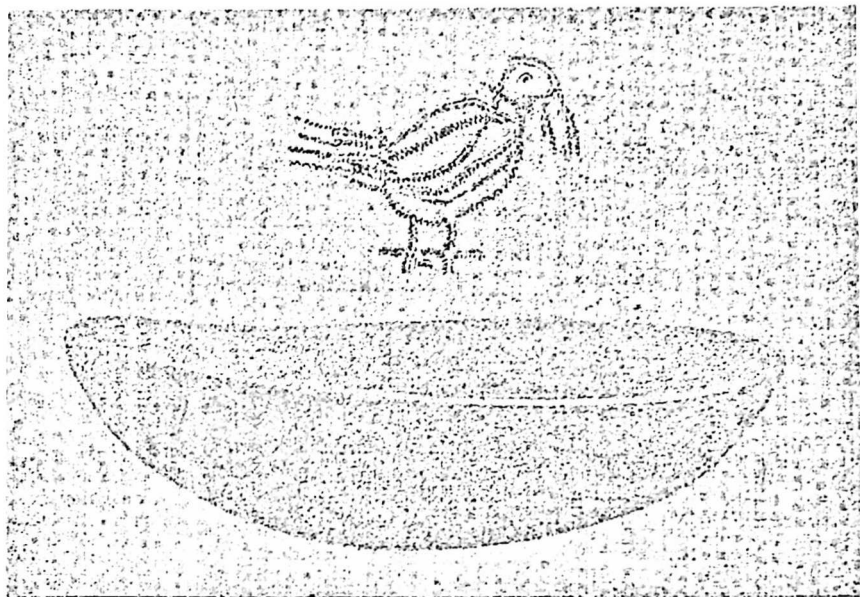
² Г у б е, А. М. Н е т р у х и н. Виноградарство с основами агротехники и селекции. Москва. 1956 г., стр. 8.

³ И. М. Ж у к о в с к и й. Культурные растения и их сородичи. Москва. 1950 г. стр. 379.

ამ მოსაზრებას ზემოაღნიშნული მონაცემების გარდა კიდევ სხვა მეცნიერული საფუძველი აქვს. როგორც აღვნიშნეთ, პალეონთოლოგიური გამოკვლევის მიხედვით, თანამედროვე, ველური ვაზის (*Vitis silvestris*) არსებობა დადგენილია მეოთხეული პერიოდის დამდეგიდან. ეს პერიოდი, როგორც აღვნიშნული იყო, ჩვენი დროიდან დაშორებულია დაახლოებით ერთი მილიონი წლით. ხოლო ნეოლითის პერიოდის ადამიანთა ხელშეწყობით ამ ვაზს შეეძლო განეცადა შემდგომი ევოლუცია და წარმოშობილიყო კულტურული ვაზის ინიციალური სახეები. ასეთი ხელშეწყობა სავსებით ბუნებრივი და კანონზომიერია, ვინაიდან სწორედ ნეოლითური პერიოდის ადამიანებს ეკუთვნის მთელი რიგი ცხოველებისა და მცენარეების მოშინაურობა და გაშენება. გამორიცხული არ არის, რომ იმ პერიოდში გაშენებულ მცენარეთა შორის ერთ-ერთი პირველი ყოფილიყო ვაზიც.

გაცილებით უფრო მდიდარი და მრავალფეროვანია ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიური მასალა მევენახეობისა და მეღვინეობის ძეგლებით. საქართველოს დღევანდელ ტერიტორიაზე ამ დარგების საკმაოდ განვითარებაზე მეტყველებს მრავლად აღმოჩენილი სასმისები და საღვინე ჭურჭელი. ბევრ ასეთიდან, ყველაზე უფრო ადრინდელს და მასთან მეტად საყურადღებო არქეოლოგიურ მონაპოვარს წარმოადგენს სოფ. მეჯვრისხეეში (გორის რაიონი) პროფ. ს. მაკალათიას მიერ აღმოჩენილი ორი სპილენძის ცული და მათთან ერთად ნაპოვნი ჭედური ბრინჯაოს თასი. ამ თასის ფსკერზე ფრინველის გამოსახულებაა ამოჭრილი, რაც სხვა დანიშნულების საგნისათვის სრულიად ზედმეტია და ამიტომ ვფიქრობთ შეუსაბამო არ იქნება, თუ მას ღვინის სასმისად მივიჩნიეთ. ეს თასი და მასთან ერთად აღმოჩენილი სპილენძის ცულები ერთი და იმავე ასაკისაა. აკად. ბ. ა. კუფტინის აზრით ისინი ეკუთვნიან ადრინდელ ბრინჯაოს ხანას ანუ III—II ათასწლეულის მიჯნას¹.

¹ Б. А. К у ф т и н. Археол. раск. в Триалетя, стр. 16. рис. 17, 18.

სურ. 3. ბრინჯაოს თასი სოფელ მეჯერისხევიდან.
მის შიგნითა ზედაპირზე ფრინველის გაშოსაზულებათა.

მომდევნო პერიოდის არქეოლოგიურ ძეგლებიდან თვალ-
წარმტაც ნახელავს წარმოადგენს ისევ თრიალეთში № 5 და
№ 17 ყორღანებში ბ. ა. კუფტინის მიერ აღმოჩენილი ერთი ვერ-
ცხლისა და ორი ოქროს თასი და ვერცხლის პატარა სარწყული.
ესენი ეკუთვნიან მეორე ათასწლეულის შუა საუკუნეებს და,
მაშასადამე ჩვენი დროიდან დაშორებულია დაახლოებით 3500
წლით. ამათგან ერთი თასი 150 კუბ. სანტ. ტევადობისაა და გა-
კეთებულია ბაჯალო ოქროსაგან. იგი მოქარგულია ისევ ოქ-
როს -ხეივებით და შემკობილია ძვირფასი ქვებით (ფირუზი და
სარდიონი). აკად. ბ. ა. კუფტინის დახასიათებით: „ა მ თ ა ს ს
ვე რ მო გ ძ ე ბ ნ ე ბ ა თ ა ვ ი ს ი ბ ა დ ა ლ ი ძ ვ ე ლ
ა დ მ ო ს ა ვ ლ ე თ ი ს ც ნ ო ბ ი ლ ი ძ ე გ ლ ე ბ ი ს ტ ო -
რ ე ვ ტ ი კ ა შ ი და წ ა რ მ ო ა ღ გ ე ნ ს _ ბ რ ი ნ ჯ ა ო ს

ხანის საქართველოში ოქრომკედლური.
ხელოვნების უშესანიშნავეს მაგალითს¹.

ოქროს ძვირფასი თასი, რომელზედაც აქ ლაპარაკია,
მკვლევართა მიერ სავსებით სამართლიანად მიჩნეულაა ღვინის

სურ. 4. ბაჯაღლო ოქროსაგან გაკეთებული და
ძვირფასი ქვებით მოოჭვილი თასი თრიალეთიდან (შუა
ბრინჯაოს ხანა).

¹ Б. А. Куфти н. Арх. раск, в Трпалеты. стр. 92.

სასმისად. არქეოლოგ ა. აფაქიძის თქმით: „თასის ასეთ დანიშნულებას, როგორც ცნობილია, მხარს უჭერს მისი ფსკერის გარეთა ზედაპირის აუთრული მოყვანილობა და ძვირფასი თვლებით მორთვა. ასეთი განსაკუთრებული ზრუნვა თასის გარეთა ზედაპირის (მათ შორის ფსკერისაც) შესამკობად მიუთითებს იმაზე, რომ ეს სასმისი დაცლის შემდეგ დაპირქვაებული უნდა მდგარიყო მაგიდაზე“¹.

მეორეა 350 კუბ. სანტ. ტევადობის ვერცხლის თასი და მასზე მოცემულია საუცხოოდ შესრულებული რელიეფური სურათი, რაც გარკვეულ შინაარსს გამოხატავს. ეს სასმისი, როგორც პ. ა. კუფტინი აგვიწერს: „ვერცხლის მთლიანი ნაქრდან არის გამოქედილი და წარმოადგენს ცილინდრულს, ძირმომრგვალებულსა და ღრუ-ფეხიან ჭურჭელს. ზედაპირზე არის ბრტყლად ამოკვეთილი ლოტოსისებრი როზეტი და ორი ნაჭედი ფრიზი“². ქვედა ფრიზი შეიცავს ერთიმეორის მიმდევნოდ მიმავალ ცხრა ფურისა და ხარ-ირემის სურათს, ხოლო ზედა ფრიზზე გამოსახულია ნიღბებიანი და კუდმიმაგრებული ტუნიკით მოსილი 22 ადამიანის ფიგურა, თვითველ მათგანს ხელში უჭირავს მაღალი და წელში გამოყვანილი სასმისი; ეს პროცესია მიმართულია სკამზე მჯდომ და ასევე ნიღბოსან ღვთაებისა თუ ჭურჭმისაკენ. ამრიგად, თვით ეს თასი ღვინის სასმისს წარმოადგენს და ამავე დროს მასზე კიდევ გამოსახულია ისევე ღვინის სმასთან დაკავშირებული რაღაც რიტუალური შინაარსის პროცესია.

ეს ორი ძვირფასი სასმისი, უთუოდ იმის აშკარა დასაბუთებაა, რომ შუა ბრინჯაოს ხანაში, ანუ ჩვენი დროიდან დაახლოებით 3500 წლის წინ, ქართლის ტერიტორიაზე საკმაოდ გავრცელებული იყო მევენახეობა-მელვინეობა და ამავე დროს იქ მოსახლე მაშინდელ ოსტატ-ხელოსნებს განვითარებული ჰქონიათ ღვინის სასმისების კეთების გემოვნება.

ამ თასის გარდა ზოგი სხვა ძეგლიც ამჟღავნებს საქართველოში ღვინის ღვთაების კულტის არსებობას უძველეს დროში.

¹ ა. აფაქიძე. საქართველოს უძველესი კულტურა ახალ არქეოლოგიურ აღმოჩენათა შუქზე. თბილისი, 1956 წ., გვ. 23.

² В. А. К у ф т и н. Арх. раск. в Трматетн. стр. 145.

ამას მოწმობს მეტეხის მუზეუმის სეიფში დაცული კამეა (ადამიანის რელიეფური სურათი ქვაზე), სადაც გამოსახულია ღვინის ღვთაება; მის თავზე დადგმულია ყვავილებისა და სუროს ფოთლებით შემკული გვირგვინი¹. კიდევ უფრო საყურადღე-

სურ. 5. შუა ბრინჯაოს ხანის ვერცხლის თასი თრიალეთიდან.

ბოა სოფ. ბორში (ხარაგოულის რაიონი) აღმოჩენილი ბეჭდის თვალის მხატვრობა (გემმა), რომელშიც ე. მ. პრიდიკის აზრით

¹ Проф. К. Р. М о л е н д а е. დასახელ. შრ. გვ. 44.

მოცემულია ვაკხა-დიონისეს ტრიუმფი¹. ამრიგად აღნიშნული არქეოლოგიური ძეგლებიდან ჩანს, რომ ქართველ ტომებს ჯერ კიდევ შუა ბრინჯაოს ხანაში და შეიძლება უფრო ადრეც, ჰქონიათ მევენახეობის მფარველი ღვთაების კულტი და მის პატივსაცემად სკოდნიათ რაღაც რიტუალის შესრულება.

ისტორიული წყაროებიც ადასტურებენ ქართულ მითოლოგიაში დიონისეს კულტის არსებობას. ექვთიმე ათონელის ცნობით, საქართველოში ქრისტიანული სარწმუნოების შემოღების შემდეგ „მოსპენ საწარმართოთა სახელის დებანი დიოს, აპოლონ, არტემ, ბოჩი, გაცი, გა, გეონ და არმაზი... ანუ რომელნი წნებასა ყურძნისასა ბილწისა მის დიონისეს სახელსა იტყვიან და სიცილსა აღაზრზენენ“². ამრიგად ირკვევა, რომ ქართველ ტომებს შორეულ წარსულში ანუ წარმართული სარწმუნოების მიმდევრობის პერიოდში შემოღებული ჰქონიათ დიონისეს კულტი, რომელსაც თაყვანსა სცემდნენ ყურძნის წნეხის დროს, მაგრამ ქრისტიანული რელიგიის შემოღების შემდეგ ეს კულტი მოუხსპიათ, როგორც „ბილწი და საეშმაკო“³.

პროფ. კ. მოდებაძის აზრით, დიონისეს კულტის გადმონათესი დღესაც მოიპოვება საქართველოს ზოგიერთ კუთხეში. ეს არის გურიაში „აგუნას“ და სამეგრელოში „ჩაგუნას“ სახელწოდებით ცნობილი რიტუალი, რაც ვაზისა და ღვინის ღვთაების კულტის ელემენტებს შეიცავს.

„აგუნას“ უწოდებდნენ გურიაში ვენახის მფარველად მიჩნეულ ღმერთს. მას იხსენიებდნენ ახალ წელს და ასე მიმართავდნენ: „აგუნა, აგუნა, ჩამოიარე ჩვენს კარს, ჩვენს მამულში, კარგი მტევნები მოიყვანეო“⁴.

დაახლოებით ასე იყო აგრეთვე სამეგრელოშიც.

¹ Е. М. П р и д и к. Новые Кавказские клады. Материалы по археологии России № 34. Петроград, 1914 г. стр. 95.

² ე. ათონელი. მცირე სჯულის კანონი. გვ. 121.

³ ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი. ქართველი ერის ისტორია. წ. 1. 1951 წ., გვ. 87.

⁴ ნ. ს. თოფურია. ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, ხელნაწერი. (ისტორიის ინსტიტუტის ბიბლიოთეკა).

ძველად გურიაში სახელგანთქმული იყო სოფ. ბახვი და სოფ. ასკანა თავისი შესანიშნავი ვენახებითა და ღვინოებით. ე. ნაკაშიძისა და პროფ. კ. მოდებაძის აზრით, სოფელი ბახვის სახელწოდება ბახუსიდან არის წარმომდგარი, ხოლო სოფელი ასკანის სახელი — ბახუსის ახლო ნათესავის, ენეის შვილის — ასკაოს სახელიდან მომდინარეობს.

მეტად საყურადღებოა ვაზის სასხლავი დანებისა და სასხლავი წალდის აღმოჩენა.

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში დაცულია ნამგლის-მაგვარი ბრინჯაოს დანები, რომლებიც დათარიღებულია ჩვენს ერამდე 1200—1300 წლით. მათ შორის ორი ბრინჯაოს დანა; რომელთაც ჩვენს დრომდე შემონახული ვაზის სასხლავის მოყვანილობა აქვთ, აღმოჩენილია არქეოლოგ ა. აფაქიძის მიერ ბაკურციხეში. ამავე ტიპის დანები ნაპოვნია აგრეთვე მომდევნო პერიოდების სამარხებში: სამთავროში, მანგლისში, წალკაში, დაბლა-გომში, ეშერაში და სხვაგან.

არქეოლოგ ა. აფაქიძისა და პროფ. კ. მოდებაძის აზრით, ეს დანები ვაზისა და ხეხილის სასხლავად უნდა ყოფილიყო განკუთვნილი¹. აკად. ბ. ა. კუფტინის აზრით კი ასეთი ნამგლის-მაგვარი დანები უფრო შესაძლებელია გამოეყენებინათ უმთავრესად ხეხილის სასხლავად და მცნობისათვის, ხოლო ვაზის სასხლავად არ გამოდგებოდა, ვინაიდან იმ პერიოდში მხოლოდ მაღლარი იყო გავრცელებული და დანით ვერ მიწვდებოდა ადამიანი ხის ტოტებზე განლაგებულ ვაზის ღერწებს. ამიტომ კუფტინი ფიქრობდა, რომ იმ ხანებში მაღლარი ვაზის სასხლავად წალდი იხმარებოდა და ასეთი ბრინჯაოს წალდი მას აღმოუჩენია დაბლა-გომში, კერძოდ ნაციხარის სანახებში². ეს წალდიც იმა-

¹ Проф. К. В. Модбадзе. Источники виноградарства и виноделия Грузии. Журн. „Виноделие и Виноград. СССР“ № 8. 1948. стр. 46.

² Б. А. Куптин — Материалы к археологии Кавказа. II. стр. 37—38, 116—117. К вопросу о древнейших корнях грузинской культуры на Кавказе по данным археологии. საქ. სახ. მუზეუმის მოამბე. XII—XIII 1944 წ. გვ. 320—321 და 341—387.

ვე ასაკისა და შეიძლება, რომ მართლაც ვაზის გასხვლისათვის იხმარებოდა. ამრიგად, სასხლავი დანით იყო თუ სასხლავი წაღ-
დით ექვეს გარეშეა, რომ დაახლოებით 3200—3300 წლის წი-
ნათ ქართველი ტომები აწარმოებდნენ ვაზის გასხლვას და,
მაშასადამე იმ ხანებში მათ უკვე შემუშავებული ჰქონიათ ვა-
ზის მოვლა-გაშენების ერთგვარი აგროწესები.

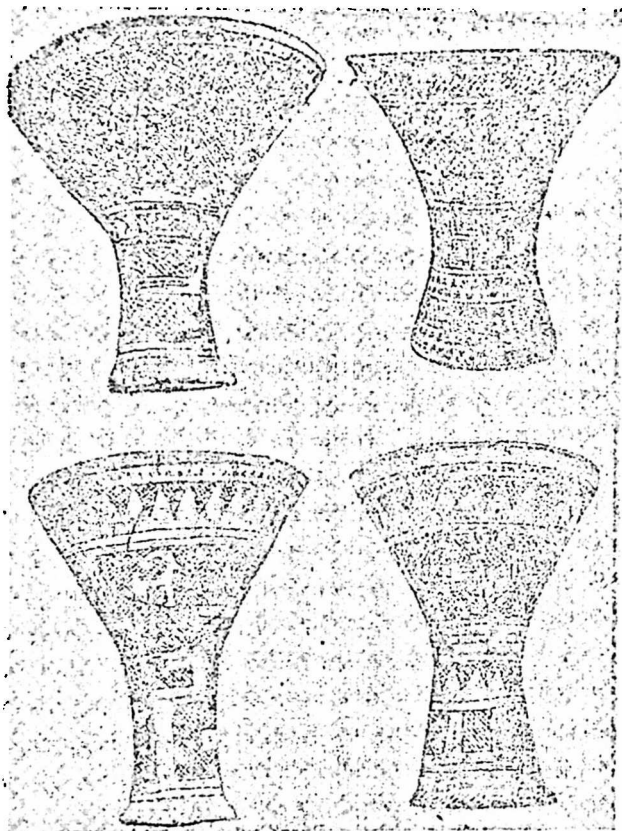
განსაკუთრებით ძვირფასი და მეტად მრავალფეროვანი
არქეოლოგიური მასალა გამოავლინა მცხეთის სამაროვანთა
გათხრებმა. სამთავროს ორმო-სამარხებში მრავლად აღმოჩე-
ნილია თასები, ჯამები, მათარები, კათხები, ღოჭები, სურები,
ხელადები, ჩაფები და სხვაგვარი სასმისები და საღვინე ჭურჭლე-
ბი. ამათგან დიდი ნაწილი ეკუთვნის მეორე ათასწლეულის უკანას-
კნელ საუკუნეებს და უთუოდ იმისი უტყუარი მოწმეებია, რომ
დღევანდელი ქართლის ტერიტორიაზე ღვინო წარმოადგენდა
ფართო მოხმარების სასმელს და იმდროინდელ სუფრას ამშვე-
ნებდა სხვადასხვა ზომისა და ხშირად საინტერესო მოყვანი-
ლობის ორიგინალური სასმისები.

იმ პერიოდის ღვინის სასმისებიდან განსაკუთრებით აღსა-
წინავეა აბრისმაგვარი, მაგრამ განიერი და ღრუ-ფეხიანი
თიხის ჭურჭლები, რომლებიც შემკობილია სხვადასხვაგვარი
მოხაზულობის ლამაზი ორნამენტებით. საყურადღებოა, რომ
სწორედ ამ ტიპის ღვინის სასმისები უჭირავთ ხელში თრია-
ლეთურ ვერცხლის თავზე გამოსახულ ნიღაბოსან ადამიანებს.
აქედან ირკვევა, რომ ქართველ ტომებს შორეულ წარსულიდან
შემოღებული ჰქონიათ სასმისის ეს ორიგინალური ფორმა.

ასეთი თასი პირველად აღმოჩენილი იქნა ფრ. ბაიერნის მიერ
1871 წელს სამთავროში და მას შემდეგ იგი დიდი რაოდენობით
ნაპოვნია აგრეთვე მცხეთის სხვადასხვა უბანში და გარდა ამი-
სა თრიალეთში, დაბლა-გომში და სხვაგან.

1947 წელს არქეოლოგ ალ. კალანდაძის მიერ სამთავროში
აღმოჩენილია ბევრი სხვადასხვაგვარი სასმისები და გარდა ამი-
სა მეტად საყურადღებო მხატვრობის მქონე ბრინჯაოს ჭამარი.
ამ ნივთზე მაღალ მხატვრული ხელოვნებით გამოსახულია

ნადირობის რთული სცენა და ამასთან ერთად ორი პირისპირ მჯდომარე ადამიანი, რომლებსაც სასმისები უჭირავთ ხელში და ერთმანეთს უჯახუნებენ¹. ეს ქამარი დათარიღებულია ძვ. წ. ა. VII—VI საუკუნით. მისი მხატვრობიდან ჩანს, რომ ქართველ ტომებში ხალისიანი შრომა და ნაყოფიერი გარჯის შემდეგ დასვენება და ღვინით შექცევა, ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენდა. ქართველ ხელოსანსაც ეს თემა აურჩევია ქამრის მო-

სურ. 6. ძაბრისმაგვარი სასმისები.

¹ გ. გო ბ ე ჯ ი შ ე ი ლ ი — არქ. გათხრ. საბჭ. საქართველოში გვ. 81.

ხატულობის საგნად და მის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ ეს იდეა წარჩინებით განუხორციელებია.

ისტორიული წყაროების მიხედვით იმავე პერიოდიდან დაწყებული მრავალი საუკუნის მანძილზე. კოლხეთში სახელგანთქმული იყო მდიდარი სავაჭრო ქალაქები: ფასილი, ანუ ფაზისი (ფოთი), დიოსკურია (ტყუბუნი, ცხუმი, ცხომი ანუ სოხუმი), პიტიუნტი (ბიკვინთა), გვიენოსი (ოჩამჩირე) და სხვ., საიდანაც უცხო ქვეყნების ვაჭრებს ყოველწლიურად მიჰქონდათ ქართველი ტომების ნაწარმი საქონელი.

აღსანიშნავია, რომ იმ ხანებში ქართველი ოსტატების ნახელავ სასმისებსა და საღვინე ჭურჭელს დიდი მოწონება ჰქონათ და ბევრიც გაუტანიათ საქართველოდან. ასე, მაგალითად, ქართული წარმოშობის ერთ-ერთი ძვირფასი ღვინის სასმისი, სახელდობრ ირმის თავიანი ვერცხლის თასი 1899 წელს აღმოჩენილია ყუბანში, ზუბოვის ყორღანში. იგი ძვ. წ. ა. V საუკუნეს ეკუთვნის და მასზე ასეთი წარწერაა გაკეთებული: „ვ ა რ ა პ ო ლ ო ნ წ ი ნ ა მ ძ ღ ვ ა რ ი ს ა, რ ო მ ე ლ ი ც ფ ა ზ ი ს შ ი ა“-ო¹. ამ წარწერიდან ირკვევა, რომ ეს თასი ფაზისში ანუ ფოთში ყოფილა გაკეთებული და იქვე არსებულ აპოლონის სახელობის ტაძარს ჰკუთვნებია.

ასევე საყურადღებოა მეორე ძეგლი. მაიკოპის ერთ-ერთ ყორღანში არქეოლოგების მიერ აღმოჩენილია ორი ვერცხლის თასი. ერთი მათგანის ყელზე გამოსახულია კავკასიონის მთაგრეხილის ხედი მყინვარისა და იალბუზის აღნიშვნით. პროფ. შ. ამირანაშვილისა და პროფ. როსტოვეცევის აზრით, ამ სქემატურ სურათში მოცემულია კავკასიონის ხედი სამხრეთის მხრიდან². აქედან ირკვევა, რომ ეს სასმისი გაკეთებული ყოფილა ქართველი ხელოსნის მიერ საქართველოში და მას ამ თასის შესამკობად კავკასიონის მთაგრეხილის ხედი გამოუყენებია..

კიდევ უფრო დიდ ინტერესს იწვევს ათენში (საბერძნეთი) აღმოჩენილი თიხის საღვინე ჭურჭელი, რომელსაც სპეცია-

¹ Известия Археологической Комиссии. Вып. I, 1901 г. стр. 99—100.

² შ. ამირანაშვილი, ქართული ხელოვნების ისტორია. გვ. 30. იხ. აგრეთვე: А. А. Иессен—К вопросу о древн. металлургии меди на Кавказе 1935 г стр. 82.

ლურ ლიტერატურაში „ჰიდრიას“ უწოდებენ. მასზე ასეთი წარწერაა გაკეთებული: „კოლხმა მეგამაკეთა“-ო. ეს ჰიდრია მეტად ლამაზი მოყვანილობისაა და მასზე მოცემულია რთული შინაარსის მხატვრობა, რაც საუცხოვოდაა შესრულებული¹. აქედან ჩანს, რომ ეს კოლხი ოსტატი ამავე დროს შესანიშნავი მხატვარიც ყოფილა; ამჟამად ეს ჰიდრია ბერლინის მუზეუმშია დაცული. იქვე ათენში აღმოჩენილია ამფორა, რომელსაც ასეთი წარწერა აქვს: „ევქსითემ გამაქეთა, კოლხმა მომხატა“². ორივე ჭურჭელი დათარიღებულია ძვ. წ. ა. VI საუკუნით. ამ წარწერების საშუალებით აღვილად გასაგებია, რომ იმ პერიოდში ქართველი ოსტატები სახელმოხვეჭილი ყოფილან საღვინე ჭურჭლების გაკეთებაში.

ანტიკური პერიოდის მწერალთა ცნობების მიხედვით საქართველოში სხვადასხვა ადგილას მოწყობილი იყო სპეციალურად თიხისა და ლითონის ჭურჭლებით სავაჭრო ბაზრები, სადაც ქართველი ოსტატების ნახელავი საგნებით გაცხოველებული ვაჭრობა წარმოებდა. ერთ-ერთი ასეთი ბაზარი ყოფილა საჯავახოსთან ახლო. მას რომაელები „ოლარიას“ უწოდებდნენ, ხოლო ბერძნები — „ქიტროპოლიას“. იქვე ყოფილა დიდი კერამიკული ქარხანა და გარდა ამისა თიხისა და ლითონის ჭურჭლების ბევრი სახელოსნო. ძველი ბერძენი მწერლის — აგათია სქოლასტიკოსის (VI ს.) ცნობით, ეს ბაზარი მდებარეობდა ტელეფისიდან 7 სტადიის მახლობლად³. პროფ. ე. თაყაიშვილის გამოკვლევით, ეს ადგილი უნდა ყოფილიყო სადგურ საჯავახოდან 7 კილომეტრის მოშორებით იქ, სადაც 1896 წელს ჩატარებული გათხრების დროს აღმოჩენილი იქნა კერამიკული ქარხნის ნაშთი და თიხის ჭურჭლების დიდძალი ნატეხები⁴.

იმავე პერიოდის საღვინე ჭურჭლებიდან მცხეთაში, დაბლაგომში და სხვაგან მრავლად აღმოჩენილია დოქები, ხელადები, ჩაფები, კოკები და სხვაგვარი ყურიანი და უყურო ჭურჭელი.

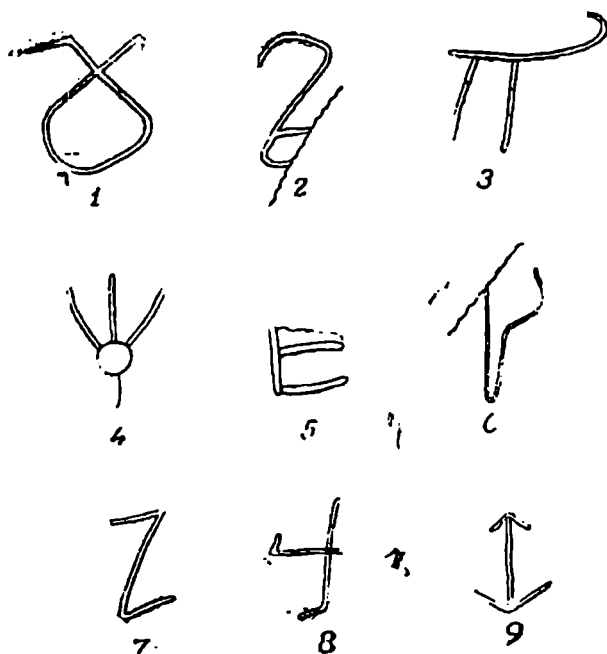
¹ შ. ა მ ი რ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი. ქართ. ხელოვნ. ისტორია. ტაბულა 23.

² იქვე გვ. 88.

³ გეორგიკა. ტომი მესამე. თბილისი. 1936 წ. გვ. 34.

⁴ B. A. Kyფтuп—Материалы к археологии Копетдага. II с. 7.

მათ შორის დაბლა-გომის №10 სამარხში აღმოჩენილია ჩაიდანის მოყვანილობის პატარა ჭურჭელი, რომელსაც ჩაიდანივით მილიანი ტუჩი აქვს. აკად. ბ. ა. კუფტინის აზრით, ეს ჭურჭელი საწოვარა (სოსკა) უნდა იყოს, მაგრამ გამორიცხული არ არის, რომ იგი ღვინის სასმელად ყოფილიყო განკუთვნილი. უფრო სხვაგვარი, მაგრამ ასეთი ყელმილიანი თიხის ჭურჭელი აღმოჩენილია ქუთაისში, დიდუბეში და სხვაგან¹. აღნიშნული ჭურჭლების თავისებური მოყვანილობა გვაფიქრებინებს, რომ

სურ. 7. დალები დაბლა-გომში აღმოჩენილ ქვეყრებზე.

ისინი ალბათ ღვინის სასმელად იხმარებოდნენ და საზეიმოდ გაშლილი სუფრის საღალაობო ატრიბუტს შეადგენდნენ.

ბაგინეთში ჩატარებული გათხრების დროს არქეოლოგმა ა. აფაქიძემ ერთ უბანზე აღმოაჩინა მრავალი ქვეყერი ერთად

¹ Б. А. К у ф т и н — Материалы к арх. Колхиды. II. стр. 63, 100—101.

თავმოყრილი სახით. ამ უბანს გამოხრელებმა „მარნის უბანი“ უწოდეს და, როგორც ირკვევა, იქ მართლაც უძველესი დიდი მარანი ყოფილა. ამ უბანში აღმოჩენილი ძეგლები დათარიღებულია ძვ. წ. ა. IV—II საუკუნეებით. საყურადღებოა, რომ იქ აღმოჩენილ ერთ-ერთი ქვევრის ფსკერზე დაგროვილი იყო შავი ფერის ნალექი. მისი ქიმიური ანალიზიდან გამოიკვეა, რომ მასში 11,6% ღვინის მჟავა და გარდა ამისა ღვინისათვის დამახასიათებელი სხვა ორგანიული ნივთიერება შედიოდა. ამ ანალიზის მიხედვით, არქეოლოგი ა. აფაქიძე ფიქრობს, რომ „ამ ქვევრში თავის დროზე საფერავის ტიპის ჯიშის ღვინო მდგარა“¹.

1948 წელს არქეოლოგ ნინო ხოშტარიას მიერ ვანში ჩატარებული გათხრების დროს აღმოჩენილი იქნა ბევრი ძვირფასი ნივთი და გარდა ამისა მთელი მარანი, რამდენიმე ქვევრით და სხვა ინვენტარი. ეს მასალა ეკუთვნის ძვ. წ. ა. III—II საუკუნეებს. აღსანიშნავია, რომ იქ ნაპოვნ ერთ-ერთ ქვევრში აღმოჩნდა ნალექი, რომელიც შავად იყო შეღებილი. დოც. ა. ლაშხის მიერ ჩატარებული ქიმიური გამოკვლევით, აღებულ ნალექში ღვინის მჟავა და სხვა დამახასიათებელი ორგანიული ნივთიერებები აღმოჩნდა.

მოყვანილი ქიმიური ანალიზებიდან ირკვევა, რომ არქეოლოგების მიერ აღმოჩენილ ქვევრებში დაახლოებით 2400—2200 წლის წინათ ღვინო ესხა და, მაშასადამე, ეს ქვევრები გამოყენებული იყო ღვინის შესანახად.

კიდევ უფრო დიდ მეცნიერულ ინტერესს იწვევს უძველესი ქართული ვაზის ჯიშების მატერიალური ნაშთების აღმოჩენა. 1951 წელს არქეოლოგ ნინო კილაძის მიერ სოფ. ნინოწმინდაში (საგარეჯოს რაიონი) ჩატარებული გათხრების დროს ერთ სამარხში სხვა საგნებთან ერთად ნაპოვნი იქნა დოქი, რომელშიც აღმოჩნდა ყურძნის წიპწები. ეს სამარხი ნ. კილაძის მიერ დათარიღებულია ძვ. წ. ა. IV—III საუკუნეებით.

პროფ. მ. ა. რამიშვილმა შეისწავლა ეს წიპწები და მათ შორის კულტურული ვაზის ორი ჩამოყალიბებული ჯიშის გა-

¹ ა. მ. აფაქიძე. საქართველოს უძველესი კულტურა ახალ არქეოლოგიურ აღმოჩენათა შექმნე. თბილისი, 1956 წ., გვ. 27.

ნახვავა. მისი აზრით, ამ ჭიშების გამოყვანისათვის საჭირო იყო მეურნეთა სულ მცირე ათი თაობის მანძილზე თანმიმდევრული მოვლა-პატრონობა. აქედან ირკვევა, რომ ვაზის ეს ჭიშები გამოყვანილი უნდა ყოფილიყო დაახლოებით IX—VIII საუკუნეებში (ძვ. წ. ა.).

ასეთივე ხანგრძლივობის ისტორია უნდა ჰქონდეს სტალინირში ნაცარგორასთან 1948 წელს გათხრილ სამარხში აღმოჩენილ წიპწას, ვინაიდან იგი ძვ. წ. ა. IV—III საუკუნის ფენებშია აღმოჩენილი, ამ პერიოდამდე კულტურულ მევენახეობას საქართველოში დიდი ხნის ისტორია ჰქონია. ამიერკავკასიის სხვა ადგილებიდან აღსანიშნავია ხანლარში (აზერბაიჯანი) აღმოჩენილი წიპწები, რომლებიც ძვ. წ. ა. პირველი ათასწლეულის დასაწყისით არის დათარიღებული. მაგრამ აქვე უნდა გავიხსენოთ, რომ ქართლში. და ანაკლიის დიხა-გუტუბაში აღმოჩენილი ყურძნის წიპწები გაცილებით უფრო დიდი ასაკისაა და, როგორც აღვნიშნეთ, ენეოლითურ პერიოდს უნდა ეკუთვნოდეს.

ლენინის სასმისებისა და საღვინე ჭურჭლის კიდევ უფრო დიდ სიუხვესა და მრავალგვარობას აქვს ადგილი გვიან ანტიკური პერიოდის ქართულ არქეოლოგიურ მასალებში. ამ პერიოდის სასმისებიდან დიდ ინტერესს იწვევს მცხეთაში (არმაზისხევი, ბაგინეთი), ბორში (ხარაგოულის რაიონი), კლდეეთში (ზესტაფონის რაიონი); თაგილონში (გალის რაიონი) და სხვაგან აღმოჩენილი ვერცხლის თასები. მათ შორის ბორისა და არმაზისხევის თასები მდიდრულ სამარხებშია აღმოჩენილი და ამავე დროს მეტად საყუარდლებო ისტორიულ პიროვნებებს გვაცნობენ.

ბორის თასი აღმოჩენილია 1902 წელს და ამჟამად ლენინგრადის ერმიტაჟში ინახება. მასზე გამოსახულია წარმართული პერიოდის რაღაც რელიგიური ხასიათის სურათი, სახელდობრ ცხენი სამსხვერპლოს წინ, რაც შესანიშნავი ხელოვნებითაა შესრულებული. ამ თასზე გაკეთებულია არმაზული წარწერა რომლის ქართული თარგმანია: „ბ უ ზ მ ი ჰ რ კ ე თ ი ლ ი

პ ი ტ ი ა ხ შ ი ს“. ამ წარწერის შინაარსი მისი პატრონის ვინაობის მაუწყებელ ცნობას წარმოადგენს¹.

უნებლიედ იბადება კითხვა, როგორ მოხდა პიტიახშის სამარხი იმერეთში?

ამ არქეოლოგიურ აღმოჩენასთან დაკავშირებით ახალ დადასტურებას პოულობს ძველი ქართველი ისტორიკოსის ლეონტი მროველის ერთ-ერთი ცნობა, რომლის მიხედვით, ქართლის მეფემ ფარსმანმა (I V ს. ძვ. წ. ა.) თავის სამეფოში დააწესა 8 საერისთავო და ერთი სასპასპეტო. მათ შორის საერისთავო იყო: მანგუ ლიხის მთიდან ზღვამდე, კახეთი, ხუნანი, სამშვილდე, წუნდა, ოძრხე, კლარჯეთი და ქუჯის საერისთავო, რომელშიც ეგრისი შედიოდა². ამ ცნობის მიხედვით უნდა ვიფიქროთ, რომ ბუზმიჰრ პიტიახში იყო ფარსმან მეფის მიერ გაწესებული მანგუს საერისთავოს ერთ-ერთი ერისთავი ანუ პიტიახში.

1940 წელს არმაზისხევში გათხრილ იქნა ბერსუმა პიტიახშის სამარხი, რომელშიც მრავალ ძვირფას ინვენტართან ერთად აღმოჩენილი იქნა რამდენიმე ვერცხლის ფიალა ანუ ლანგარი. მათ შორის ერთ ლანგრზე გამოყვანილია რთული დეკორაციული სურათი, ხოლო მის ქუსლზე ქვემოდან ამოკვეთილია ბერძნული წარწერა, რომლის ქართული თარგმანია: „მ ე , მ ე ფ ე ფ ლ ა ვ ი ო ს დ ა დ ე ს მ ა ვ ა ჩ უ ქ ე (ეს ლანგარი) ბ ე რ ს უ მ ა პ ი ტ ი ა ხ შ ი ს“³.

მოყვანილი წარწერებიდან ჩვენ ვგებულობთ, რომ ეს ძვირფასი ნივთები ჰყუთვნებია მაშინდელი ხელისუფლების წარმომადგენლებს, კერძოდ ბუზმიჰრსა და ბერსუმა პიტიახშებს, ანუ ერისთავებს.

ეს საყურადღებო ძეგლები ადასტურებენ (პირველ საუკუნეებში) აღმოსავლეთ საქართველოში სახელმწიფოებრივი მართვა-გამგებლობის ჩამოყალიბებული ინსტიტუტის არსებობას. ხოლო მეორე მხრივ, ამ პიტიახშების ანუ ერისთავების სამარხებში ჩატანებული ძვირფასი ინვენტარიდან ირკვევა,

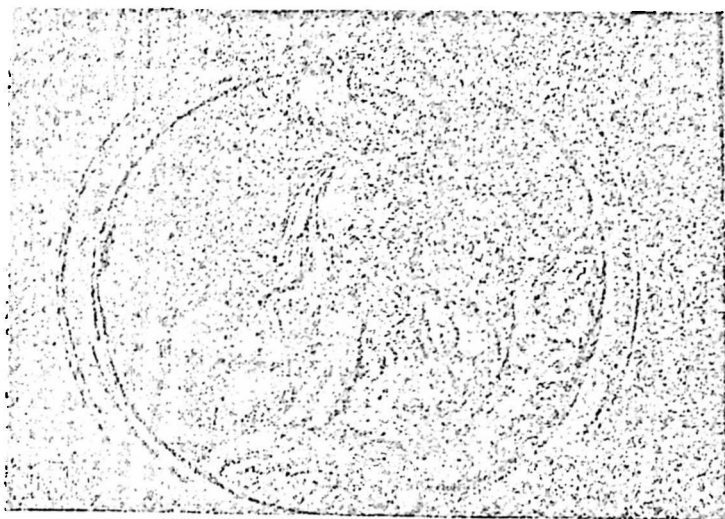
¹ ა. ა. ფ ა ქ ი ძ ე. გ. გობეჯიშვილი. ალ. კალანდაძე. გ. ლომთათიძე. მცხეთა. ტ. I. 1955 წ., გვ. 53.

² ქართლის ცხოვრება. ანა დედოფლისეული ნუსხა. თბილისი, 1942 წ., გვ. 17.

³ მცხეთა. ტ. I. გვ. 53.

რომ ეს სახელმწიფო იმ პერიოდში ეკონომიკურად ძლიერა იყო და კულტურის მხრივ დაწინაურებული.

ჩვენ საკითხთან დაკავშირებით კიდევ უფრო დიდ ინტერესს იწვევს არმაზისხევში გათხრილი მეექვსე სამარხი თავისი

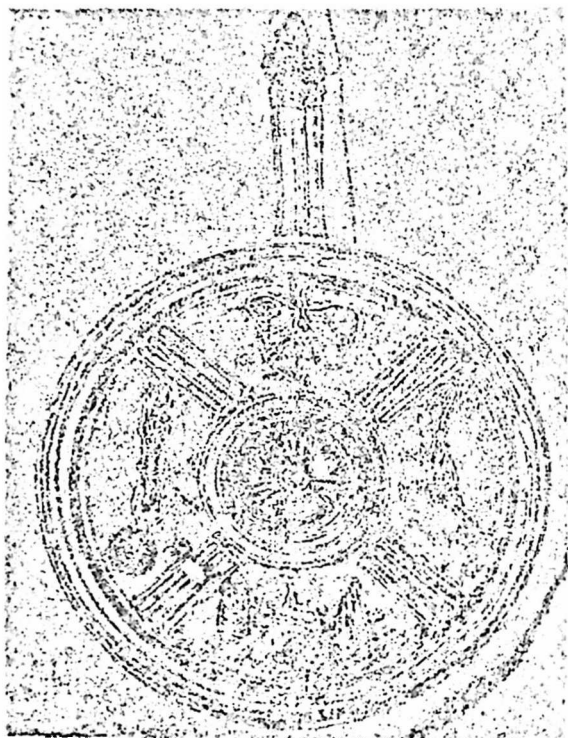
სურ. 8. ვერცხლის პინაკზე, გამოსახულია ქალი ყანწით. არმაზისხევიდან.

მდიდარი ინვენტარით. ეს სამარხი ახ. წ. ა. II საუკუნის მიწურულთაა დათარიღებული და მასში 75 სახელწოდების საგანია აღმოჩენილი. მათ შორის უნიკალურ ძეგლს წარმოადგენს, შესანიშნავი ხელოვნებით გაკეთებული ვერცხლის პინაკი, რომელშიც ყანწით ხელში ახალგაზრდა ქალის პორელიეფია ჩაკრული. უფრო სწორედ, პინაკის მედალიონში, ქალის მხრებამდე გამოყვანილი სკულპტურული ქანდაკებაა, ხოლო ქვევით წელამდე — პორელიეფი. ამ ქალს მარცხენა ხელში ჭიხვის ყანწი უკავია. „ყანწის ფართო პირიდან გადმოკიდებულია: სამი ყურძნის მტევანი, სამი ვაშლი, სამი პურის თავთავი და ერთი ფიჭვა“¹. გირჩის ნაყოფი“¹.

¹ მცხეთა. ტ. I. გვ. 75.

ამ ჯიხვის რქისაგან გაკეთებული ყანწის რელიეფური სურათის მიხედვით ირკვევა, რომ ამ ტიპის ღვინის სასმისი კიდევ უფრო შორეულ პერიოდიდან ყოფილა შემოღებული საქართველოში.

საკითხთან დაკავშირებით მეტად საყურადღებოა არმაზისხევის იმავე მეექვსე სამარხში აღმოჩენილი ვერცხლის

სურ. 9 ვერცხლის აზარფეშა ფარშევანგის გამოსახულებით.
არმაზისხევიდან.

აზარფეშა. მის კალთებზე სიმეტრიულად განლაგებულია სამი ფარშევანგის სურათი. ტარის ძირას გამოსახულია ვაზის ფოთოლი, ხოლო ტარის ბოლოში ვერცხის თავია გამოყვანილი. როგორც გამოკვლევებიდან ჩანს, წინა აზიაში და აგრეთვე საქარ-

თველოში შორეულ წარსულიდან ფარშევანგი .თველებოდა „ნაყოფიერება-ჯანმრთელობისა და დღეგრძელობის სიმბოლოდ“¹. ამრიგად, ეს აზარფეშა სიმბოლიური შინაარსის გამომხატველ ღვინის სასმისს წარმოადგენს.

ვერცხლის არქეოლოგიური აზარფეშები საქართველოში ბევრ ადგილასაა აღმოჩენილი, მაგალითად, კლდეეთში, ბორში, ბაგინეთში და სხვაგან და ეკუთვნიან ახ.წ. ა. პირველ საუკუნეებს, გარდა ამისა აღმოჩენილია აგრეთვე იმავე ფორმის ბრინჯაოს აზარფეშები, რომლებიც თავისი ასაკით უფრო ხნიერია. ამრიგად ირკვევა, რომ ყანწი და აზარფეშა საქართველოში უხსოვარ დროიდან შემოდებული ღვინის სასმისებია. საყურადღებოა, რომ ამ ტიპის სასმისები ქართველმა ხალხმა ჩვენ დრომდე შეინარჩუნა და დღესაც ყანწი და აზარფეშა საზეიმოდ გაშლილი ჩვენებული სუფრის თითქმის მუდმივსა და აუცილებელ ატრიბუტებს შეადგენენ.

რაც შეეხება საღვინე ჭურჭლებს, ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია სურები.

არამაზისხევის იმავე მეექვსე სამარხში და გარდა ამისა, კლდეეთში, ბორში, სტალინირში, ნიჩბისში და სხვაგან აღმოჩენილია ვერცხლისა და აგრეთვე ბრინჯაოს სურები. ეს არქეოლოგიური ძეგლები თითქმის ყველა ერთნაირი მოყვანილობისაა. მათ შორის არამაზისხევში აღმოჩენილ ერთ ვერცხლის სურაზე გამოყვანილია მტევნებიანი ვაზის გამოსახულება, რაც ცხადია ადასტურებს იმას, რომ საერთოდ ასეთი სურა საღვინე ჭურჭლის დანიშნულებას ასრულებდა².

იმავე პერიოდის სამარხებში მრავლად აღმოჩენილია აგრეთვე მინის ჭურჭელი, რომელთა შორის ბევრია სხვადასხვანაირი ჭიქები, ფიალები, ვაზები, სურები და სხვა.

ამათგან ერთ-ერთ საყურადღებო არქეოლოგიურ ძეგლს წარმოადგენს სამთავროში აღმოჩენილი მინის ფიალა, რომელიც შემკულია ფარშევანგის გამოსახულებით. მისი დიამეტრი 13,5 სანტიმეტრია, სიღრმე — 3 სანტიმეტრი, ხოლო მინის სისქე 0,2 სანტიმეტრი. იგი აღწერილია არქეოლოგ ნ. უგრელიძის

¹ მცხთა. ტ. 1 გვ. 76.

² იქვე. გვ. 96 და 188.

მიერ დადათარიღებულია ახ. წ. ა. IV საუკუნით¹. ამ ფიალის გარეთა კიდიდან ერთი სანტიმეტრის დაშორებით, ირგვლივი მიმართულებით გაკეთებულია ბერძნული წარწერა, რომლის ქართული თარგმანი პროფ. ს. ყაუხჩიშვილის მიხედვით არის: „შესვი, იცოცხლე“². ამ სიტყვებში უდავოდ ღვინის სმა იგულისხმება და ამავდროს ეს სიტყვები ღვინის სმის ერთგვარ დაძალების შთაბეჭდილებას იძლევა. ამ წარწერის შინაარსიდან

სურ. 10. მინის კიქა
სამთავროდან.

შეიძლება დაბეჭითებით ითქვას, რომ ეს ფიალა ნამდვილად ღვინის სასმისი იყო და იგი ქართული სტუმართმოყვარეობისა და გულუხვ მასპინძლობის მაუწყებელ ერთ-ერთ ძეგლს წარმოადგენს.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ ქართველ ტომებს ვაზის კულტურისა და მეღვინეობის შემოღების პირველივე ხანებიდან ღვინის შესანახად ქვევრები უხმარიად და მის დასაღვებად სხვადასხვაგვარი სასმისი შემოუღიათ. ორივე სახის ჭურჭელს ისტორიულად დროთა განმავლობაში მნიშვნელოვანი სახეცვლა ანუ ერთ-

გვარი ევოლუცია განუცდია.

მესამე ათასწლეულში, როგორც უკვე დავინახეთ ქვევრების დანიშნულებას ასრულებდნენ დაბალი და განიერმუცლიანი ამფორები. თავიანთი მოცულობის მხრივ ეს ჭურჭლები ჩვეულებრივად 30-დან 100 ლიტრამდე ტევადობისა იყვნენ და, როგორც ეტყობა მათ მიწაში არ მარხავდნენ, ვინაიდან ამ ჭურჭლებს სახელურები აქვთ გაკეთებული.

¹ ნ. უ გ რ ე ლ ი ძ ე. ფარშევანგის გამოხატულებით შემკული მინის ჭურჭელი სამთავროდან, მიმომხილველი, ტ. II. 1951 წ., გვ. 314.

² იქვე, გვ. 304.

მეორე ათასწლეულის ქვევრები კი გაცილებით უფრო მაღალი და დიდი ზომისაა. ამასთან ერთად მათ მუცელი ნაკლებად გამოხურული აქვს, ვიდრე, მაგალითად, თრიალეთურ ამგორებს.

პირველი ათასწლეულიდან უკვე თანდათანობით შემოდის ხმარებაში თანამედროვე ტიპის ქვევრები, რომლებსაც უფრო ხშირად დიდი ზომისას აკეთებდნენ. ასეთ ქვევრში თავისუფლად ეტეოდა ადამიანი. იმ პერიოდში ქვევრებს ხშირად იყენებდნენ აგრეთვე მიცვალებულის დასამარხავად.

შოთა რუსთაველის ეპოქის არქეოლოგიურ ძეგლებში კი არაიშვიათად ვხვდებით უზარმაზარ გაკირულ ქვევრებს, რომლებიც სალტეებიტაა შემოზღუდული. ამგვარ ქვევრებმა მე-18—19 საუკუნემდე მოაღწიეს. მათი სიდიდის შესახებ შეიძლება წარმოდგენა ვიქონიოთ სახელგანთქმული რუსი პოეტის ალ. ს. პუშკინის წერილებიდან. პოეტის გადმოცემით, მისი თბილისში ყოფნის (1829 წ.) ახლო ხანებში, ღვინით სავსე ქვევრში დამხრჩველა მარანში შეპარული დრაგუნი ჯარისკაცი¹. აქედან ადვილად წარმოსადგენია თუ რა დიდი ზომისა უნდა ყოფილიყო ქვევრი.

ასეთივე უზარმაზარი ქვევრები ჰქონია პოეტ ალექსანდრე ჭავჭავაძეს წინანდალში, სხვა ჭავჭავაძეებს — მუქუზანში და ყვარელში. ანდრონიკაშვილებს — გურჯაანში და ბაკურციხეში. აფხაზსა (გვარია) და ვაჩნაძეებს — კარდანახში, ჯანდიერებს — ვაჩნაძიანში, ვახვახიშვილებს — კურდღელაურში, ჩოლოყაშვილებს — ახმეტაში და სხვა მემამულეებს.

კიდევ მეტი. როგორც ცნობილია, ქუთაისის ყოფილ კლასიკურ გიმნაზიას (ამჟამად 1-ლი საშუალო სკოლა) უკავია იმერეთის მეფის ყოფილი ბაღისა და სასახლის ეზოს ერთი ნაწილი. გიმნაზიის მშენებლებმა ამ ეზოში ე. წ. „ოქროს ჩარდახის“ შენობის ახლოს საძირკვლის თხრის დროს აღმოაჩინეს ბევრი უზარმაზარი ქვევრე².

ასეთივე ქვევრები დიდი რაოდენობით ყოფილა აგრეთვე ვარციხეში, მეფის საზაფხულო რეზიდენციის ეზოში. მ. ბა-

¹ А. С. Пушкин — Путешествие в Арарум, თავი II.

² М. В а л т а с. Виноделие в России т. II. 1896 г. стр. 144.

ლასის აღნიშვნით, ეს ქვევრები ისეთი დიდი ზომისა იყო, რომ თვითეულ მათგანში თავისუფლად შეიძლებოდა ხარის მოთავსება.

კიდევ უფრო დიდი ზომის ქვევრი ჰქონია ზემო რაჭაში ერთ-ერთ ერისთავს. მას ე. წ. მინდაციხეში ოდესღაც გაუშენებია მარანი და იქვე მიწაში ჩაუმარხია ისეთი ქვევრი, რომელიც იტევდა თითქმის 650 დეკალიტრს ანუ 400 ფუთზე მეტ ღვინოს.

ასეთი უზარმაზარი ქვევრები ხშირად ჰქონდათ ძველი დროის მეზამულეებს და ამით ისინი ზოგჯერ ამაყობდნენ კიდევ. ვინაიდან ეს ქვევრები მათი სიმდიდრის მაჩვენებელი იყო.

დიდი ზომის ქვევრები დღესაც იხმარება ქართულ სამარნე მეურნეობაში.

ზემოაღნიშნული არქეოლოგიური ქვევრების ფორმისა და მოცულობის ცვალებადობიდან ნათლად ჩანს ის დიდი აღმავლობა, რომელიც განუცდია საქართველოში მევენახეობა-მელვინეობას თავისი განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე. თავისთავად ცხადია, რომ მესამე ათასწლეულში საქართველოს ტერიტორიაზე ვაზის კულტურა ნაკლებად უნდა ყოფილიყო გავრცელებული და ისიც უთუოდ ზოგიერთ რაიონში. ამიტომაც იმ პერიოდის არქეოლოგიურ ძეგლებში მაშინდელი ქვევრები ანუ ამფორები შედარებით იშვიათად გვხვდება და ისიც უმეტეს შემთხვევებში მცირე ტევადობისაა. მაგრამ ასეთი ქვევრები უთუოდ აკმაყოფილებდნენ იმდროინდელი მოსავლიანობის მოთხოვნილებას. შემდგომ პერიოდში კი მევენახეობა-მელვინეობის უფრო და უფრო გავრცელება-განვითარებასთან ერთად, არქეოლოგიურ მასალებში ქვევრების მოცულობაც მატულობს და მათი რაოდენობაც იზრდება.

ასეთივე თანმიმდევრულ განვითარებას განიცდის აგრეთვე ღვინის სასმისიც. ენეოლითური პერიოდის სასმისები, როგორც დავინახეთ, ჩვეულებრივად სადა და მარტივია, გამონაკლისს წარმოადგენს მხოლოდ თრიალეთური ორმაგი თასი, რომლის შესახებ ზემოთ გვქონდა ლაპარაკი. შემდგომ პერიოდში კი მევენახეობა-მელვინეობის თანდათან განვითარებასთან ერთად იზრდება აგრეთვე ადამიანთა გემოვნება და მოთხოვნილება

ღვინის სასმისებზე. ამასთან დაკავშირებით თანდოთან შემოაქვთ ხმარებაში უფრო და უფრო მიმზიდველი და მასთან მეტად მრავალნაირი ფორმის სასმისები, რომლებითაც ეგზომ მდიდარია ქართული არქეოლოგია.

მეორე მხრივ, თუ გულდასმით შევისწავლით ამ არქეოლოგიურ ძეგლების ხასიათს, მათ ფორმას, ორნამენტაციას, ოსტატის იდეასა და ხელოვნებას, მაშინ ადვილად შესამჩნევია, რომ აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში აღმოჩენილ მატერიალურ კულტურის ძეგლებს შორის სრული ერთგვარობა არსებობს. ეს ერთგვარობა მკაფიოდ გამოხატულია ჭერ კიდეც ენეოლითურ პერიოდის მასალებში და კიდეც უფრო თვალსაჩინოა მომდევნო პერიოდების არქეოლოგიურ ძეგლებში. მრავალი ათასი წლის მანძილზე უწყვეტად გატარებული და ჩვენ დრომდე მომდინარე კულტურული იდენტივობა პირუთვნელად ამეღავენებს საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ ქართველ ტომთა შორის გენეტიურ ერთიანობასა და უწყვეტ სულიერ კავშირს. იმ შორეულ წარსულიდან ასეთ უწყვეტ ერთიანობაში გან-ცდიდა ჩამოყალიბებასა და განვითარებას ქართველი ხალხის მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობა, როგორც მატერიალურ, ისე სულიერი კულტურის დარგებში. ამის ერთ-ერთ დადასტურებას არქეოლოგიური სასმისები და საღვინე ჭურჭლებიც იძლევა.

ისტორიული ცნობები საქართველოში მევენახეობისა და მეღვინეობის შესახებ მეტად მცირეა. ეს ცნობები დაცულია უმეტესად ძველ ბერძენ მწერალთა თხზულებებში.

ქსენოფონტეს დაახლ. (430—335 წ.) მიხედვით, კოლხები ღვინოს სვამდნენ, მაგრამ წყალნარევს, აქაური ღვინო უწყლოდ. მწკლარტე იყო, წყალნარევი კი — „სურნელოვანი და სუამო“¹.

სტრაბონის გეოგრაფიაში მოთხრობილი ცნობებიდან ირკვევა, რომ ალბანია-კახეთის (იბერია) ტერიტორიაზე ფართოდ გავრცელებული ყოფილა ვაზი, ხოლო ყურძნის იმდენად უხვი

¹ В. В. Пл а т ы ш е в. Известия греческих и римских писателей о Скифии и Кавказе. т. 1, СПб. 1893 г. стр. 82.

მოსავალი მოდიოდა, რომ მას მოსახლეობა ვერ ითვისებდა და ამიტომაც ვაზების ერთ ნაწილში ყურძენს დაუკრეფავად ტოვებდნენ¹.

მე-6 საუკუნის ბიზანტიელი მწერლის ჰროკოპი კესარიელის ცნობით: „მესხები შრომის მოყვარენი არიან; მათ ბევრი ვენახები აქვთ და თავიანთი ღვინო მიაქვთ სხვადასხვა ქვეყანაში გასაყიდად“².

მისივე გადმოცემით, მოხირისში (ლაზიკა) „კარგი ღვინო მოდის და სხვა ნაყოფნიც იქ კარგად ხარობენ“³.

აღნიშნულ ავტორთა ცნობების მიხედვით, მათი მოღვაწეობის პერიოდში საქართველოს ტერიტორიაზე ფართოდ გავრცელებული ყოფილა მევენახეობა-მეღვინეობა, ქართველ ტომებს მოჰყავდათ კარგი ღვინო და თავიანთი ეს ნაწარმი ხშირად მიჰქონდათ სხვადასხვა ქვეყანაში გასაყიდად.

ქრისტიანული სარწმუნოების შემოღების შემდეგ ვაზისა და ღვინისადმი ყურადღება და პატივისცემა კიდევ უფრო იზრდება და რელიგიურ სფეროში გადადის.

ქრისტიანული რელიგია, რომის იმპერიის დასავლეთ და აღმოსავლეთ ნაწილების მოსახლეობასთან თითქმის ერთდროულად შემოღებული აქვს აგრეთვე ქართველ ხალხსაც.

რომში ქრისტიანული სარწმუნოება ოფიციალურად იქნა აღიარებული 313 წელს; ხოლო რომის აღმოსავლეთ იმპერიაში, 325 წელს რაც, ნიკეის საეკლესიო კრებამ ოფიციალურად დააკანონა. აღსანიშნავია, რომ ამ ნიკეის კრებას ესწრებოდა ქართული ქრისტიანული ეკლესიის ორი წარმომადგენელი მაშინდელი კოლხეთიდან. ესენი იყვნენ: ბიჭვინთის ეპარქიის ეპისკოპოზი — სტრატოფილი და ტრაპიზონის ეპისკოპოზი — დამნუსი⁴. აქედან ცხადია, რომ იმდროინდელ დასავლეთ

¹ თ. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ე ი ლ ი. სტრაბონის გეოგრაფია. თბილისი, 1937 წ., გვ. 132.

² გეორგიკა. ტ. II, თბილისი, 1934 წ., გვ. 163.

³ იქვე, გვ. 163.

⁴ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ე ი ლ ი. ქართველი ერის ისტორია. წ. 1. 1951 წ., გვ. 213 - 232.

საქართველოს მოსახლეობაში ქრისტიანული სარწმუნოება საკმაოდ ცნობილი იყო და შეიძლება გავრცელებულიც. აღმოსავლეთ საქართველოში კი, როგორც ცნობილია, ქრისტიანული რელიგიის ოფიციალური მიღება ანუ „ქართლის მოქცევა“ 337 წელს მოხდა მეფე მირიანის ინიციატივით. ამრიგად, ქრისტიანული სარწმუნოების მხრივ საქართველო ჩამორჩება, რომ-საბერძნეთს 24—12 წლით, რაც იმ პერიოდისათვის უმნიშვნელო ხანაა.

წყაროების მიხედვით, ქრისტიანული სარწმუნოების მაშინდელი მესვეურები ხარბად ეტანებოდნენ ღვინოს. ასეთი მანკიერების დასაფარავად, რელიგიის ამ მსახურებმა ეს სასმელი აღიარეს რაღაც „ღვთაებრივი ნაწილის“ შემცველ ნივთიერებად და ამ საბაბით ეკლესიებში შემოიღეს იგი. „ზიარების“ საგნად იმთავითვე ღვინო იქნა შემოღებული და ამრიგად, ეს სასმელი ღვთისმსახურების ოფიციალური ატრიბუტი შეიქნა. აღსანიშნავია რომ სადღეგრძელოების დღემდე შემორჩენილი წესი, ამ რელიგიური ცრუმორწმუნეობის ელემენტებს შეიცავს და შორეულ წარსულიდან მომდინარეობს. პირვანდელ ქრისტიანებს, მაშინდელი ეკლესიების მსახურთა ფანატიკური ქადაგებებიდან გულუბრყვილოდ სჯეროდათ, რაღაც „ღვთაებრივი“ ძალის არსებობა ღვინოში და სწამდათ, რომ ამ „წმინდა ნაწილის“ შემცველი სასმელით დალოცვილ ადამიანს, მართლაც მიენიჭებოდა ჯანმრთელობა და ბედნიერება. ამ წარმოდგენამ დროთა ვითარებაში დაჰკარგა თავისი პირვანდელი სახე და მკრთალი გადმონაშთის სახით დამკვიდრდა შემდგომი დროის ქრისტიანთა ჩვევა-წესში. დღესაც მორწმუნე ადამიანები სადღეგრძელოების მიღების დროს გულმოდგინეთ უსურვებენ ერთმანეთს ჯანმრთელობასა და ბედნიერებას და არა-ცშვითაღდ ღვინოში წყევლასაც ჩათქვამენ.

ამრიგად, ქრისტიანულმა რელიგიამ, მისი მესვეურების საშუალებით დიდი ავტორიტეტი მოუხვეჭა ვაზსა და ღვინოს. მაჰმადიანურმა სარწმუნოებამ კი პირიქით, სულ საწინააღდეგო პოზიცია დაიკავა, რაც ალბათ ცხელი ქვეყნის კლიმატური პირობების გათვალისწინებით უნდა იყოს ნაკარნახევი. ამ რელიგიამ სრულიად აკრძალა ღვინო და განდევნა იგი ხმა-

რებიდან. ხოლო საქიშპიშე და სუფრული ჯიშების ყურძენი დატოვა საკმელად და სიროფების დასამზადებლად.

სრულიად ბუნებრივია, რომ ქართველ ტომებს ქრისტიანული რელიგიის შემოღების შემდეგ ვაზისა და ღვინისადმი თავისი ყურადღება და პატივისცემა ბევრ რამეში გამოეხატათ.

ცნობილია, რომ ქართველთა „განმანათლებელმა“ კაპადოკიელმა ქალმა ნინომ, ქრისტიანული რელიგიის ემბლემა ჯვარი ვაზისაგან გააკეთა და ასეთი ჯვარი ქართველ ხალხში შორეულ წარსულიდან იყო მიღებული. საყურადღებოა, რომ სხვა ქრისტიან ხალხებს ვაზის ჯვარი არა ჰქონიათ და ეს თავისებურება ქართველი ტომების გარკვეულ შეხედულებათა გამოხატულებას წარმოადგენს.

უფრო მეტიც, როგორც აღვნიშნეთ, ძველი ქართული ეკლესიების კარებიც ხშირად ვაზის ფიცრებისაგან კეთდებოდა და არაიშვიათად „წმინდანთა“ გვირგვინებსაც ვაზის ფოთლები-საგან კონავენ. ჩანს, რომ ქართველი ხალხი იმ შორეულ წარსულში ვაზს „წმინდა“ მცენარედ თვლიდა და ამიტომაც სრულიად ბუნებრივია, რომ ამ მცენარის მოვლა-გაშენებისათვის მას განსაკუთრებული ყურადღება მიექცია. სწორედ ასეთი ყურადღებისა და მზრუნველობის შედეგად ქართველმა ტომებმა შორეულ წარსულში გამოიყვანეს ბევრგვარი მაღალხარისხოვანი და უხვმოსავლიანი ჯიშები, შეიმუშავეს ვაზის მოვლა-გაშენებაზე გარკვეული ტრადიცია და ხარისხ-ვანი ღვინოების დაყენების ორიგინალური წესები.

მკვლევართა შეხედულებანი ვაზის კულტურის პირვანდელი სამშობლოს შესახებ

ჩვენ საკითხთან დაკავშირებით მეტად საყურადღებოა სხვადასხვა მკვლევართა აზრი ვაზის კულტურის პირვანდელი სამშობლოს შესახებ.

ცნობილი მევენახის პროფ. ს. ჩოლოყაშვილის სიტყვით: „ვაზის ზრდა-განვითარებისათვის საქართველოს ბარ ადგილებში, იმდენად ხელის შემწყობი ბუნებრივი პირობები მოიპოვება, როგორც გარეული კრიკინა ვაზის (*Vitis silvestris*), ისე კულტურული ვაზის (*Vitis vinifera*) ფორმებისათვის, ისე მრავალრიცხოვანია საქართველოში აბორიგენული ჯიშები და საქართველოში მევენახეობას იმდენად შორეული ისტორია აქვს, რომ მთელ რიგ მკვლევართ წარსული საუკუნის ნახევრამდე ვაზის სამშობლოდ საქართველო და მისი მოსაზღვრე ადგილები მიაჩნდათ“¹.

მართლაც გასული საუკუნის სამოციან წლებამდე მევენახეობის ისტორიის მკვლევარებს ვაზის კულტურის პირვანდელ სამშობლოდ ამიერკავკასია ჰქონდათ მიჩნეული და განსაკუთრებით კი საქართველო. მაგრამ შემდგომ წლებში პალეონთოლოგიური გამოკვლევების საშუალებით აღმოჩნდა, რომ ველური ვაზი გეოლოგიურ წარსულში მოიპოვებოდა როგორც სამხრეთ, ისე აგრეთვე ჩრდილოეთ ევროპის ქვეყ-

¹ პროფ. ს. ჩოლოყაშვილი. მასალები საქართველოს XII—XIII საუკუნის ვაზის ჯიშების საკითხისათვის. კრებული. შოთა რუსთაველის ეპოქის მატერიალური კულტურა. თბილისი, 1938 წ., გვ. 61.

ნებში. სხვათა შორის მისი ნაშთები აღმოჩენილია ჩრდილოეთ გერმანიაში, ჩრდილოეთ ინგლისში და გარდა ამისა ისეთ ცივ ზონაში, როგორიცაა გრენლანდია და ისლანდია, სადაც ამჟამად ეს მცენარე არ მოიპოვება. ამ აღმოჩენამ შეარყია წინანდელ მკვლევართა მიერ თითქმის დადგენილად მიჩნეული შეხედულება მევენახეობის პირვანდელი სამშობლოს საკითხზე და გამოითქვა აზრი კულტურული ვაზის სხვადასხვა დროსა და სხვადასხვა ქვეყანაში წარმოშობის შესახებ. ამ ახალი თეორიის მიხედვით საქართველო მიჩნეულია მევენახეობის ერთ-ერთ პირვანდელ სამშობლოდ. ეს აზრი გაბატონებულად ითვლება ჩვენს დრომდე. მაგრამ უკანასკნელი სამი ათეული წლის მანძილზე საქართველოში დაგროვილმა დიდმა არქეოლოგიურმა მასალამ, შეიძლება ითქვას, რომ ამ თეორიას გამოაცალა ნიადაგი. და მართლაც, ქართლში და დიხა-გუძუბას (ანაკლია) ენეოლითურ ფენაში აღმოჩენილი ყურძნის წიპწები და გარდა ამისა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ნაპოვნი იმავე პერიოდის სასმისები და საღვინე ჭურჭლები არსებითად ცვლიან ამ შეხედულებას და მოითხოვენ, როგორც მევენახეობის, ისე აგრეთვე სელისა და ხორბლის კულტურების თავდაპირველი სამშობლოს საკითხის ხელახლად გადასინჯვასა და შესწავლას. ამ მოსაზრების სასარგებლოდ ლაპარაკობენ აგრეთვე სხვადასხვა მეცნიერთა გამოკვლევები, რომელთა მიხედვით საქართველო მიჩნეულია ამ კულტურების ერთ-ერთ პირვანდელ კერად მსოფლიოში.

ცნობილი მეცნიერის ა. დეკანდონის აზრით, ვაზის პირვანდელ სამშობლოდ უნდა ჩაითვალოს დასავლეთი აზია და ამიერკავკასია. ამავე შეხედულებას იზიარებდნენ პალეონტოლოგები საპორტა და მარიონი¹.

პიკტეს აზრით ვაზის გაშენება დაიწყო პირველად დასავლეთ აზიაში, სადაც ველური ვაზი დღესაც დიდი რაოდენობით იზრდება².

¹ Б р о к г а у з и Е ф р о н. Энциклопедический словарь. т. VI, кн. 11. стр. 436.

² იქვე.

შრედერი (1901 წ.) კი ლინგვისტიკური მონაცემების მიხედვით, ვაზის პირვანდელ სამშობლოდ სთვლიდა წინა აზიასა და კასპიის ზღვასთან ახლო მდებარე რაიონებს¹.

აკად. ს. ი. კორჟინსკის (1910 წ.) მოსაზრებით, მევენახეობა პირველად დაიწყო სადღაც მცირე აზიაში და აქედან გავრცელდა აღმოსავლეთისა და დასავლეთ ქვეყნებში. მაგრამ ევროპაში მევენახეობის ეგზომ ფართო გავრცელება და ამავდროს ვაზის ჯიშების მეტად დიდი მრავალსახეობა მისი აზრით ვერ აიხსნება ვაზის მარტო ნერგების შეტანით. ამ საკითხზე აკად. ს. ი. კორჟინსკიმ წამოაყენა თავისი თეორია, რომლის მიხედვით მცირე აზიიდან ევროპაში ვაზის ნერგების შეტანასთან ერთად უცხოელ მეურნეებს შეჰქონდათ აგრეთვე ვაზის მოვლა-გაშენებისა და რაც მთავარია, ახალი ჯიშების გამოყვანის წყლები. ავტორის ეს მოსაზრება სავსებით ეთანხმება ისტორიულ სინამდვილეს და აქ არაფერია სადავო; მაგრამ ამასთან ერთად აკად. ს. ი. კორჟინსკი მეტად დიდ დაგადამწყვეტ მნიშვნელობას აძლევდა ბუნებრივ ფაქტორებს, კერძოდ კი ჯვარედინ დამტვერვის მოვლენებს და ამ ნაწილში მისი შეხედულება უთუოდ გადაჭარბებული უნდა იყოს. მისი აზრით, ევროპაში შეტანილი ვაზის ჯიშების ყვავილის მტვერი ქარის საშუალებით იფანტებოდა სივრცეში და გადადიოდა ახლომდებარე ტყეებში არსებულ ველურ ვაზებზე. ეს მდგომარეობა კი იწვევდა მათ დამტვერვასა და გადაჯიშებას. ამ უკანასკნელის მტვერი კი თავის მხრივ ვრცელდებოდა კულტურულ ვენახებში და ამრიგად, ხდებოდა ჯვარედინი დამტვერვის დაუსრულებელი პროცესი. ავტორის აზრით, სწორედ ამ მდგომარეობას უნდა მიეწეროს ევროპაში კულტურული ვაზის მეტად მრავალგვარი ჯიშების წარმოშობა და გავრცელება².

მაგრამ აკად. ს. ი. კორჟინსკის შეხედულების ეს ნაწილი სადავოა და მასთან ძნელი დასაჯერებელიც... მართალია ჯვარედინი დამტვერვის მოვლენა მცენარეთა გარდაქმნის ერთ-ერთ მძლავრ ბუნებრივ ფაქტორადაა მიჩნეული, მაგრამ ამ ფაქ-

¹ Амниология СССР I, 1946 г. стр. 193.

² Там же, стр. 193—194.

ტორს მევენახეობის დარგში ეგზომ დიდი გარდაქმნები რომ გამოეწვია, როგორც ფიქრობდა აკად. კორჩინსკი, მაშინ მივიღოდით იმ დასკვნამდე, რომ ამპელოგრაფიულ კოლექციებში ვაზის მრავალრიცხოვანი ჯიშების შენარჩუნება შეუძლებელი მოვლენა იქნებოდა, ან კიდევ დასავლეთ საქართველოს ტყეებში უხვად გავრცელებული ველური ვაზები ჯერ კიდევ ისტორიულ წარსულში კულტურულ ჯიშებად უნდა ქცეულიყვნენ და ამავე დროს ამ ტყეების მახლობლად გაშენებული ვენახები უნდა გადაგვარებულიყო; მაგრამ სინამდვილეში ასეთ მდგომარეობას ადგილი არ ჰქონია.

უფრო სარწმუნო დებულებებზეა დამყარებული სხვა ავტორთა შეხედულებები ამ საკითხზე.

საერთოდ კულტურულ მცენარეთა წარმოშობისა და სადაურობის შესახებ მეტად საყურადღებო ცნობებს იძლევა ცნობილი მეცნიერი აკად. ნ. ი. ვავილოვი. მან საბჭოთა სამეცნიერო ექსპედიციასთან ერთად მოიარა საბჭოთა კავშირის გარდა 60-მდე ქვეყანა: ევროპის, აზიის, აფრიკისა და ამერიკის კონტინენტზე და დააგროვა მეტად მდიდარი მასალა უმთავრეს კულტურულ მცენარეთა სელექციისა და გენეტიკის დარგში. ამ მასალების შესწავლით აკად. ნ. ი. ვავილოვი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ მისი აზრით, არსებობს კულტურულ მცენარეთა წარმოშობის 11 მსოფლიო ცენტრი ანუ კერა, რომლებმაც მისცეს კაცობრიობას მთელი თანამედროვე კულტურული მცენარეულობა.

ამ ცენტრებიდან აკად. ნ. ი. ვავილოვის მასალების მიხედვით, ვაზის კულტურა იღებს თავის დასაბამს ერთადერთ ცენტრიდან: ეს არის ე. წ. მცირე აზიური კერა. ამ კერაში აკად. ვავილოვის აღნიშვნით შედის: „საკუთრივ მცირე აზია, მთელი ამიერკავკასია, ირანი და თურქმენეთის მთიანეთი“¹. ვაზის კულტურის სამშობლოდ აკად. ვავილოვს სწორედ ეს მცირე აზიური კერა მიაჩნდა. მისი სიტყვით: „მთელი მსოფლიო მევენახეობა, ვაზის ყვე-

¹ Акад. Н. И. Вавилов Востанко — географическое основы селекции см. Сборник. Теоретические основы селекции растений т. I. М.-Л. 1935 г., стр. 42.

ლა ძირითადი ასორტიმენტი შემოდებულაა წინა აზიიდან, სადაც ჩვენს დრომდე ხარობს ველურ მდგომარეობაში ვაზი, რომელიც სავსებით ვარგისია კულტურისათვის¹. ამ სტრიქონების ავტორს წინააზიურ კერაში უმთავრესად ამიერკავკასია ჰქონდა წარმოდგენილი, განსაკუთრებით კი საქართველო და სომხეთი.

ამავე შეხედულებას იზიარებდა აგრეთვე აკად. ვ. ლ. კომაროვიც. მისი აზრით, მევენახეობის სამშობლოდ ამიერკავკასია უნდა ჩაითვალოს².

ხოლო აკად. პ. მ. ყუჯოვსკის აზრით, ამიერკავკასია თავისი ბუნებისა და ისტორიის მიხედვით უნდა განვიხილოთ, როგორც კულტურულ მცენარეთა წარმომობის კერა³.

ძველი ავტორებიდან აღსანიშნავია პროფ. ა. ბეკეტოვის შეხედულება. მისი სიტყვით: „კავკასიაში ვაზი არ ყოფილა სხვა ქვეყნიდან შეტანილი, არამედ იზრდებოდა ბუნებრივ პირობებში უხსოვარ დროიდან“⁴. ხოლო მეორე ადგილას ამავე საკითხზე იგი წერს: „ვაზის უძველეს სამშობლოდ უნდა ჩაითვალოს ამიერკავკასია და ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთი სანაპიროს ქვეყნები. აქედან იგი გავრცელდა ჯერ იტალიაში და შემდეგ სამხრეთ საფრანგეთში და აგრეთვე ჩრდილოეთ აფრიკაში და ესპანეთში“⁵.

ცნობილი გერმანელი მკვლევარის ვ. ჰეჰნის სიტყვით: „ვაზის ნამდვილი სამშობლოა კასპიის ზღვის

¹ Акад. Н. П. Вавилов, *დასახ. შრ.* стр. 46.

Акад. В. Л. Комаров, *Пропех. культ. раст.* стр. 191.

² Акад. П. М. Якубовский, *Культурные растения и их родины*. Москва 1950 г. стр. 23.

³ Проф. А. Бекетов, *О винограде и вино*. Вестник Русск. географ. общ. 1858 г. № I стр. 15.

⁴ Брокгауз и Ефрон. Энциклоп. словарь т. 6. кн. II стр. 436.

სამხრეთით მოსაზღვრე ქვეყნები... ან მათთან ახლომდებარე ადგილები: კახეთი, სამეგრელო, სომხეთი, ანუ საერთოდ კავკასიონის, არაარატი სა და ტავრის მთებს შორის მდებარე რაიონი¹.

ხოლო მსოფლიოში ვაზის კულტურა ვ. ჰეპნის აზრით, გავრცელებულია სწორედ კახეთიდან. ამის შესახებ იგი წერს, კახეთიდან „ვაზი შემოღებულ იქნა სამხრეთ ევფრატის რაიონში მოსახლე სემიტური ტომების მიერ... სირიიდან ვაზის კულტურა მოედო მთელ ე. წ. მცირე აზიას, იგი შემოიღო ლიდიელებმა, ფრიგიელებმა, მიდიელებმა და ირანელებმა... ..შემდეგ ვაზი გავრცელდა საბერძნეთის ნახევარკუნძულზე, რაც მის ჩრდილოეთ ნაწილიდან დაიწყო“².

გერმანელი ბოტანიკოსის პროფ. ა. ენგლერის აღნიშვნით: „რა ყურძნის ჯიშები და მოდგმა იყო გავრცელებული შავსა და კასპიის ზღვებს შორის მდებარე ქვეყნებში, რომლებიც კულტურული მევენახეობის სამშობლოდ სხვებზე უფრო არის ხოლმე მიჩნეული. ამის გადაწყვეტა ჯერჯერობით შეუძლებელია“³. აქედან ჩანს. რომ პროფ. ა. ენგლერის მევენახეობის პირვანდელ სამშობლოდ ამიერკავკასია აქვს წარმოდგენილი, მაგრამ პირველყოფილი კულტურული ვაზის ჯიშების დადგენა ჯერჯერობით შეუძლებლად მიაჩნია.

მეორე გერმანელი ავტორის ბაზერმან-ლორდანის აზრით, კულტურული ვაზი პირველად გამოყვანილია ამიერკავკასიაში და ამ ქვეყ-

¹ Виктор Ген. культурные растения и домашние животные в их переходе из Азии в Грецию и Италию, а также и в остальную Европу. Перевод с немецкого. СПб 1872 г. стр. 21—22.

² იქვე. გვ. 22.

³ ი. ჯავახიშვილი. საქ. ეკონ. ისტორია. II. 1934 წ. გვ. 392.

ნიდან იღებს დასაბამს მთელი თანამედროვე მევენახეობა-მელვინეობა¹.

ბიბერშტეინის მტკიცებით, შავსა და კასპიის ზღვებს შორის მდებარე ქვეყნები წარმოადგენენ ვაზის კულტურის სამშობლოს².

ფრანგი ავტორები პროფ. ლ. პორტე, და ფ. რუისენი თავიანთ მევენახეობისა და მელვინეობის სახელმძღვანელოებში, ვაზის კულტურის სადაურობის შესახებ წერენ: „ბევრი ბოტანიკოსი კავკასიას მიიჩნევს ვაზის კულტურის სამშობლოდ. ჩვენც ვემხრობით ამ აზრს, ვინაიდან აღნიშნულ ქვეყანაში მას აქვს არაჩვეულებრივად ზრდის უნარი“³.

ხოლო მეორე ადგილას ეს ავტორები ასე განმარტავენ: „შავსა და კასპიის ზღვებს შორის მდებარე ქვეყანა უნდა მივიჩნიოთ მევენახეობის სამშობლოდ, საიდანაც ვაზის კულტურა გავრცელებულია სხვა ქვეყნებში“⁴.

ამავე აზრს ანვითარებენ აგრეთვე ცნობილი ფრანგი ამპელოგრაფები პროფ. პ. ვიალა და ვ. ვერმორელი თავიანთ უნივერსალურ ამპელოგრაფიაში. მათი სიტყვით: „თუ რომელიმე ქვეყანას აქვს ამპელოგრაფიული ინტერესი, ასეთად პირველ რიგში უნდა მივიჩნიოთ აღმოსავლეთის რაიონი, ვინაიდან იგი მრავალი ავტორის

¹ D-r Bassorman — Lordan. Geschichte des Weinbaues. ციტირებულია პროფ. ს. ჩოლოყაშვილის დასახელებულ ნაშრომიდან.

² М. Б а т т а с. Виноделие в России. ч. I. 1895 г. стр. I.

³ L. Portes et F. Bujssen. Fraité de la vigne et de ses produits. Paris. 1889.

⁴ L. Portes et F. Bujssen. დასახ. შრ.

აზრით, ევროპული მევენახეობის აკ-
ვანს წარმოადგენს¹.

ამ „აღმოსავლეთის რაიონში“ ვილა და ვერმორელი უმ-
თავრესად კავკასიის გულისხმობენ, რაც ნათლად ჩანს მათივე
ამპელოგრაფიის სხვა ადგილიდან, სადაც წერენ: „ბევ-
რი ავტორი მევენახეობის სამშობლოდ
თვლის კავკასიას. აქ ის იზრდება ველუ-
რი სახით ტყეებში და ისეთ ძნელად
მისასვლელ ადგილებში, რომ შეუძლე-
ბელია ადამიანის ხელით იყოს დარგუ-
ლი“² (ხაზი ყველგან ჩვენია. ვ. ს.).

აზრანაკლებ საყურადღებოა ამ საკითხზე გერმანელი ბოტა-
ნიკოსის კარლ კოხის აზრი. ამ ავტორს თავის ამოცანად დაუ-
სახავს შეესწავლა ვაზის კულტურისა და პურეულის სადაუ-
რობის საკითხი. ამ მიზნისათვის მას ორჯერ უმოგზაურია ამი-
ერკავკასიაში, მცირე აზიის ქვეყნებში, ირანში, საბერძნეთში,
და 1884 წელს ბერლინში გამოუცია თავისი გამოკვლევა³,
რომელიც საქართველოს შესახებ ბევრ ცნობას შეიცავს. ამ
ნაშრომში ვაზის კულტურის პირვანდელ სამშობლოდ კ. კოხი
ასახელებს ამიერკავკასიას და განსაკუთრებით კი „დიდი
ცივილიზაციის მქონე ძველ კოლხეთს“,
საიდანაც ეს კულტურა მისი აზრით, შეტანილია სხვა ქვეყნებ-
ში, უმთავრესად ძველი დროის მოგზაური ვაჭრებისა და მეზ-
ღეაურების საშუალებით.

ერთ-ერთი პირველი რუსი ამპელოგრაფის კოლენატის
აზრით, ვაზის პირვანდელ სამშობლოს წარ-
მოადგენს ამიერკავკასია და კერძოდ კი
საქართველო. ამავე შეხედულების იყო აგრეთვე
მელდერევიც.

¹ P. Viala et V. Vermorel. Ampelographie. Tome I, Paris.
1910, გვ. 618.

² P. Viala et V. Vermorel. Ampelographie. Tome IV, Paris.
1903, გვ. 226.

³ K. Koch. Die Bäume und Sträucher des Aeten Griechenlands.
Berlin. 1884.

დიდი რუსი მეცნიერის პროფ. დიმიტრი ივანეს ძე მენდელეევის აზრით, მ ე ე ე ნ ა ხ ე ო ბ ი ს ს ა მ შ ო ბ ლ ო დ უ ნ დ ა ჩ ა ი თ ვ ა ლ ო ს ა მ ი ე რ კ ა ვ კ ა ს ი ა და გ ა ნ ს ა კ უ თ რ ე ბ ი თ კ ი კ ა ხ ე თ ი¹.

შვეიცარიელი ავტორის შოუს მტყიცებით, მ ე ე ე ნ ა - ხ ე ო ბ ი ს პ ი რ ვ ა ნ დ ე ლ კ ე რ ა დ მ ი ჩ ნ ე უ ლ ი უ ნ დ ა ი ქ ნ ე ს უ მ თ ა ვ რ ე ს ა დ „ს ა მ ე გ რ ე ლ ო დ ა ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო“².

რუსი მკვლევარი ნ. ი. კუზნეცოვი თავის 1891 წელს გამოცემულ შრომაში კატეგორიულად აღნიშნავს, რომ ვ ა ზ ი ს ს ა მ შ ო ბ ლ ო და ს ა ვ ლ ე თ ი ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო ა რ ი - ს ო³.

კიდევ უფრო საყურადღებოა ამ დარგში ცნობილი მკვლევარის მიხ. ბალასის შეხედულება. მისი აზრით, კულტურული ვაზი პირველად მოშენებული იქნა სწორედ საქართველოში. ბალასის სიტყვით: „ამ მხარის ჩვენამდე მოღწეულ აღწერილობებიდან ჩანს, რომ ა ქ ა დ ა მ ი ა ნ მ ა რ ა მ დ ე ნ ი მ ე ა თ ა ს ი წ ლ ი ს წ ი ნ ა თ ვ ე ლ უ რ ი ვ ა ზ ი ა ქ ც ი ა კ უ ლ ტ უ რ უ ლ მ ც ე ნ ა რ ე ლ“⁴. ბევრი სხვა ავტორიც უმთავრესად საქართველოს ასახელებს ვაზის კულტურის პირვანდელ კერად.

მაგრამ ამ საკითხზე სხვა მკვლევართა მოსაზრებებთან შედარებით უფრო დასაბუთებული და საფუძვლიანია პროფ. ა. მ. ნეგრულის შეხედულება, რომელიც მას ჩამოყალიბებული აქვს ს ს რ კ ა მ პ ე ლ ო გ რ ა ფ ი ა შ ი და დიდ საბჭოთა ენციკლოპედიაში (მეორე გამოცემა). ამ ავტორიტეტულ გამოცემებში პროფ. ა. ნეგრულის მიერ წამოყენებული მოსაზრებები დამყარებულია მთელ რიგ მეცნიერებიდან მიღებულ კომპლექსურ მონაცემებზე და ამ საკითხზე საბჭოთა მეცნიერების უკანას-

¹ Брокгауз. и Ефрон. Энциклоп. словарь т. VI. Кн. 11. стр. 450.

² პროფ. ე. კ ა ნ თ ა რ ი ა და პროფ. მ. რამიშვილი. მეცნახეობა, თბილისი, 1951 წ., გვ. 17.

³ Акад. В. И. Комаров—Пронх. культ. раст. стр. 191.

⁴ Мих. В а л л а с—Виноделие в России т. II, СПб. 1896 г. стр. 142.

კნელ სიტყვას წარმოადგენენ. ამიტომაც პროფ. ნეგრულის მიერ ამ შრომებში ჩამოყალიბებული დებულებები სახელმძღვანელოდ უნდა იქნან მიჩნეული, თუმცა სამწუხაროდ უნდა აღინიშნოს, რომ ისინი ზოგიერთ აუცილებელ შესწორებებს საჭიროებენ. ამ ხარვეზებზე ჩვენ ქვემოთ გვექნება საუბარი.

ს ს რ კ ამპელოგრაფიაში პროფ. ა. მ. ნეგრული მევენახეობის მსოფლიო ისტორიის განხილვის შემდეგ, ვაზის კულტურის სადაურობის შესახებ ასეთ დასკვნას აკეთებს: „ისტორიული ცნობები მოწმობენ, რომ ვაზის კულტურის ყველაზე უძველესი კერა არის წინა აზიაში. ველური ვაზი *V. silvestris* Gmel. ყველაზე მეტად გავრცელებულია ამიერკავკასიაში, მცირე აზიაში და კასპიის ზღვის გარშემო რაიონებში. ამიტომაც უნდა ვიფიქროთ რომ სადღაც ამ ადგილების მახლობლად შემოღებულ იქნა პირველად ვაზის კულტურა“¹.

ხოლო მეორე ადგილას ამავე საკითხზე პროფ. ა. მ. ნეგრული წერს: „ვაზის კულტურის დასაწყისი უნდა ვეძიოთ სადღაც დასავლეთ აზიაში და სახელდობრ კასპიისა და შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროთა ახლო მდებარე რაიონებში, ამიერკავკასიაში, შუა და მცირე აზიაში, სირიაში, მესოპოტამიაში და ირანსა ან არაბეთში. პირველად აქ იქნა შემოღებული ვაზის კულტურა და აქვე დაიწყო პირველად დუდილის საშუალებით ყურძნის წვენიდან ღვინის დაყენებაო“².

დიდ საბჭოთა ენციკლოპედიის მეორე გამოცემაში პროფ. ა. მ. ნეგრული თვალსაჩინოდ კვეცავს მის მიერ წინა შრომაში ვაზის სამშობლოდ მიჩნეულ ქვეყნების სიას და წერს: „მევენახეობა ჩაისახა წინა ისტორიულ დროში. ვაზის კულტურის ნაშთები აღმოჩენილია ბრინჯაოს ხანის ხიმინჯიან შენობათა გათხრების დროს. საბჭოთა კავშირში (საქართველოში, სომხეთში, აზერბაიჯანში და თურქმენეთში) გადის ველური ვაზის გავრცელების აღმოსავლური საზღვარი. ა მ რ ე ს პ უ ბ ლ ი კ ე ბ ი ს ტ ე რ ი ტ ო რ ი ა ზ ე და კ ა ს პ ი ი ს და შ ა ვ ი ზ ღ ვ ი ს ს ა მ ხ რ ე თ ი თ მ დ ე ბ ა რ ე რ ა ი ო -

¹ Ампелография СССР I. 1946 г. стр. 197.

² იქვე, 88. 176.

ნებში შორეულ წარსულში პირველად აშენებული იქნა ვაზის კულტურა. ევროპაში მევენახეობა უფრო გვიან შემოვიდა, მაგრამ მისი შემოღებაც აგრეთვე უძველეს დროს ეკუთვნის¹.

ხოლო ამ რამდენიმე წლის წინათ გამოცემულ მევენახეობის სახელმძღვანელოში პროფ. ა. მ. ნეგრული ამ საკითხზე წერს: „დე—კანდოლისა და ნ. ი. ვავილოვის მონაცემების მიხედვით შეიძლება დადგენილად ჩაითვალოს, რომ კულტურული ვაზის სამშობლოს წარმოდგენენ ამიერკავკასიის რესპუბლიკები და შუა აზია, აგრეთვე აღმოსავლეთით მოსაზღვრე რაიონები (ირანი, ავღანისტანი, აღმოსავლეთი ჩინეთი, მცირე აზია)... დაახლოებით 5—7 ათასი წლის წინათ ვაზი მოყავდათ ამიერკავკასიაში, შუა აზიაში და აგრეთვე სირიაში, მესოპოტამიაში და ეგვიპტეში. სამი ათასი წლის წინათ მევენახეობა განვითარებული იყო საბერძნეთში და აქედან დაიწყო მისი გავრცელება ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროების გზით დასავლეთისაკენ რომში (იტალია), ხოლო უფრო გვიან საფრანგეთში“².

ამრიგად, პროფ. ა. მ. ნეგრულს ამიერკავკასია და კერძოდ კი საქართველო მიაჩნია ვაზის კულტურისა და, მასასადამე, აგრეთვე მევენახეობის ერთ-ერთ პირვანდელ სამშობლოდ. თავის ამ მოსაზრებას პროფ. ა. მ. ნეგრული კიდევ უფრო აზუსტებს და საკავშირო ამპელოგრაფიაში შემდეგს წერს: „ვაზის თავისებურებანი და ყოველ რაიონში მისი განსაკუთრებულობა ამტკიცებს, რომ მევენახეობა დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში და აგრეთვე აზერბაიჯანის ზოგიერთ რაიონში წარმოშობილია თავისთავად, ადგილობრივი ველური ვაზის ნიადაგზე“³. (ხაზი ყველგან ჩვენია. ვ. ს.).

¹ БСЭ მეორე გამოცემა. ტ. 8. გვ. 114.

² Проф. А. М. Негрули. Виноградарство с основами ампелографии и селекции. Москва, 1956 г. стр. 38.

³ Ампелография СССР. т. I. 1946 г. стр. 172—173.

აქედან ჩვენ ვხედავთ, რომ პროფ. ა. მ. ნეგრული საქართველოს თვლის ვაზის კულტურის ერთ-ერთ ბუნებრივ სამშობლოდ, სადაც ეს მცენარე წარმოშობილია ადგილობრივი ჯიშის ველური ვაზისაგან. თუ გავითვალისწინებთ, რომ საქართველოში მევენახეობას ჩაეყარა საფუძველი „წინა ისტორიულ დროში“, მაშინ პროფ. ნეგრულის ამ დებულებიდან ირკვევა, რომ საქართველო წარმოადგენს ვაზის კულტურის არა მარტო სამშობლოს, არამედ ერთ-ერთ მსოფლიო კერას, საიდანაც იგი შემოღებულია მთელ რიგ ქვეყნებში.

თავისთავად ცხადია, რომ მევენახეობის სამშობლოდ მიჩნეულ ქვეყანას, სადაც ეს დარგი შორეულ წარსულიდან ყურადღების ცენტრში და მაღალ დონეზე იდგა, ვაზის კულტურის განვითარებისა და გავრცელების საქმეშიც უნდა შეესრულებინა ისტორიული როლი. და მართლაც, ქართული მევენახეობის ამ ისტორიული როლის შესახებ პროფ. ა. მ. ნეგრული წერს: „**ქ ე რ კ ი დ ე ვ ჩ ვ ე ნ ე რ ა მ დ ე ვ ა ზ ი ს კ უ ლ ტ უ რ ა დ ა ჯ ი შ ე ბ ი** (ლაპარაკია საღვინე ჯიშებზე ვ. ს.). **ი კ ა ფ ა ვ დ ნ ე ნ გ ზ ა ს ა მ ი ე რ კ ა ვ კ ა ს ი ი დ ა ნ დ ა მ ც ი რ ე ა ზ ი ი დ ა ნ** საბერძნეთისა და იტალიის საშუალებით დასავლეთ ევროპაში. მეორე ნაკადი იწყება მე-7 საუკუნეში (ახ. წ. ა.). მაშინ ვაზის კულტურის არაბული ჯიშები (ე. ი. საქიმშიშე და სუფურის ჯიშები. ვ. ს.) მიდიოდა ჩრდილო აფრიკის გზით ესპანეთში“¹ (ხაზი ჩვენია ვ. ს.).

კიდევ მეტი. ამავდროულად მეორე ადგილას პროფ. ა. მ. ნეგრული წერს: „**კ უ ლ ტ უ რ უ ლ ი ვ ა ზ ი ს სა ღ ვ ი ნ ე ჯ ი შ ე ბ ი ს შ ა ვ ი ზ ღ ვ ი ს პ ი რ ა ჯ გ უ ფ ი ს ძ ი რ ი თ ა დ ი რ ა ი ო ნ ი ა და ს ა ვ ლ ე თ ი და აღმოსავლეთი საქართველო** (ძველი კოლხეთი, კახეთი) და მცირე აზია. აქედან მევენახეობა გავრცელდა სხვა რაიონებში; ამასთან დასავლეთ საქართველოს ვაზის რიპებთან დაახლოებული საღვინე ჯი-

¹ Амнеюграфия СССР. I. Москва. 1946 г. стр. 177.

შეგი მოჰყავდათ და დღესაც შენარჩუნებული აქვთ ბალკანეთში (საბერძნეთი, ბულგარეთი), უნგრეთში, რუმინეთში და საბჭოთა კავშირში (ბესარაბიაში)¹.

ამრიგად, პროფ. ა. მ. ნეგრულის ამ შეხედულების მიხედვით მთელი რიგ ქვეყნებში ვაზის კულტურის შემოღებისა და გავრცელების საქმეში ამიერკავკასიის ხალხებს და მათ შორის პირველ რიგში საქართველოს უძველეს მრისახლეობას ისტორიული დამსახურება მიუძღვის, ვინაიდან, როგორც აღნიშნავს პროფ. ნეგრული, საბერძნეთში, იტალიაში, ბულგარეთში, რუმინეთში, უნგრეთში, ბესარაბიაში და ევროპის სხვა ქვეყნებში ვაზის საღვინე ჯიშების უდიდესი ნაწილი უმთავრესად საქართველოდანაა შეტანილი. მაშასადამე, პროფ. ა. მ. ნეგრულის ამ დებულებიდან გამომდინარეობს, რომ შორეულ წარსულში ამიერკავკასია და განსაკუთრებით კი საქართველო წარმოადგენდა მევენახეობის ერთ-ერთ მსოფლიო კერას, საიდანაც რიგ ქვეყნების ხალხებმა შეიძინეს ეს კულტურა და შეისწავლეს მისი მოვლა-გაშენების წესები.

პროფ. ა. მ. ნეგრულისა და სხვა ზემოაღნიშნულ მკვლევართა ამ დებულებებს კიდევ უფრო ამტკიცებენ და სინათლის ახალ შუქს ჰფენენ ქართველ მეცნიერთა გამოკვლევები ამ დარგში და განსაკუთრებით კი აკად. ივ. ჯავახიშვილის, პროფ. ს. ჩოლოყაშვილის, პროფ. კ. მოდებაძის და სხვათა შრომები.

ცნობილი მკვლევარის დ. ზ. ბაქრაძის სიტყვით: „ვაზი ისე უხეად არსად მოიპოვება, როგორც საქართველოში და სომხეთში, გვიმტკიცებს, რომ საქართველო და სომხეთი უნდა შეადგენდნენ ვაზის ნამდვილ სამშობლო ადგილს, რომ ვაზი აქედან უნდა იყოს გავრცელებული იმ ქვეყნებში, რომელნიც ჩრდილოეთით ხმელთაშუა ზღვას უახლოვდებიან“².

ამ აზრს კიდევ უფრო ანვითარებს და აზუსტებს პროფ. კ. მოდებაძე. მისი სიტყვით: „ვაზის ერთერთ სამ-

¹ Агроентография СССР. I Москва, 1946 г. стр. 183.

² აღ. კუთხია — ისტორიული ნარკვევი. ტფილისი, 1890 წ., გვ. 22.

შობლოდ, საიდანაცოგო ჯერ ეგვიპტეში და შემდეგ ევროპაში გავრცელდა, ამიერკავკასიაში უნდა ჩაითვალოს, განსაკუთრებით კი საქართველო, რომელიც ადგილობრივი ვაზის ჯიშების რაოდენობით საბჭოთა კავშირში პირველ ადგილზე დგას: ჩვენში 400-ზე მეტი ვაზის ჯიში მოიპოვება.

საქართველოდან და მისი მეზობელი სახელმწიფოებიდან აღმოსავლეთის ხალხთა განვითარებასთან ერთად ვაზის კულტურა და მეღვინეობა სხვა ქვეყნებშიც განვითარდა¹.

პროფ. ვ. ქანთარია ალნიშვნით: „ხაზი უნდა გაესვას ამ დარგის სპეციფიკურობას ქართველი ხალხისათვის იმ მხრივ, რომ ვაზი ძველთაგანვე მჭიდროდ არის დაკავშირებული ამ ერის საერთო კულტურის განვითარებასთან“-ო და იქვე „საექვოა მოიძებნოს სადმე კუთხე მევენახეობის ისეთი მდიდარი ისტორიული წარსულით, როგორიც საქართველოა“-ო² (ხაზი ჩვენია. ვ. ს.).

ხოლო აკად. ივ. ჯავახიშვილი თავის კაპიტალურ გამოკვლევაში „საქართველოს ეკონომიური ისტორიის“ მეორე წიგნში ამ საკითხის ღრმა მეცნიერული შესწავლის შემდეგ იმ დასკვნამდე მიდის, რომ საქართველოს მიიჩნევენ მევენახეობის ერთ მთავარ მსოფლიო ცენტრად³.

ამრიგად, ყველა ამ მასალის გაცნობის შემდეგ თუ ჩვენ შევაჯამებთ არქეოლოგიური ძეგლებიდან, ისტორიული წყაროებიდან და მეცნიერთა გამოკვლევებიდან მიღებულ მონაცემებს, მაშინ დავინახავთ, რომ ეს მასალები არსებითად ავსებენ ერთიმეორეს და იძლევიან გარკვეულ პასუხს, რომლის მიხედვით საქართველო მიჩნეული უნდა იქნეს მევენახეობისა და მეღვინეობის სამშობლოდ და ერთ-ერთ ძირითად კერად მსოფლიოში.

¹ პროფ. კ. მოდებაძე. მეღვინეობა. თბილისი. 1948 წ. გვ. 8.

² პროფ. ვ. ქანთარია. მევენახეობის აგროტექნიკა. თბილისი. 1950 წ. გვ. 3.

³ ი. ჯავახიშვილი. საქართველოს ეკონომიური ისტორია. წიგნი II. თბილისი. 1934 წ. გვ. 603.

ვაზის ჯიშთა ფონდი საქართველოში

მეტად მრავალსახოვანია საქართველოში არსებული ვაზის ჯიშთა ფონდი. ეს მრავალსახეობა ზოგი მკვლევარის ერთგვარ გაოცებასაც იწვევს, ვინაიდან საქართველო თავისი ტერიტორიით პატარა ქვეყანას წარმოადგენს, მაგრამ მიუხედავად ამისა მას ვაზის ჯიშთა ისე დიდი მრავალსახეობა გააჩნია, რომ ამ მხრივ აღემატება მევენახეობის დარგში ცნობილ ბევრ დიდ სახელმწიფოს.

პროფ. ს. ჩოლოყაშვილის აღნიშვნით: „საქართველოში არსებული ვაზის ჯიშები მხოლოდ საქართველოში გვხვდება. ამიტომ უფლება გვეძლევა ისინი (თუ ყველა არა, დიდი უმეტესობა მაინც) ენდემურ ჯიშებად მივიჩნიოთ“¹.

აკად. ივ. ჯავახიშვილს ეს საკითხი სპეციალური შესწავლისა და კვლევის საგნად გაუხდია და მას აღწერილი აქვს 420 სახელწოდების ქართული წარმოშობის ვაზი². ამ რიცხვიდან 145 ჯიში აღმოსავლეთ საქართველოშია გავრცელებული, ხოლო 275 ჯიში — დასავლეთ საქართველოში. მაგრამ ამ რიცხვში არ შედის აფხაზეთში და სვანეთში არსებული ვაზის ჯიშთა ფონდი, რაც ამ საერთო ნუსხაში რატომღაც არ შეუტანია დიდ მეცნიერს.

¹ პროფ. ს. ჩოლოყაშვილი ი. მასალები საქართველოს XII—XIII საუკუნის ვაზის ჯიშების საკითხისათვის. იხ. კრებ. შოთა რუსთაველის ეპოქის მატერიალური კულტურა. თბილისი, 1938 წ. გვ. 66.

² აკად. ი. ჯავახიშვილის მიერ აღწერილი 420 სახელწოდების ვაზი მისივე სიტყვით შემდგენიარად არის გავრცელებული საქართველოში: „ჭერეთში სულ 8 შავი და თეთრი ჯიშია, კახეთში 17 შავი, 36 თეთრი, და 13 ფერის შესახებ ცნობები არ მოგვეპოვება, სულ კი 66 სახელწოდება“.

აკად. ივ. ჯავახიშვილის ამ გამოკვლევაზე დამყარებით პროფ. ს. ჩოლოყაშვილს შეუდგენია სია იმ ვაზის ჯიშებისა, რომლებიც შოთა რუსთაველის ეპოქაში ანუ XII—XIII საუკუნეებში იყო გავრცელებული საქართველოს ტერიტორიაზე. ამ ნუსხიდან ჩანს, რომ იმ პერიოდში საქართველო მდიდარი ყოფილა ვაზის სხვადასხვაგვარი სახეებით და მათ შორის არსებობდნენ ისეთი სახელგანთქმული ჯიშები, როგორიცაა: რქაწითელი, საფერავი, ბუდეშური, ხიხვი, ძველშავი, თითა, მელისკულა, და მრავალი სხვა. საყურადღებოა, რომ ვაზის ამ უძველეს ჯიშებიდან 30-მდე სახეს ჩვენს დრომდე მოუღწევია და, მაშასადამე, უნდა ვიფიქროთ, რომ შორეულ წარსულში ვაზის ქართულ ჯიშთა ფონდი ბევრად მეტი უნდა ყოფილიყო.

ვაზის ჯიშთა გამოვლინებისა და შესწავლის საქმეში განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს ამპელოგრაფიული სადგურების მუშაობას. ასეთი სადგურები საგანგებოდ აგროვებენ და აშენებენ თავიანთ სამოქმედო ზონაში არსებულ ვაზის ჯიშებს. ამგვარი სადგურები თითქმის ყველა მევენახეობის ქვეყანას გააჩნია და მათ მიერ შეგროვილი ვაზის ჯიშთა ცოცხალი კოლექცია ნათელ წარმოდგენას იძლევა ამა თუ იმ ქვეყანაში ვაზის ფონდის შესახებ.

საბჭოთა კავშირის მევენახეობის უმთავრეს რაიონებში ასეთი სადგურების მიერ 1946 წლისათვის გაშენებული იყო: თელავის ამპელოგრაფიულ სადგურში — 800-მდე ვაზის ჯიში.

საქარის ზონალურ სადგურში — 103-მდე,

ურიათუბნის (თელავი) კოლექციაში — 29 კახური და ქართლური ჯიში,

დებაა. ქვემო ქართლში, ანუ ბორჩალოში—2, შიდა ქართლში—18 შავი და 20 თეთრი, ანუ სულ 38, მესხეთში 3 შავი და 2 თეთრი, სულ—5. იმერეთში 20 შავი და 22 თეთრი, სულ 42, რაქაში 25 შავი და 34 თეთრი, სულ—59. ლეჩხუმში 16 შავი და 20 თეთრი, სულ—36. სამეგრელოში—37 შავი და 16 თეთრი, სულ—53. გურიაში 31 შავი და 18 თეთრი, სულ—49. აპარაში 14 შავი და 12 თეთრი, სულ—26. შავშეთ-კლარჯეთში 13 შავი და 13 თეთრი, სულ—26. იხ. ივ. ჯავახიშვილი „საქართველოს ეკონომიური ისტორია“. წიგნი მეორე. თბილისი. 1934 წ. გვ. 471.

აზერბაიჯანის ზონალურ სადგურში — 107 ჯიში,
სომხეთის ზონალურ სადგურში — 175 ჯიში, ხოლო სომ-
ხეთის სას. სამეურნეო ინსტიტუტის კოლექციაში—300-მდე.
უზბეკეთის ზონალურ სადგურში — 120-მდე ჯიში;
ტაჯიკეთის ზონალურ სადგურში — 126 ჯიში,
თურქმენეთის ზონალურ სადგურში — 150-მდე ჯიში,
უკრაინის კოლექციაში (ოდესა, ოლგინო) — 289 ჯიში¹.
აღნიშნულ სადგურების კოლექციაში თავმოყრილია არა მარ-
ტო ადგილობრივი ანუ აბორიგენული ჯიშები, არამედ საერ-
თოდ ვაზის ჯიშთა ფონდი, რაც ამა თუ იმ სადგურის სამოქმე-
დო ზონაში მოიპოვება. მაგრამ ჩვენთვის განსაკუთრებით
დიდ ინტერესს იწვევს თვითეულ ქვეყანაში შემუშავებული
ვაზის ჯიშების გამოვლინება.

1933 წელს დაიწყო საქართველოში ადგილობრივი ვაზის
ჯიშების ინვენტარიზაცია და აღრიცხულ იქნა ქართული წარ-
მოშობის 248 ჯიში; მაგრამ ეს ინვენტარიზაცია დამთავრებული
არ არის და დიდი ნაწილი ქართული ვაზის ჯიშებისა ამ აღწე-
რის გარეშე დარჩა.

აკად. ნ. კეცხოველის განმარტებით „**ქ ე რ ჯ ე რ ი ბ ი თ**
ქ ა რ თ უ ლ ი ვ ა ზ ის ჯ ი შ ე ბ ის ც ო ც ხ ა ლ ი კ ო-
ლ ე ქ ც ი ა , რ ო მ ე ლ ა ც შ ე კ რ ე ბ ი ლ ი ა ს ა ქ ა რ-
თ ვ ე ლ ო ს მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა თ ა ა კ ა დ ე მ ი ის მ ე-
ვ ე ნ ა ხ ე ო ბ ის ინ ს ტ -ის ვ ე ნ ა ხ შ ი , 500-მ დ ე
ჯ ი შ ს შ ე ი ც ა ვ ს . ა ლ ბ ა თ ე ს რ ი ც ხ ვ ი კ ი დ ე ვ
გ ა ი ზ რ დ ე ბ ა , მ ა შ ი ნ რ ო დ ე ს ა ც ს ა ქ ა რ თ ვ ე-
ლ ო ს ვ ა ზ ის ფ ო ნ დ ი უ ფ რ ო გ უ ლ დ ა ს მ ი თ
ი ქ ნ ე ბ ა გ ა დ ა თ ვ ა ლ ი ე რ ე ბ უ ლ ი“² (ხაზი ჩვენია.
ვ. ს.).

ზემოაღნიშნული ცნობიდან ირკვევა, რომ 1948 წელს სა-
ქართველოში 500-მდე ქართული ვაზის ჯიში უკვე შეკრებილი
და მოშენებული იყო მევენახეობის ინსტიტუტის ვენახში.
მაგრამ ეს ჯიშები უმთავრესად დღეს არსებული ჯიშებია, ხო-

¹ Амплотграфия СССР. I. 1946 г. стр. 29—32.

² გ. რ ა მ ი შ ე ი ლ ი , გურიის, სამეგრელოს და აჭარის ვაზის ჯიშები.
თბილისი. 1948 წ., ნ. კეცხოველი—რედაქტორისაგან. გვ. VII.

ლო რაც შეეხება საერთოდ ქართველი ხალხის მიერ თავისი ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე შემუშავებულ ვაზის ჯიშთა რაოდენობას, ამ საკითხზე პასუხის გაცემა ამჟამად უთუოდ ძნელია.

ცნობილია, რომ საქართველო მრავალჯერ აუოხრებია შემოსეულ მტერს და ბევრჯერ ძირფესვიანად ამოუგდია ადგილობრივი ვაზის ჯიშებით მოფენილი ვენახები. ქართველ მიწადმოქმედს, მტრის ყოველი შემოსევის შემდეგ თითქმის ხელახლა უხდებოდა ბარბაროსული მოძალადეების მიერ განადგურებული მეურნეობის აღდგენა და ასეთ ავბედობის პერიოდებში უთუოდ ვაზის ბევრი ჯიში დაიღუპა და დავიწყებას მიეცა.

მეორეს მხრივ, როგორც პროფ. ს. ჩოლოყაშვილი აღნიშნავს: „საჭიროა გავიხსენოთ ისიც, რომ სოკოვან ავადმყოფობების და ფილოქსერის გაჩენამდე, ე. ი. წარსული საუკუნის 20-იან წლებამდე, საქართველოში გაცილებით უფრო მეტი ჯიში მოიპოვებოდა, ვიდრე ინვენტარიზებულია 1933 წ., ვინაიდან შემოჭრილი დაავადებების შედეგად მთელი რიგი ჯიშები, რომელნიც ჯერ ისევ XIX საუკუნის შუა წლებში იყო ცნობილი, ან მოისპო ან თითო-ორი ვაზილა გადარჩა და ისიც დაღუპვის გზას ადგა. ამ ჯიშებიდან შეიძლება დავასახელოთ ზევარდული, მელისკუდა, სამარხი, სადადეგო, პუმპულაში, ზერდაგი და სხვა მრავალი“¹.

ამრიგად, თუ ამ ისტორიულ ფაქტებს გავითვალისწინებთ, მაშინ ადვილად წარმოსადგენია, რომ საქართველოში დღეს არსებული ვაზის ჯიშები მხოლოდ ერთი ნაწილია ვაზის იმ ჯიშებიდან, რაც ქართველ ხალხს თავისი ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე შეუქმნია. უფრო დიდ ნაწილს, კი ჩვენს დრომდე არ მოუღწევია და მათი რაობა წარსულის წყვედიადითაა მოსილი. მიუხედავად ამისა ვაზის ჯიშთა ის ერთი ნაწილი, რომელმაც ჩვენს დრომდე მოაღწია, მეტად მრავალრიცხოვანია და თავისი სიმრავლით ქართულ მევენახეობას არა ჰყავს ბადალი.

¹ პროფ. ს. ჩოლოყაშვილი იხ. კრებული, „შოთა რუსთაველის ეპოქის მატერიალური კულტურა“. თბილისი. 1938 წ. გვ. 65--66.

საბჭოთა კავშირში სულ აღრიცხულია ვაზის 2000-მდე ჯიში; ამ რიცხვიდან საკავშირო ამპელოგრაფიაში მოცემული ცნობის მიხედვით 1946 წლისათვის შესწავლილი და გამოვლინებული იყო 1180 აბორიგენული ანუ ადგილობრივი ვაზის ჯიში, რაც საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე მოსახლე ხალხების მიერაა შექმნილი, აქედან აზერბაიჯანზე მოდის 200-მდე ადგილობრივი ჯიში, სომხეთზე—90-მდე, შუა აზიაზე — 200-მდე, ბესარაბიაზე — 30-მდე, ყირიმზე — 50-მდე, დიდესტანზე — 150-მდე, ქვემო-ვოლგის მხარეზე — 20-მდე, დონის, ყუბანისა და თერგის ოლქებზე — 40-მდე, ხოლო საქართველოზე—400-ზე მეტი¹. მაგრამ ზემოაღნიშნული ამპელოგრაფიის გამოცემის ორი წლის შემდეგ აკად. ნ. კ ე ც ხ ვ ე ლ ი ს ცნობით 500-მდე ქართული ვაზის ჯიში უკვე შეკრებილი და მოშენებული იყო მევენახეობის ინსტიტუტის ვენახში. ეს ციფრი კი შეადგენს საბჭოთა კავშირში არსებულ აბორიგენულ ვაზის ჯიშთა ფონდის 42,4%.

კიდევ მეტი, იმავე 1946 წლისათვის მარტო თელავის ამპელოგრაფიულ სადგურში 800-მდე ვაზის ჯიში იყო გაშენებული და თუ შევაჯამებთ იმ დროისათვის საქართველოს ყველა ამპელოგრაფიულ სადგურის მიერ თავიანთ კოლექციებში შეგროვილ ვაზის ჯიშთა ფონდს, მაშინ გამოდის, რომ ამჟამად ქართულ მევენახეობაში 1232 ვაზის ჯიში ყოფილა შენარჩუნებული. ეს კი შეადგენს საბჭოთა კავშირში არსებულ აბორიგენულ ვაზის ჯიშთა ფონდის 61,6%; მაგრამ ეს ციფრი გადაჭარბებულია და სიზუსტეს არ შეიცავს, ვინაიდან ამ ამპელოგრაფიულ სადგურებში ბევრი ერთნაირი ჯიშია შეკრებილი და აღრიცხული. ეს ზედმეტი რიცხვი უნდა გამოაკლდეს ამ საერთო ჯამს, მაგრამ მიუხედავად ამისა აბორიგენულ ვაზის ჯიშთა რაოდენობა საქართველოში მაინც მეტად მრავალრიცხოვანი რჩება.

აღსანიშნავია, რომ 1955 წლისათვის მარტო დიდშის მევენახეობის საბჭოთა მეურნეობის საკოლექციო ნაკვეთზე გაშენებული იყო ვაზის 1100-ზე მეტი ჯიში². შეიძლება ითქვას,

¹ Амперография СССР. I. 1946 г. стр. 35.

² გაზეთი „კომუნისტი“. 7 სექტემბერი, 1955 წ. № 212.

რომ ვაზის ჯიშთა ასეთი მრავალსახეობა მხოლოდ საქართველოში გვხვდება. ამ მხრივ საქართველოს პირველი ადგილი უკავია არა მარტო საბჭოთა კავშირში, არამედ თითქმის მთელ მსოფლიოში, ვინაიდან ძნელია მოიძებნოს მევენახეობის დარგში მეორე ისეთი ქვეყანა, რომელსაც გააჩნდეს ვაზის ჯიშთა ასეთი მდიდარი ფონდი. ეს მრავალსახეობა კი იმას გვაფიქრებინებს, რომ სწორედ საქართველო უნდა წარმოადგენდეს ვაზის კულტურის სამშობლოს.

ამ მოსაზრებას თავისი თეორიული საფუძველიც გააჩნია. აგრო-ბიოლოგიურ მეცნიერებაში საკმაოდ დამკვიდრებული თეორიის მიხედვით, ამა თუ იმ მცენარის მრავალსახეობას დიდი მნიშვნელობა ეძლევა მისი სამშობლო ადგილის დადგენის საქმეში.

გუმბოლდტისა და რობერტ ბრაუნის აზრით, ისეთ შემთხვევაში, როდესაც ესა თუ ის კულტურული მცენარე ფართოდ გავრცელებულია მსოფლიოში და მისი თავდაპირველი სამშობლო ძნელი დასადგენია, მაშინ საჭიროა ვიხელმძღვანელოთ იმით, თუ სადაა უფრო მრავლად ამ გვარის სხვა სახეები ველურ მდგომარეობაში.

კიდევ უფრო შორს მიდიოდა აკად. ნ. ვავილოვი. მისი აზრით, ასეთ შემთხვევებში საკითხი უნდა გადაწყდეს იმ ქვეყნის სასარგებლოდ, სადაც ამ მცენარის უფრო მეტი მრავალსახეობა მოიპოვება¹.

ეს თეორიული მოსაზრებაც იმის დამადასტურებელ საბუთს წარმოადგენს, რომ საქართველო მივიჩნიოთ ვაზის კულტურის ერთ-ერთ მსოფლიო კერად.

მაგრამ ამ მრავალსახეობასთან ერთად საყურადღებოა, რომ ქართველ მეურნეს შორეულ წარსულში გამოუყვანია ბევრი მაღალხარისხოვანი და უხვმოსავლიანი ჯიშები.

პროფ. ს. ჩოლოყაშვილის აღნიშვნით: „ჩვენს მევენახეობაში ძველთაგან შერჩენილი ჯიშების მეტი ნაწილი ხარისხობრივად მაღალი იყო, უხვ მოსავალს იძლეოდა“².

¹ П. М. Жукковский. Культурные растения и их сородичи, Москва, 1950 г. стр. 65.

² პროფ. ს. ჩოლოყაშვილი. იხ. კრებული, „შოთა რუსთაველის ეპოქის მატერიალური კულტურა“. თბილისი, 1938. გვ. 68.

და მართლაც, აკად. ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევების მიხედვით, ვაზის ერთ-ერთი სახელგანთქმული ქართული ჯიშია ე. წ. რქაწითელი შემუშავებული უნდა იყოს ახალი წელთაღრიცხვის პირველ ხუთ საუკუნეში. ხეყარდული და ხიხვი უფრო ძველად შექმნილ ჯიშებს წარმოადგენენ და მათზე კიდევ უფრო უძველესი ჯიშებია ძველშავი და სხვ.¹ მაგრამ თავის ასაკით, როგორც ირკვევა, ამ ჯიშებს არ ჩამორჩება ე. წ. ბუტკოი, თითა, მელისკუდა, ცხენის ძუძუ, ხარისთვალა, ჩინური, მეღრია, მტრედისფეხა, სამარხი, სადადეგო, ბუზის ყურძენი, ვირა ყურძენი და სხვა ჯიშები, რომელთა დიდმა ნაწილმა ჩვენ დრომდე მოაღწია და ამავე დროს საკმაოდ გავრცელებული და პოპულარულია უცხო ქვეყნებში სხვადასხვა სახელწოდებით.

კიდევ მეტი, საყურადღებოა, რომ ქართული ვაზის ზოგიერთი უძველესი ჯიშია ჩვენს დრომდე შენარჩუნებულია არა მარტო კულტურალური სახით, არამედ აგრეთვე შორეულ წარსულში გაშენებული ვენახების სახითაც.

გერმანელ ბოტანიკოსს კარლ კოხს 1883 წელს ქანეთში მოგზაურობის დროს ყურადღება მიუქცევია გავერანებული ვაზის ტყეებისათვის, სადაც მისი სიტყვით: „ვაზი იზრდება არა მარტო ველურ ბუჩქების სახით, არამედ აგრეთვე ნამდვილი ტყეების სახითაც, სადაც იგი განლაგებულია გეგმის მიხედვით. ეს მოწმობს იმაზე, რომ ეს ამჟამად გავერანებული ტყეები, ოდესღაც წინათ კულტურულ ვენახებს წარმოადგენდნენ“².

ფრანგ ისტორიკოსსა და ეთნოგრაფს — დიუბუა დე მონტპერეს 1833 წელს საქართველოში მოგზაურობის დროს ვარძიის ძველდროინდელ ნავენახარში უნახავს ბევრი გავერანებული ვაზი, რომელიც მაშინ ყურძნის მსხმოიარე ყოფილა³.

¹ ივ. ჯავახიშვილი. — საქართ. ეკონომ. ისტორია, წ. II. 1934 წ. გვ. 530.

² K. Koch. Die Bäume und Sträucher des Alten Griechenlands. Berlin, 1884.

³ Frederic Dubois de Montpereux. Voyage autour du Caucase. Tome II, Paris, 1839. გვ. 314—315.

ამხ. ნ. ნათენაძის გადმოცემით, ვარძიის სანახებში დღესაც მოიპოვება თამარ მეფის დროინდელი ვენახის ნაშთი, სადაც ბევრი ვ ა ზ ი ს ძ ი რ ი ა დ ა მ ი ა ნ ი ს ტ ა ნ ი ს ს ი მ ს. ხ ო ს ა ლ წ ე ე ს დ ა ზ ო გ ი მ ა თ გ ა ნ ი 12 ფ უ თ ა. მ დ ე ყ უ რ ძ ე ნ ს ი ს ხ ა მ ს. ამ ვაზებიდან ყურძნის ექსპონატები მინის ქილებში დაცული დღესაც გამოფენილია ვარძიის მუზეუმში. იგი ხარისთვალა უნდა იყოს, მისი მტევნები დიდი ზომისაა და მათ ასწიათ წითელ-მოშაო ფერის საკმაოდ მსხვილი მარცვლები.

ასეთი დიდი ასაკის მქონე ვაზები იშვიათ გამონაკლისს როდი შეადგენენ და ამავე დროს იმის უტყუარ საბუთს იძლევიან, რომ საქართველოს ჰავა და ნიადაგი მართლაც შეიცავენ ხელსაყრელ პირობებს ვაზის ზრდა-განვითარებისათვის და აგრეთვე სიცოცხლის ხანგრძლივობის შესანარჩუნებლად.

ქართული ვაზის ჯიშები უცხო ქვეყნებში

მსოფლიოში გავრცელებულ ვაზის ჯიშებს, თავისი წარმოშობის ადგილის მიხედვით, სამ ძირითად ჯგუფად ყოფენ: აღმოსავლურ, შავი ზღვისპირა და დასავლეთურ ჯიშებად. ამათგან, აღმოსავლურ ჯიშთა ჯგუფის სამშობლოდ აზერბაიჯანს, სომხეთსა და შუა აზიას თვლიან. დასავლეთური ჯიშები კი, როგორც თვით სახელწოდება გვიჩვენებს, დასავლეთ ევროპაშია გამოყვანილი. ხოლო შავი ზღვისპირა ჯიშების სამშობლოს საქართველო წარმოადგენს და სწორედ ეს ჯიშები ფართოდ გავრცელებულია უმთავრესად შავი ზღვის აუზის გარშემო მდებარე ქვეყნებში, სახელდობრ: საბერძნეთში, ბულგარეთში, რუმინეთში, ბესარაბიაში და გარდა ამისა უნგრეთში, გერმანიასა, ლუქსემბურგსა, საფრანგეთსა, იტალიასა, ესპანეთში და საერთოდ ევროპის თითქმის ყველა მევენახეობის ქვეყანაში.

ამის შესახებ პროფ. ა. მ. ნეგრული წერს: „კულტურული ვაზის საღვინე ჯიშების შავი ზღვისპირა ჯგუფის ძირითადი სამშობლოა დასავლეთი და აღმოსავლეთი საქართველო (კოლხეთი, კახეთი) და მცირე აზია. აქედან მევენახეობა გავრცელდა სხვა რაიონებში. ამასთან დასავლეთ საქართველოს ვაზის ტიპებთან დაახლოებული საღვინე ჯიშები მოყავდათ და დღესაც შენარჩუნებული აქვთ, ბალკანეთში (საბერძნეთში, ბულგარეთში), უნგრეთსა, რუმინეთსა და საბჭოთა კავშირში (ბესარაბიაში)“¹.

¹ Амнелогия СССР. I, 1946 г. стр. 183.

რადგან ქართული ვაზის საღვინე ჯიშებს ასეთი ფართო გავრცელება აქვს, ამიტომ მათ პროფ. ა. მ. ნეგრული გეოგრაფიული ნიშნის მიხედვით ორ ქვეჯგუფად ყოფს: ქართულ (Subprol. georgica Negr.) და ბალკანურ (Subprol. balcanica Negr.) ქვეჯგუფებად¹. ამათგან ქართულ ქვეჯგუფში შედის: კაკიკი, ცოლიკაური, ციცკა, ჩინური, ჩხავერი, რქაწითელი, საფერავი, მწვანე და სხვ. ხოლო ბალკანური, რუმინული, უნგრული და სხვა ქვეყნის ჯიშები თავიანთი ხასიათით ამ ქართული ჯიშების მაგვარი ან მასთან დაახლოებული და მონათესავე ჯიშებია.

პროფ. ნეგრულის ამ შეხედულებიდან ჩანს, რომ ევროპის აღმოსავლეთ ქვეყნებში გავრცელებულ ჯიშთა უმეტესობას გენეტიკური კავშირი ჰქონია ვაზის ქართულ ჯიშებთან და, მაშასადამე, უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ ქვეყნებში მევენახეობამეღვინეობის შემოღება-განვითარებას უშუალო კავშირი აქვს საქართველოსთან.

მაგრამ როდის უნდა ყოფილიყო საქართველოსა და აღნიშნული ქვეყნების მოსახლეობათა შორის ასეთი კულტურული თანამშრომლობა და ურთიერთობა?

ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა შეიძლება თვით მევენახეობის ისტორიის საშუალებით. პროფ. ნეგრულის აღნიშვნით, ვაზის ყველაზე უფრო უძველეს ჯიშებს წარმოადგენენ: ქართული, წინააზიური, ბერძნული, ბულგარული, უნგრული და რუმინული ჯიშები². ამ ცნობიდან ის აზრი გამომდინარეობს, რომ აღნიშნულ ქვეყნებში ქართული ვაზის საღვინე ჯიშები უძველეს დროში ყოფილა შემოღებული და, მაშასადამე იმ შორეულ წარსულში ბალკანეთისა და შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროს მოსახლეობას ახლო ურთიერთობა ჰქონია შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს მოსახლეობასთან ანუ ქართველ ტომებთან.

ასეთი ურთიერთობის ერთ-ერთ დამადასტურებელ საბუთად შეიძლება მოვიყვანოთ ის, რომ მთელ რიგ ქვეყნების ხალხებს,

¹ Амелография СССР 1, стр. 183.

² Амелография СССР. т. I, стр. 204.

როგორც ეს პროფ. ნეგრულისა და სხვა მკვლევართა ცნობებიდან ჩანს, ვაზის ქართული ჯიშები დღემდე შეუნარჩუნებიათ, თუმცა, რასაკვირველია, ამ უცხო ქვეყნების ბუნებრივ პირობებთან შეგუებულ და ამის გავლენით შესაბამისად სახეშეცვლილ მდგომარეობაში.

აკად. ივ. ჯავახიშვილს დიდი შრომა გაუწევია იმისათვის, რომ ისტორიული, ლიტერატურული, ბოტანიკური და ლინგვისტიკური მასალების საშუალებით აღმოეჩინა ვაზის ის ქართული ჯიშები, რომლებიც უხსოვარ დროში შეუტანიათ სხვადასხვა ქვეყნებში და ბევრგან დღესაც შენარჩუნებული აქვთ. მისი ცნობის მიხედვით, საქართველოდან გატანილი ვაზის ჯიშებია: თითა, მელისკუდა, ხარისთვალა, დონდღლაბი, ცხენის ძუძუ, ბუზის ყურძენი, მტრედისფეხა, ვირა ყურძენი, რქაწითელი, საფერავი, ცოლიკაური, მწვანე, თავკვერი და ბევრი სხვა.

მისივე გამოკვლევით ვაზის ერთ-ერთ უძველეს ქართულ ჯიშს ე. წ. თითა წარმოადგენს. ეს ჯიში საქართველოდან უნდა იყოს სხვა ქვეყნებში შეტანილი, ვინაიდან საქართველოში მისი ბევრი ნაირსახეობა მოიპოვება. რომაელი მწერლების კოლუმელასა და პლინიუსის დროს (ახ. წ. ა. პირველი საუკუნე) იტალიაში საკმაოდ ცნობილი იყო ვაზის ჯიში, რომელსაც „დაქტილის“ უწოდებდნენ. მე-16 საუკუნის იტალიელი მეცნიერის პორტას აღნიშვნით, მის დროს ამ ვაზს „დიგიტელა“ ერქვა. სიტყვა „დაქტილი“ ბერძნულია და თითს ნიშნავს, ხოლო ლათინურად თითს დიგიტუმ ჰქვია. გვაქვს საბუთი ვიფიქროთ, რომ ვაზის უძველესი ქართული ჯიში ე. წ. თითა შორეულ წარსულში ბერძნებს შემოუღიათ და ისევ „თითა“ ანუ ბერძნულად დაქტილი დაურქმევიათ. ხოლო იტალიაში იგივე ვაზი ისევ თითას ანუ ლათინურად „დიგიტელას“ სახელწოდებით ყოფილა ცნობილი.

სხვა ქვეყნებში კი ვაზის ეს ჯიში შემოღებული ჰქონიათ არაბებს, აზერბაიჯანლებს და აღმოსავლეთის სხვა ხალხებს. არაბები მას „ქალწულის თითებს“ ან კიდევ „ზეინაბის თითებს“

უწოდებდნენ, ხოლო აზერბაიჯანში მას დღესაც „ხათუნ-ბა-
დმალის“ ანუ ქალბატონის თითებს ეძახიან¹.

ქართული ვაზის მეორე უძველეს ჯიშს ე. წ. მელისკუდა
წარმოადგენს; ამ ჯიშს ერთ დროს ფართო გავრცელება ჰქო-
ნია საქართველოში, მაგრამ ამჟამად მის გაშენებას ნაკლებად მის-
დევენ. ეს ჯიში შორეულ წარსულში საქართველოდან უნდა
იყოს შეტანილი საბერძნეთში და შემდეგ იტალიაში. ძველი
ბერძნები მას „ალოპექსს“ უწოდებდნენ და იტალიაშიც მას
ბერძნების მიბაძვით „ალოპექის“ ერქვა. ეს სიტყვა ქართულად
მელიას ნიშნავს. მე-16 საუკუნეში კი ვაზის ამ ჯიშისათვის იტა-
ლიაში პირდაპირ „მელიას კუდი“ ანუ *Cauda Volpe* დაურქ-
მევიათ² და ამჟამადაც მას *Coda di volpe*-ს უწოდებენ.

სამხრეთ ევროპიდან ამ ვაზის გავრცელების არეალი, უფრო
ჩრდილოეთით გადასულა და იგი შემოუღიათ ავსტრიასა და
გერმანიაში. საყურადღებოა, რომ ამ ქვეყნებშიც მისთვის სა-
ხელად ისევ მელიას კუდი ანუ გერმანულად *Fuchsschwanz* და-
ურქმევიათ³. მელისკუდა საკმაო პოპულარობით სარგებლობს
აგრეთვე სამხრეთ რუსეთის რაიონებში, კერძოდ ასტრახანის
ოლქში, სადაც მას *Мелин куда*-ს უწოდებენ⁴.

მელისკუდა მოყავთ აგრეთვე სომხეთში, მაგრამ აქ მას თა-
ვისი ქართული სახელწოდება დღემდე დამახინჯებული სახით
შერჩენია. სომხები ამ ჯიშს მილინკუტს ან „მიენკუტს“
უწოდებენ, რაც ქართული სახელწოდება მელისკუდაა. იგივე
ვაზი საკმაოდ გავრცელებულია აზერბაიჯანში, მაგრამ აქ მას
„თილქი ყუიურულის“ ეძახიან, რაც ქართულად მელიას კუდს
ნიშნავს⁵. ამავე სახელს ატარებს ეს ვაზი აგრეთვე ოსმალეთ-
შიც.

¹ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი. საქართ. ეკონომ. ისტორია, წ. II. გვ. 532—534.

² ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი. იქვე, გვ. 535, 537.

³ იქვე გვ. 536.

⁴ P. Viasa et V. Vermorel. *Ampelographie*. Tome VII, Paris. 1909 გვ. 220.

⁵ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი. დასახ. შრომა გვ. 535.

ხარისთვალაც (ხოჯიშ თოლი) ერთ-ერთი უძველესი ქართული წარმოშობის ჯიშს წარმოადგენს. შორეულ წარსულში ეს ჯიშში გავრცელებული ყოფილა უმთავრესად აღმოსავლეთ საქართველოში და აგრეთვე ქანეთში, მაგრამ ამჟამად იგი საქართველოში გადაშენების გზაზე დგას. მის გაშენებას ნაკლებად მისდევენ.

აკად. ივ. ჯავახიშვილის ცნობით, ვაზის ეს ჯიშში საქართველოდან შეტანილია სომხეთში, ოსმალეთში და სხვა ქვეყნებში¹. ევროპაშიც ამ ვაზს საერთო მოწონება დაუმსახურებია და იგა შემოუღიათ მთელ რიგ მევენახეობის ქვეყნებში, მაგ., საბერძნეთში, იტალიასა, საფრანგეთსა, ავსტრიასა, გერმანიასა, ბელგიასა, ინგლისსა, კორსიკასა და გარდა ამისა ავსტრალიაში და სხვაგან. საყურადღებოა, რომ გერმანიასა და ავსტრიაში ამ ვაზს Ochsenauge-ს უწოდებენ, რაც მისი ქართული სახელწოდების გერმანულ თარგმანია. ჩეხოსლოვაკიაში კი მის სახელად მიღებულია „ვოლოკა“ ან კიდევ „ვოლოვიაკ“. ეს სახელწოდება ვოლოვ-ოკოსაგან არის წარმომდგარი და, მაშასადამე, სიტყვა ხარისთვალას სლავურ თარგმანს წარმოადგენს².

ხარისთვალა პოპულარობით სარგებლობს აგრეთვე საფრანგეთში, მაგრამ აქ ეს ჯიშში ვაზის სხვა ქართულ ჯიშთან, სახელდობრ დონდლაბთან შეშლიათ და შეცდომით მისთვის „დოდრელაბი“ Dodrelabi დაურქმევიათ³.

ევროპაში საერთო სახელად „დოდრელაბს“ უწოდებენ, როგორც საკუთრივ დონდლაბს ისე აგრეთვე ე. წ. საკუჭალასა და მაჭანაურს. ეს შეცდომა ცნობილიყოფილა მევენახეობის ევროპელ სპეციალისტებს შორის. ფრანგი ავტორები ვი-ალა და ვერმორელი თავიანთ ამპელოგრაფიაში აღნიშნავენ, რომ „დოდრელაბი, ხარისთვალა, საკუჭალა, მაჭანაური კავ-კასიიდან არის“-ო, ხოლო მეორე ადგილას ეს ავტორები პირდაპირ მიუთითებენ: „დოდრელაბი წარმოშობით ქუთაისის სა-

¹ ივ. ჯავახიშვილი საქართველო. ეკონომ. ისტორია წ. II გვ. 539.

² იქვე. გვ. 427.

³ იქვე. გვ. 427 და 601.

ნახებიდან არის და შემოღებულია საფრანგეთში მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში¹.

კიდევ უფრო საყურადღებოა, რომ ოდესღაც უცხო ქვეყნებში გატანილ ვაზის ჯიშებს თავისი ხარისხითა და მოსავლიანობით დიდი მოწონება დაუმსახურებიათ. ერთ-ერთ ასეთ სახელოვან ჯიშს წარმოადგენს ევროპაში დოდრელაბის ან კიდევ „გროს-კოლმარის“ სახელწოდებით ცნობილი ვაზი. მე-19 საუკუნეში ეს ქებული ჯიში ევროპიდან შემოუტანიათ საქართველოში, თითქოს როგორც ახალი და მანამდე უცნობი². ასე დაუბრუნდა თავის საშობლოს უცვლელ მდგომარეობაში, მაგრამ სხვა სახელით ქართული ვაზის უძველესი ჯიში ხარისთვალა, რომელიც ერთი თუ ორი საუკუნის წინ ყოფილა საქართველოდან ევროპაში შემოღებული.

აკად. ივ. ჯავახიშვილის ცნობით „ბუზის“ ყურძენი ანუ საბუზე ყურძენი უძველესი ქართული ჯიშია და მცირე რაოდენობით დღესაც მოჰყავთ ქართლში. მის ყურძენს თხელი კანი აქვს, ამიტომ მომწიფების დროს იგი ადვილად სკდება და მისგან გამოჟონავს ტკბილი წვენი. ამის გამო მას შემოდგომაზე ეხვევიან ბუზები და ფუტკრები. თავისი ამ თვისების გამო ქართველ მეურნეს მისთვის შესაფერისი სახელი „ბუზის ყურძენი“ ან კიდევ „საბუზე ყურძენი“ დაურქმევია³. ამგვარი ჯიში ევროპაში შემოუღიათ და მისთვის სახელად მუსკატი უწოდებიათ.

სიტყვა „მუსკა“ (musca) ლათინურია და ქართულად ბუზს ნიშნავს.

პროფ. ა. ი. ნეგრულის აზრით, ეს სახელი თითქოს არაბეთის (ომანი) ჭალაქ მასკატიდან უნდა იყოს წარმომდგარი⁴, მაგრამ ავტორის ამ მოსაზრებას ჩვენ საეჭვოდ ვთვლით და ვერ გავიზიარებთ შემდეგი მოსაზრებების გამო: 1) ჯერ ერთი, ცნობილია, რომ არაბეთში, ეგვიპტესა და ეთიოპიაში ველური ვა-

¹ P. Viala et V. Vermorel. Ampelographie. Tome II, Paris. 1901, გვ. 139.

² Ампелография СССР. I, стр. 177.

³ ივ. ჯავახიშვილი საქართველო. ისტორია, წ. II. გვ. 543.

⁴ Ампелография СССР. I. стр. 198.

ზი არ მოიპოვება¹ და, მაშასადამე ამ ქვეყნებში კულტურული ვაზი მხოლოდ შეტანილია სხვა ქვეყნებიდან. 2) არაბეთში და საერთოდ ცხელ ქვეყნებში მოჰყავდათ და ღლესაც მოჰყავთ მხოლოდ სპელკანიანი ყურძნის ჯიშები (ე. ი. საჭიშშიშე და სუფრული). ვინაიდან მუსკატის ტიპის თხელკანიანი ჯიშები ვერ ეგუებიან ცხელი ქვეყნის ბუნებრივ პირობებს. ამიტომაც მეტად საეჭვოა, რომ მუსკატის ტიპის თხელი და ნაზკანიანი ყურძნის ჯიშები ოდესმე ყოფილიყო არაბეთში შემოღებული, და 3) არაბეთის ქალაქი მასკატი მხოლოდ ახალი წელთაღრიცხვის VII—VIII საუკუნეებში ანუ არაბების ექსპანსიის პერიოდში გახდა ცნობილი. ამ პერიოდში კი არაბები ვაზის მხოლოდ სპელკანიან ჯიშებს (ე. ი. საჭიშშიშეს, სუფრულს) აშენებდნენ, ხოლო მუსკატის ტიპის თხელკანიანსა და ისიც საღვინე ჯიშებს სრულიად არ აწარმოებდნენ, ვინაიდან მათი მაჰმადიანური რელიგია კრძალავს ღვინის სმას და რასაკვირველია მის დაყენებასაც. ამიტომაც არაბების გავლენით მაჰმადიანურ ქვეყნებში ძირფესვიანად მოსპობილი იქნა ვაზის თითქმის ყველა საღვინე ჯიშები. ამ მონაცემების საფუძველზე ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ევროპაში მუსკატის სახელწოდებით ცნობილი ვაზი უნდა იყოს ქართული „საბუზე ყურძნის“ ერთ-ერთი სახე ან მისგან წარმოშობილი ჯიში და მისი ევროპული სახელწოდება ამ ვაზის ქართული სახელწოდების ლათინურ თარგმანს წარმოადგენს.

აქვე აღსანიშნავია პროფ. ა. მ. ნეგრულის შეხედულება ვაზის ცნობილი ქართული ჯიშის ე. წ. „თავკვერის“ შესახებ. პ. ვიალას თავის ამპელოგრაფიაში მართებულად აქვს აღნიშნული, რომ თავკვერის სამშობლოს კახეთი წარმოადგენს². დიდი საბჭოთა ენციკლოპედიის მეორე გამოცემაში ამ ვაზს პროფ. ა. ნეგრული აზერბაიჯანულ ჯიშად აცხადებს³. ეს შეცდომა უთუოდ გამომდინარეობს ამ ენციკლოპედიის პირ-

¹ Акад. Н. И. Комаров, Происхождение культурных растений. 1938 г. стр. 190. იხ. აგრეთვე ივ. ჯავახიშვილის საქართ. ეკონ. ისტორია. გვ. 368—370.

² P. Viala et V. Vermorel. Ampelographie. Tome VII, Paris 1909. 313.

³ ЕНЭ Шорое გამოცემა. ტომი, VIII გვ. III.

ველი გამოცემიდან, ვინაიდან აქაც ეს ჯიში განჯურ ანუ აზერბაიჯანულ ჯიშიდაა დასახელებული.¹ გაუგებრობის გასაფანტავად საჭიროდ მიმაჩნია აღვნიშნო, რომ ამ ვაზის სახელწოდება ორი ქართული სიტყვისაგან შედგება: „თავი“ და „კვერი“, რაც ყურძნის მტევნის გარეგან დამახასიათებელ ნიშანს წარმოადგენს. მართლაც მისი მტევანი დიდი და, როგორც ი. ჭავჭავაძის წერს: „კონუსებრივი და კუმისა“². ამიტომაც ქართველ მეურნეს მისთვის შესაფერისი სახელი — თავკვერი უწოდებია, ბევრი მსგავსი სახელი ჰქვია ქართული ვაზის ჯიშებს: მაგ. მსხვილთავა, კვირისთავა და სხვ.

თავკვერი შორეული წარსულიდან გავრცელებული ყოფილა ქართლსა და კახეთში. აქედან ეს ჯიში აზერბაიჯანში შემოუღიათ და იქ იგი თავისი ხარისხითა და მოსავლიანობით სახელგანთქმული გამხდარა. აზერბაიჯანელ ხალხსაც ვაზის ამ ჯიშისათვის მის სამშობლოში მიღებული სახელი „თავკვერი“ უწოდებია, მაგრამ ეს სახელი მის ქართულ წარმოშობაზე მეტყველებს და უმართებლო იქნება, რომ იგი არაქართულ ჯიშად იქნას აღიარებული.

ასეთივეა ე. წ. ვირა ყურძნის სადაურობის საკითხიც. აკად. ივ. ჭავჭავაძის განმარტებით, ვირა ყურძენი ერთ-ერთი უძველესი ქართული ჯიშია და იგი ამჟამად საქართველოში გადაშენების გზაზე დგას. ევროპაში ეს ჯიში საქართველოდან შემოუღიათ და იქაც მისთვის ეს ქართული სახელი „ვირა“ ანუ ლათინურად „ასინუსკა“ *Asinusca* უწოდებიათ³.

„ცხენის ძუძუს“ სახელწოდებით ცნობილი ვაზიც ძველ ქართულ ჯიშს ეკუთვნის. ევროპაში ეს ვაზი საქართველოდან ყოფილა შეტანილი, მაგრამ აქ მისთვის „ძროხის ძუძუ“ ანუ „ბუმასტუმ“ დაურქმევიათ⁴.

აკადემიკოს ივ. ჭავჭავაძისა და პროფ. პ. ვიალას ცნობით, მე-16 საუკუნის იტალიელ მეცნიერს სოდერინის (1526—1596 წ.) თავის თხზულებაში აღნიშნული ჰქონია, რომ მის დროს

¹ БСЭ პირველი გამოცემა. ტომი XI, გვ. 92.

² ივ. ჭავჭავაძის წერს: „კონუსებრივი და კუმისა“. საქარტ. ეკონომ. ისტორია, ტ. II, გვ. 481.

³ იქვე, გვ. 544.

⁴ იქვე, გვ. 538.

იტალიაში გავრცელებული იყო ვაზის ჯიშები, რომელსაც „იბერო“ ანუ იბერული ერქვა. ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევით, ეს ვაზი ძველი ქართული ჯიშია და მას საქართველოში „მტრედისფეხას“ (ტროკუჩხი) უწოდებენ¹.

ამ ვაზის იტალიური სახელწოდებიდან ირკვევა, რომ იგი საქართველოდან უნდა იყოს გატანილი იმ პერიოდში, როდესაც აღმოსავლეთ საქართველოს იბერია ერქვა. ეს კი არის ხანა ძვ. წ. ა. VI საუკუნიდან ახ. წ. ა. 523 წლამდე². ამ პერიოდში კი ჯერ რომაელები და შემდეგ ბიზანტიელები (IV ს.) საქართველოში ხშირი სტუმრები იყვნენ და იმ ხანებში მათ ვაზის გარდა ბევრგვარი კულტურა აქვთ შეძენილი. ერთ-ერთი ასეთი არის რომაელი სარდლის ლუციუს ლუკულის მიერ (ძვ. წ. ა. 73 წ.) პონტოს მეფის მითრიდატე ევპატორის წინააღმდეგ წარმოებული ომების დროს ძველი კოლხეთის ქალაქ კერასუნიდან წაღებული ბალი. ამ მცენარეს რომაელებმა ქალაქ კერასუნის (Cerasun) აღსანიშნავად ცერაზუმ დაარქვეს და ამ სახელწოდებას ატარებს იგი ამჟამად ბოტანიკაში.

ევროპაში და სხვა ქვეყნებში შემოღებული ქართული ვაზის ჯიშთა გამოკვლევებისა და შესწავლის საქმეში დიდ სამსახურს გვიწევს ცნობილი ფრანგი ავტორების პროფ. პ. ვილასა და ე. ვერმორელის უნივერსალური ამპელოგრაფია. ეს არის შეიდტომიანი კაპიტალური შრომა, რომლის მე-7 ტომი პროფ. პ. ვილას მიერაა შედგენილი და ამპელოგრაფიულ სიტყვარს წარმოადგენს. ავტორის აღნიშვნით, ამ ტომში მოცემულია მსოფლიოში გავრცელებული 5200 ვაზის ჯიშის მოკლე დახასიათება და მათი 24000 სინონიმი. ამ ჯიშთა შორის 280-მდე ქართული ვაზის ჯიშია დასახელებული და ბევრი მათგანი საკმაო სრულყოფილადაა აღწერილი. სამწუხაროდ ამ შრომაში ზოგი ქართული სახელწოდება დამახინჯებულია და ნახსენები, მაგრამ მიუხედავად ამისა ეს ტომი

¹ ივ. ჯავახიშვილი. საქართ. ეკონ. ისტორია. ტ. II. გვ. 540.

² ექვ. თაყაიშვილი. როდის შეიკვალა იბერთა სახელმწიფო ქართველთა სახელმწიფოდ. ჟურნალი „მნათობი“ № 8. 1948 წ., გვ. 106.

ჩვენთვის მრავალმხრივ საყურადღებო ცნობებს შეიცავს. ამ ტომის გაცნობიდან ირკვევა, რომ ევროპაში და სხვა ქვეყნებში ბევრგვარი ქართული ვაზის ჯიში ყოფილა შემოღებული. საყურადღებოა, რომ ამ ჯიშთა შორის ერთ ნაწილს თავისი ქართული სახელწოდება დღემდე უცვლელი სახით შერჩენია და ევროპელი მევენახეები ამ ქართულ სახელებს უწოდებენ. ასე, მაგალითად, ალადასტური მოჰყავთ საფრანგეთში და ისევ Aladastouri-ს ან დამახინჯებულად Anadasaouri-ს უწოდებენ. (გვერდი 15 და 26)¹. ბაბილოს პორტუგალიაში და კუნძულ მაღეირაზე აგრეთვე Babilo-ს ან დამახინჯებულად Babo-sa-ს ეძახიან (გვ. 35), მეგრული ჯიში ბერწულა — მოყავთ საბერძნეთში და ისევ ამ მეგრულ სახელს Berdzoula-ს უწოდებენ (გვ. 44), დონდლაბს საფრანგეთში Dodrelabi დოდრელაბი ჰქვია (გვ. 107), გორისთვალას ევროპაშიც Goriss-Twala-ს უწოდებენ (გვ. 138), რაჭულ ჯიშს კაბისტონს ესპანეთში და ლუქსემბურგში ისევ Kabistoni-ს ეძახიან (გვ. 190—191), კახურ ჯიშს „ხარისთვალს“ ევროპაშიც Kharis Twaly ჰქვია (გვ. 194), ხოლო მეორე კახურ ჯიშს მწვანეს საფრანგეთში, ესპანეთში, პორტუგალიაში და იტალიაში ისევ ამ ქართულ სახელს Mtsvané-ს ან Mtsvani-ს, Mtsvanoura-ს და ხან Mtsvivané-ს უწოდებენ (გვ. 233), ცნობილი ქართული ჯიში რქაწითელი გავრცელებულია საფრანგეთში და აქაც Rka-Tziteli-ს ეძახიან (გვ. 183), ხოლო იტალიაში მას დამახინჯებულად Rhatsitello და Rharitelly ჰქვია (გვ. 283), საფერავი მოყავთ საფრანგეთში, ესპანეთში, პორტუგალიაში, იტალიაში და ისევ ამ ქართულ სახელს Saperavi-ს უწოდებენ (გვ. 296), ხოლო ავსტრიაში და გერმანიაში Saperau-ს, რაჭულ ჯიშს ცვივანას ევროპაშიც Siwana ჰქვია (გვ. 304—305), იმერულ ჯიშს ე. წ. თეთრ ყურძენს ნიცაში Teutrau blanco-ს ეძახიან (გვ. 317), ხოლო მეორე იმერულ ჯიშს თავწითელას ევროპაშიც ამ ქართულ სახელს Tav-Tsiteli-ს უწო-

¹ ფრანგულში აღნიშნული ციფრი ნიშნავს გვერდს პ. ვიალას ამპელოგრაფიულ სიტყვარიდან. P. Viala et V. Vermorel. Ampelographie. Tome VII, Paris, 1909.

დებენ (გვ. 313), ცოლოკაურს ისევ Dsolikooori ან Tsolika-
uri ჰქვია (გვ. 326) და სხვ.

გარდა ამისა ევროპასა და სხვა ქვეყნებში შეტანილ მთელ
რიგ ქართული ეაზის ჯიშს თავისი ქართული სახელწო-
დება ამა თუ იმ უცხო ენასთან შეხამებული და შესაფერისად
გადაკეთებული სახით შერჩენია. ამრიგად, მათი ქართული სა-
ხელწოდება დამახინჯებულა. მიუხედავად ამისა ბევრი მათ-
განის ევროპულ და სხვა ენათა სახელებში იმდენად დიდი
მსგავსებაა ქართულ სახელწოდებებთან, რომ ამ დარგთან გა-
ცნობილი ქართველი მკითხველისათვის ძნელი არ არის მათი
ქართული სახელწოდების დადგენა. ევროპელ მევენახეები-
სათვის ცნობილია ამ ჯიშთა ქართული წარმოშობა და პ. ვია-
ლას ამპელოგრაფიულ სიტყვარში ნაჩვენებია საქართველო—
მათი სამშობლო კუთხეც. ამ ჯიშებიდან ქართულ ეაზს
ე. წ. ბარამულს კატალონიასა (ესპანეთი) და ლუქსემბურგში
Baranti-ს და Barata-ს ბარატას უწოდებენ (გვ. 38), ბუდე-
შურს იმავე ქვეყნებში Baudet ჰქვია (გვ. 59), ბუერა-ეაზს
აგრეთვე კატალონიასა და ლუქსემბურგში Boufheart-სა და
Boufneton-ს ეძახიან (გვ. 59), ლეჩხუმური ჯიში ე. წ. დაქ-
ციული მოჰყავთ იტალიაში, კატალონიასა და ლუქსემბურგში
და ჰქვია Dalaloga, Dallora და სხვა მსგავსი სახელი. (გვ.
102), მეგრულ ჯიშს „დედოფლის თითს“ საფრანგეთში De-
dos de Dama და Dedos de Doncella-ს უწოდებენ (გვ. 104),
ღუშეთურ ჯიშს ე. წ. გაღმაკრულს ევროპაში Gagrina,
Gaianese და Gaiardo-ს ეძახიან (გვ. 130), ქართულ ჯიშს ღრუ-
ბელას ევროპული სინონიმა Groumet (გვ. 146), მეგრული
ჯიშის კაჭიჭის ევროპული სახელია Kadu Kokour, Kahabi-
lle და სხვა. (გვ. 190—191), მეორე მეგრულ ჯიშს ე. წ. ჭვი-
ტილურს ევროპაში Ketsham Dschadschana ან კიდევ Kets-
ketsetsu და სხვა ჰქვია (გვ. 194), გურულ ჯიშს კლარჯულს სა-
ფრანგეთში Klebroth-ს ეძახიან, ხოლო გერმანიაში Klein-
heer-სა და Kleinberger-ს (გვ. 196), ლუჩხუმური ჯიშის
ე. წ. კუნთმაგარის ევროპული სინონიმებია Koupna belina და
Kourenti (გვ. 198), კახურ ჯიშს კრახუნას გერმანიაში Krah-
konata-ს და ხან Kraintraube-ს უწოდებენ (გვ. 199), გუ-

რულ ჯიშს „მანდიურს“ იტალიასა და სიცილიაში Mandolino nero ჰქვია, ხოლო სხვაგან Mandouise და მსგავსი სახელები (გვ. 213), ლეჩხუმურ ჯიშს მაურის იტალიაში Maousac-ს უწოდებენ, ესპანეთსა (კატალონია) და ლუქსემბურგში Margabla-ს (გვ. 215), ქართულ ჯიშს მელისკუდას ასტრახანში мелин-куда ჰქვია, იტალიის ზოგიერთ რაიონში Mella და Coda di wolpe (გვ. 220—221), ლეჩხუმური ჯიშის ნაგუთნეულის ევროპული სინონიმებია Nagysagos, Nairien და სხვ. (გვ. 237), დუშეთურ ჯიშს ფერადის ევროპაში Perambila, Perao, Peravise ჰქვია (გვ. 257), მეგრულ ჯიშს ჩერგვალის ევროპაში Tchernata-ს ეძახიან (გვ. 314), გორულ ჯიშს ჩინურს ევროპაში შეცდომით Tchiorny-ს უწოდებენ (გვ. 314), მეგრულ ჯიშის ტოროკუჩხის ევროპული სინონიმებია Torükszolo, Torrontes, Tortarello და სხვ. (გვ. 321), გურულ ჯიშს წითლანის Tsitsa-ს უწოდებენ (გვ. 326), მეგრულ ჯიშს ფერნაქის (ფერნაკლული) ტიროლში (გერმანია) Vernalsch grauer ჰქვია, ხოლო სხვაგან ევროპაში Vernasa ფერნაზა, Vernassione, Vernassetta, Vernaseira და სხვ. (გვ. 340).

ბევრი ქართული ვაზის სახელი ევროპაში თარგმნილი სახითაა შემოღებული. ასე მაგალითად: ბუტკოს საფრანგეთში Bouton-ს უწოდებენ (გვ. 61), საფერავს ავსტრიასა და გერმანიაში Fürher-ს ეძახიან, მელისკუდას იმავე ქვეყნებში Fuchsschwanz ჰქვია, იტალიაში წინათ Cauda volpe ერქვა, ხოლო ამჟამად Coda di volpe-ს უწოდებენ, ხარისთვალას ავსტრიასა და გერმანიაში Ochsenauge ჰქვია, ხოლო სლავურ ქვეყნებში მას ვოლოვკას და ვოლოვიაკს უწოდებენ, თავწითელას საფრანგეთში Tête rouge-ს ეძახიან, მწვანეს გერმანიაში Grünbeeren ჰქვია და სხვ.

გარდა ამისა, როგორც ზემოთ აღნიშნული გვქონდა თითას საბერძნეთში დაქტილი ჰქვია, ხოლო იტალიაში დიგიტელა, საბუზე ყურძენს მუსკატი, ვირა ყურძენს Asinusca აზინუსკა, ცხენის ძუძუს ბუმბუსტუმ და მრავალი სხვ. ხოლო ერთ-ერთ უძველეს ქართულ ვაზის ჯიშს, სახელდობრ მტრედისფხას (ტოროკუჩხი) იტალიაში „იბეროს“ უწოდებენ, რაც მისი სამ-

შობლო ქვეყნის ივერიის ანუ საქართველოს მაჩვენებელი სახელწოდებაა.

ამრიგად, პ. ვიალას ამპელოგრაფიული სიტყვარი საშუალებას გვაძლევს გამოავლინოთ მრავალი ქართული ვაზის ჯიშები, რაც ევროპაშია შემოღებული. ამ ჯიშების დასახელებების დროს ვიალა პირდაპირ მიუთითებს რომ მათი სამშობლო საქართველოა. მაგრამ ამ უდავოდ ქართული წარმოშობის ჯიშების გარდა, აღნიშნულ სიტყვარში მოყვანილია ბევრი ქართული სახელწოდების მქონე ვაზი, ხოლო მათი სამშობლო ადგილად სხვა ქვეყნებია ნაჩვენები. ეს გარემოება ალბად იმაზე მიგვითითებს, რომ ეს ჯიშები შორეულ წარსულშია გატანილი საქართველოდან და უცხო ქვეყნების მევენახეებს ადგილობრივ ჯიშებად მიუჩნევიათ. ასე მაგალითად პანეში ცნობილი მეგრული ჯიშია, აფხაზეთში მას აპანიშს უწოდებენ. პ. ვიალას ამპელოგრაფიულ სიტყვარში *Apaniche* ყირიმულ ჯიშადაა დასახელებული და მისი სამშობლო ადგილად ნიკიტის ბაღია ნაჩვენები (გვ. 28), აქედან ირკვევა, რომ ეს ჯიშები ყირიმში შეტანილი უნდა იყოს აფხაზეთიდან.

ბუტკო, ნამდვილად ქართული ვაზის ჯიშია, რასაც მისი ეს ქართული სახელწოდებაც ადასტურებს. პ. ვიალასათვის ოსმალეთიდან მიწოდებული ცნობების მიხედვით ეს ბუტკო *Boutko* და დამახინჩებულად *Krmziboutko* კრმციბუტკო (ალბად კრიმსკი ბუტკო) სახელწოდების მქონე ვაზი ართვინულ ანუ ოსმალურ ჯიშადაა მოხსენებული (გვ. 61 და 199).

კიდევ უფრო საგულისხმოა შემდეგი: ესპანელი მევენახეების ცნობით ესპანეთში გავრცელებულია ვაზის ჯიშები, რომელსაც ესპანელები *Garabato*-ს გარაბატონას (შეიძლება ქალბატონა იყოს) უწოდებენ (გვ. 133). როგორც ჩანს, ამ სახელწოდებაში ორი ქართული სიტყვა შედის: მათ შორის პირველს დამახინჩება განუცდია, მეორე კი სრულადაა შენახული. ასეთი ნიშანდობლივი სახელწოდება გვაფიქრებინებს რომ ეს ჯიშები უთუოდ ქართული წარმოშობისაა და საქართველოდან არის შემოღებული ესპანეთში.

ბერძენი მევენახეებისაგან პ. ვიალასა და ვ. ვერმორელის მიერ მიღებული ცნობების მიხედვით, საბერძნეთში გავრცე-

ლებულია ვაზის ჯიშის, რომელსაც ბერძნები Berdzoula-ს ბერწულას უწოდებენ (გვ. 44). ბერწული მეგრული სიტყვაა და ბროწეულს ნიშნავს. ბერწულას სახელწოდების მქონე ვაზი უხსოვარი დროიდან მოყავთ გურიაში (გვ. 44) და სამეგრელოში. ამრიგად ირკვევა, რომ ბერძნული ბერწულა გურიიდან ან სამეგრელოდან საბერძნეთში შეტანილი ვაზის ჯიშია.

ასევე ქართული წარმოშობისა უნდა იყოს საბერძნეთში გავრცელებული ვაზის ჯიშის, რომელსაც ბერძნები Kaltza-khili-ს კალზაკულის უწოდებენ (გვ. 191). ეს სახელწოდება თავისი ხასიათით ბერძნული არ არის და ეტიმოლოგიური თვალსაზრისით უეჭველად ქართულია. მართლაც, ამ ამპელოგრაფიული სიტყვარის მე-200 გვერდზე ვიკლას მოჰყავს მეგრული ვაზის ჯიშის, რომელსაც მისი ცნობით სამეგრელოში კვაძაკური Kwatzakhoury ჰქვია. ეს ორი სახელწოდება კალზაკული და კვაძაკური ძალიან უახლოვდება ერთმანეთს, რაც საკმაოდ საბუთს გვაძლევს, რომ ბერძნული კალზაკული, მეგრულ კვაძაკურთან გავიგივებით და, მაშასადამე, სამეგრელოდან გატანილ ჯიშად მივიჩნიოთ.

ქართული წარმოშობისა უნდა იყოს აგრეთვე შემდეგი სახელწოდებების მქონე ვაზის ჯიშები, რომლებიც მოჰყავთ საბერძნეთში: მაგალითად, Amphioni ამფიონი (გვ. 26), Koutsoumbeli კუტუმბელი (გვ. 198), Krassoudi (გვ. 199), შეიძლება კერასუნი იყოს, Meismouli მაისმული (გვ. 220), შეიძლება მაური იყოს, Melissaki მელისაკი (გვ. 220), Muchtouri მუშტური (გვ. 231), Naoucoumati ნაუკუმათი (გვ. 238) შეიძლება ნაუკულმართი იყოს და მრავალი სხვა. როგორც ჩანს, ეს სახელწოდებები სრულიად უცხოა ბერძნული ენის ბუნებისათვის და ამავე დროს აშკარა ქართული სიტყვებია, ვინაიდან ამჟღავნებენ უდავო კავშირს ქართულ ენასთან. ეს მდგომარეობა უფლებას გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ აღნიშნული ჯიშები ოდესღაც საქართველოდან გატანილი ჯიშებია და საბერძნეთში მათ თავისი ქართული სახელწოდებები დამახინჯებული სახით მიუღიათ. თუ ეს ასეა, მაშინ შეიძლება, რომ საბერძნეთში ცნობილი ვაზის ჯიშის, რომელსაც ბერძნე-

ბი Jmerovostilidas-ს იმეროვოსტილიდასს უწოდებენ (გვ. 184) იმერეთიდან გატანილ ჭიშად მივიჩნიოთ.

არანაკლებ საყურადღებოა შემდეგი: პ. ვიალას ცნობით, ეგვიპტეში გავრცელებულ ერთ-ერთ ვაზის ჭიშს Mahallao uri მაღალაური ჰქვია (გვ. 210). ეს სახელწოდება ეგვიპტური ან არაბული არ არის და უთუოდ ქართული სიტყვა მაღლარი ან მაღლაკური უნდა იყოს.

იმავე ავტორის აღნიშვნით, ეგვიპტეში მოჰყავთ ვაზის ჭიშ, რომელსაც ეგვიპტელები Shittavi-ს ჭითავის ან წითარის უწოდებენ (გვ. 33). ეს სახელწოდება უეჭველად ქართულია. ამ სახელწოდების მიხედვით იგი წითელთავა და თავწითელა-ან წითლანი და ჭითაში უნდა იყოს.

გარდა ამისა მთელ რიგ ქვეყნებში მოჰყავთ ქართული სახელების მქონე ან ქართულ ამპელოგრაფიულ ტერმინოლოგიასთან დაახლოებული სახელწოდების ჭიშები, მაგალითად, დაღესტანში Mardjanj მარჯანი (გვ. 215) ლიბიაში და სირიაში Malsbouri მალსბური (გვ. 212), ყირიმში Mouzouli მუცული (გვ. 232), სიცილიაში Parpeuri პარპეური (გვ. 253), რაც შეიძლება პაპეური ან პაპეული იყოს, ოსმალეთში Saliklevj სალიკლევი (გვ. 294), ირანში Schirazouli შირაზული და მრ. სხვა. როგორც ვხედავთ ამ სახელწოდებებს ქართულ ენასთან აქვს უდავო კავშირი და მათი უმრავლესობა ქართულ ამპელოგრაფიულ ტერმინოლოგიაში შემავალი სახელწოდებებია. ეს ფაქტიც უთუოდ იმისი საბუთი უნდა იყოს, რომ აღნიშნული ჭიშები ქართული წარმოშობისაა და ოდესღაც საქართველოდან უცხო ქვეყნებშია გატანილი.

ამ არასრული ნუსხიდან საკმაოდ ჩანს, რომ ქართული ვაზის ჭიშების დიდი რაოდენობა გავრცელებული ყოფილა ევროპისა და სხვა ქვეყნების მევენახეობის რაიონებში.

უნებლიედ იბადება კითხვა, როგორ მოხდა, რომ ეგზომ მრავალგვარი ქართული ვაზის ჭიში, გავრცელებულა ევროპაში, განსაკუთრებით საბერძნეთში და აგრეთვე აღმოსავლეთის ქვეყნებში?

ამის მიზეზი მრავალგვარია, მაგრამ მათ შორის ძოვიყვანთ უმთავრესებს. ჩვენ ზემოთ აღნიშნული გვქონდა, რომ ძველ ბერძნებსა და კოლხებს შორის უხსოვარ დროიდან არსებობდა კულტურულ-ეკონომიური ურთიერთობა.

შორეულ წარსულიდან კოლხეთი დაწინაურებულ ქვეყნად ითვლებოდა, როგორც მეურნეობრივად, ისე კულტურის მხრივ. მის ტერიტორიაზე, შავი ზღვის სანაპიროზე მრავალი ქალაქი არსებობდა (ფაზისი, დიოსკურიძე, პიტიუნტი, გვიენოსი, ტრაპიზონი, კერასუნი და სხვ) და აქ გაჩაღებული იყო ალბ-მიცემა სხვადასხვა ქვეყნის ვაჭრებთან. ამ სავაჭრო ადგილებში ძვ. წ. ა. VII—VI საუკუნიდან ჩამოყალიბდა ბერძენთა მრავალრიცხოვანი კოლონია და ფაქტორიუმი. ეს უცხოელეები გაცხოველებულ ვაჭრობას ეწეოდნენ ადგილობრივ მოსახლეობასთან, ე. ი. კოლხებთან და სხვა ხალხებთან. ბერძნების გარდა აქ ჩამოდიოდნენ ვაჭრები, რომიდან, ეგვიპტიდან, სირიიდან, ფინიკიიდან, თვით შორეულ ბაქტრიიდან (შუა აზია), ინდოეთიდან და სხვა ქვეყნებიდან.

ანონიმური ავტორის ცნობით „ფაზისში თავს იყრის 60 ტომი სხვადასხვა ენაზე მოუბარი; მათ რიცხვში ლაპარაკობენ ჩამოდიანო ბარბაროსები ინდოეთიდან და ბაქტრიიდან“ (შუა აზია)¹.

ხოლო ქალაქ დიოსკურიის ანუ სოხუმის შესახებ სტრაბონი წერს: „ერთთა აზრით ქალაქში თავს იყრის 70 ტომი, ხოლო მეორენი ამბობენ 300-ით (ისინი არაფრად ზრუნავენ სიმართლისათვის) ყველა ტომი განსხვავებულ ენაზე ლაპარაკობს“².

ამ ცნობებიდან ჩანს, რომ პირველ საუკუნეებში და შეიძლება უფრო ადრეც, დიოსკურია და ფაზისი დიდ სავაჭრო ცენტრებს წარმოადგენდა და ამ ქალაქებში მრავალი ვაჭარი ჩამოდიოდა სხვადასხვა ქვეყნიდან.

პლინიუს უფროსის (29—79 წ.) ცნობით, რომაელებს დიოსკურიაში 130 თარჯიმანი ჰყავდა უცხო ტომებთან ვაჭრობი-

¹ В. В. В и т и л е в, Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе. т. I, вып. I, СПб. 1893 г. стр. 274.

² თ. ყ ა უ ხ ი ი შ ვ ი ლ ი. სტრაბონის გეოგრაფია. თბილისი, 1957 წ., გვ. 123.

სათვის¹. საფიქრებელია, რომ ასე იყო აგრეთვე ფაზისში და სხვაგან. რომაელების გარდა, ამ ქალაქებში დიდ სავაჭრო საქმიანობას ეწეოდნენ აგრეთვე სხვა ქვეყნებიდან ჩამოსული ვაჭრებიც. უდავოა, რომ ეს ვაჭრები ეტანებოდნენ იმდროინდელ ქართულ ღვინოს, რომელიც სახელგანთქმული იყო და ეცნობოდნენ საქართველოში გამწვანებულ ვენახებს.

იმდროინდელ უცხოელ ვაჭრებს მიჰქონდათ კოლხეთისა და საქართველოს სხვა ქალაქებიდან ქართველი ხელოსნებისა და მეურნეების ბევრგვარი ნაწარმი, უთუოდ აგრეთვე ქართული ღვინოები და ქართული ვაზის ნერგებიც.

მაგრამ ქართველი ხალხის მიღწევებს უცხო ქვეყნებში ეცნობოდნენ არა მარტო გატანილი პროდუქტების (საქონლის) საშუალებით, არამედ აგრეთვე სხვადასხვა მიზეზით გადასახლებული ქართველებისა და გაყიდული ტყვეების საშუალებითაც.

გამორიცხული არ არის, რომ ამ კოლხი მონების გარდა საბერძნეთის ტერიტორიაზე კოლხების კოლონიაც ყოფილიყო. ამის საბუთს იძლევა ის გარემოება, რომ კოლხებიც ვაჭრობას ეწეოდნენ, შესანიშნავი მეზღვაურები იყვნენ და როგორც ახლო, ისე შორი ქვეყნებთან სავაჭრო ურთიერთობას აწარმოებდნენ. ამ მოსაზრების სასარგებლოდ მეტყველებენ ათინაში აღმოჩენილი არქეოლოგიური ჰიდრიისა და ამფორის წარწერები, რომელთა შესახებ ზემოთ გვქონდა ლაპარაკი.

მეორე მხრივ, ამ მოსაზრებას ადასტურებს ცნობილი ბერძენი სარდლისა და მწერლის ქსენოფონტეს ერთ-ერთი ცნობა - ამ ცნობის მიხედვით, ძვ. წ. ა. 410 წელს ქსენოფონტეს ათიათასიან ლაშქარს მოუხდა სპარსეთიდან საბერძნეთში დაბრუნების დროს სამხრეთ კოლხეთის ტერიტორიაზე გავლა. გზადაგზა ეს ჯარი მოსახლეობის ძარცვა-აწიოკებას აწარმოებდა და ამიტომ მისი გავლა ამა თუ იმ ტერიტორიაზე უბედურებას ნიშნავდა. ეს ამბავი კარგად სცოდნიათ კოლხ ტომებს და ამიტომ, როდესაც ქსენოფონტეს ჯარი მიაღწა ერთი მდინარის ნაპირს, რომლის იქით მდებარეობდა მაკრონების ქვეყანა,

¹ აღ. კ ე ო ნ ი ა. ისტორიული ნარკვევი, ტფილისი, 1890 წ., გვ. 130

მაშინ მოსაზღვრე მაკრონები მოგროვილან მეორე ნაპირზე ბერძნებისათვის ქვების დაშენა დაუწყიათ და ყიჟინით ემუქრებოდნენ, რათა არ გადმოელახათ მდინარე. ბერძენთა ლაშქრის ერთ-ერთ ჯარისკაცს ტომით მაკრონს გაუგია დამხედურთა ლაპარაკი და ქსენოფონტესათვის უთხოვია მდინარეზე გასვლის ნებართვა, რომ მოლაპარაკებოდა თავის თანატომელებს და მათთვის განემარტა ბერძენთა ჯარის სამშობლოში დაბრუნების მიზანი. ის მაკრონი ჯარისკაცი ათინაში მცხოვრები თავისუფალი მოქალაქე ყოფილა და ასეთი ქართველი მოქალაქე უთუოდ ბევრი იყო. ამრიგად ირკვევა, რომ მაშინდელ ათინაში ბევრი კოლხი ანუ ქართველი ცხოვრობდა, უთუოდ კოლონისტის სახით და საკმაოდ აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა ამ ქვეყნის ცხოვრებაში...

ასეთი ახალშენები და სავაჭრო ურთიერთობა ხელს უწყობდა ამ ორი ხალხის მიღწევათა ერთიმეორისადმი გაზიარებასა და მათი კულტურის ურთიერთ დაახლოებას.

პროფ. შ. ნუცუბიძის აღნიშვნით: „სავაჭრო ცენტრებში და ვაჭრობის გზებზე შექმნილი ფაქტორიუმები მრავალგზის იყო მნიშვნელოვანი, როგორც გზა ამა თუ იმ ერის ეკონომიურ საქმიანობასთან ერთად კულტურის გავრცელებითაც. ამდენად ფაქტორიები ერთგვარად ამა თუ იმ ეროვნების ტერიტორიის გაგრძელება იყო და საქონელთან ერთად კულტურულ მონაპოვართა ექსპორტსაც წარმოადგენდა“¹.

უთუოდ აღნიშნულ მდგომარეობებს ჰქონდა დიდი მნიშვნელობა ქართველი ხალხის მიღწევათა და მათ შორის ქართული ვაზის ჯიშების საბერძნეთში და სხვა ქვეყნებში გავრცელების მხრივ.

ასეთივე მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა აგრეთვე საქართველოდან საბერძნეთში ანუ ბიზანტიაში ექსპორტა ქმნილსა თუ სხვა პირებს, რომელთა თავშესაფარსაც ეს ქვეყანა წარმოადგენდა.

ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია ქართლში მეფობის გაუქმების ხანა. 523 წ. სპარსელებმა დაიპყრეს აღმოსაე-

¹ შ. ნუცუბიძე. ქართული ფილოსოფიის ისტორია. 1. 1956 წ., გვ. 89.

ლეთი საქართველო და ქართლის მაშინდელი მეფე გურგენი თავისი ოჯახით, მომხრეებით, დიდებულებით, მრავალრიცხოვანი ამალითა და მსახურით ბიზანტიაში გადაიხვეწა. ამ გადახვეწილ ქართველთა დიდი ნაწილი სამუდამოდ დარჩა ბიზანტიაში და ბევრმა მათგანმა თვალსაჩინო წვლილი შეიტანა ამ ქვეყნის გაძლიერებისა და დაწინაურების საქმეში. ექვს გარეშეა, რომ ამ ქართველებმა ხელი შეუწყვეს ქართველი ხალხის რიგ ღირსშესანიშნავ მიღწევათა დანერგვას ბიზანტიაში.

მეორე მხრივ, ქართველი ხალხის მიღწევათა უცხო ქვეყნებში გავრცელების საქმეს ხელს უწყობდა საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული სავაჭრო-სატრანზიტო გზები. ევროპისა და აზიის ქვეყნების ურთიერთ დაკავშირების საქმეში საქართველო თავისი ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო უხსოვარ დროიდან ასრულებდა „გზა და ხიდის“ როლს.

კ. მარქსი და ფ. ენგელსი დიდ მნიშვნელობას აძლევდნენ აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის გზადმდებარე ქვეყნების ხალხებს, ხალხთა შორის კულტურის გავრცელების საქმეში. კ. მარქსის სიტყვით: კონსტანტინეპოლი წარმოადგენდა „ოქროს ხიდს აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის“ ¹.

ასეთივე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა აგრეთვე საქართველოსაც. შორეულ წარსულიდან საქართველოს ტერიტორიაზე გადიოდა რამდენიმე საერთაშორისო მნიშვნელობის მქონე სავაჭრო-სატრანზიტო გზა. სტრაბონის ცნობით, მის დროს (ე. ი. I ს.) საქართველოში ოთხი ასეთი გზა არსებობდა². მათ შორის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა იმ გზას, რომელიც აკავშირებდა ევროპას აზიასთან და კერძოდ ინდოეთთან.

ალექსანდრე მაკედონელის თანამედროვე მწერლის არისტოტელეს (IV ს. ძვ. წ. ა.) სიტყვით: „მდ. ოქსურიით (ახლანდელი ამუდარია—ვ. ს.) ინდოეთის მრავალი საქონელი ჩამოაქვთ პირკანიის (ე. ი. კასპიის—ვ. ს.) ზღვაში. აქედან გადააქვთ ალბანეთში და ბოლოს კირით (ე. ი. მტკვრით—ვ. ს.) და მის მომდევ-

¹ К. М а р к с и Ф. Э н г е л с. Сочинения т. 9, стр. 441.

² ალ. ჰ ე რ ი ა. ისტორიული ნარკვევი. ტფილისი, 1890 წ. გვ. 201.

ნო ადგილებით ააქვთ ეექსინში“ (ე. ი. შავ ზღვაში). ამასვე იმეორებს ამ გზის შესახებ პატროკი (IV ს.), ერატოსთენი (275—195 წ.), ვარრონი (116—27 ძვ. წ. ა.), სტრაბონი (ძვ. წ. ა. 63 წ. და ახ. წ. ა. 17 წ.), სოლინი (ახ. წ. ა. 111 წ.) და სხვ.¹ ეს გზა, როგორც ავტორები გადმოგვცემენ, შეუფერხებელი მიმოსვლისათვის კეთილმოწყობილი იყო. გზაზე მრავლად მოიპოვებოდა დასასვენებელი ფუნდუკები, წარწერიანი კირბები მგზავრთათვის საყურადღებო ცნობების აღნიშვნით და სხვ. ამ გზის საშუალებით საქართველო ახლო ურთიერთობაში იყო ევროპისა და აგრეთვე აზიის ქვეყნებთან.

ეს გზა თითქმის 20 საუკუნე არსებობდა. 1453 წელს ოსმალებმა დაიპყრეს ბიზანტიის სატახტო ქალაქი კონსტანტინეპოლი. ამ დროიდან დაიკეტა ეს დიდმნიშვნელოვანი გზა და საქართველო მოწყდა დასავლეთის ქვეყნებთან კულტურულ ურთიერთობას.

მეორე დიდმნიშვნელოვანი გზა იწყებოდა ფაზისში (ფოთი) და თავდებოდა სპარსეთის ზღვის ყურესთან. კარლ რიტტერის სიტყვით: „ეს პირდაპირი სავაჭრო გზა უხსოვარ დროიდან არსებობდა ამიერკავკასიისა და სპარსეთის ზღვის ყურეს შუა“².

ძველი კოლხეთი ანუ დასავლეთი საქართველო დაკავშირებული იყო აგრეთვე რომის იმპერიასთან და შემდეგ ბიზანტიასთან, როგორც საზღვაო, ისე სახმელეთო გზებით. რომაელი გეოგრაფის კასტორის მიერ IV საუკუნეში შედგენილ ძველ რომაულ მსოფლიო რუკაში, რომელსაც „ტაბულა პევტინგერიანა“ ეწოდება, მოცემულია ბევრი სავაჭრო გზა, რომელიც გადიოდა საქართველოს ტერიტორიაზე, მაგ., ტრაპიზონიდან ფაზისის გავლით სებასტოპოლამდე ანუ სოხუმამდე, სებასტოპოლიდან სომხეთის დედაქალაქ არტაშატამდე და სხვა³.

¹ Г. К. Г о з а л и ш в и л и. О древнем торговом пути и Золотом Восток, из. жавახиშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები II, 1956 წ., გვ. 153—160. იხ. იქვე: З. И. Ямпольский. К научному древнего пути на Каспийского моря по реке Куре, через Грузию и черному морю. стр. 162.

² ალ. ჰეილი. ისტორ. ნარკვევი. გვ. 217.

³ ს. ჯანაშია. შრომები. ტ. I, 1949 წ., გვ. 47.

დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა აგრეთვე იმ გზებს, რომლებიც-
თაც საქართველო დაკავშირებული იყო ჩრდილოეთისა და სამ-
ხრეთის ქვეყნებთან. მათ შორის ჩრდილოეთთან დამაკავში-
რებელი იყო ე. წ. ხაზარეთის კარი ანუ დარუბანდის გზა, არა-
გვის კარი ანუ დარიალის ხეობა როკის უღელტეხილი, მამისო-
ნის უღელტეხილი, სვანეთის საუღელტეხილო გზები, კოდორის
ხეობის გზა ანუ კლუხორის გზა და საზღვაო გზა ყირიმთან
და სხვა ქვეყნებთან.

ხოლო სამხრეთის ქვეყნებთან საქართველო დაკავშირებუ-
ლი იყო რამდენიმე გზით. მათ შორის ერთი გადიოდა თბილი-
სის ტერიტორიაზე და მიემართებოდა ირანისაკენ. მეორე
გზა იწყებოდა ქართლიდან და გადიოდა ევფრატის ხეობის სა-
თავეში. ამ გზას ქართლის გზა ანუ გურჯი ბოლაზი ერქვა¹.

ამრიგად, საქართველო უძველეს ღრობიდანვე დასერილი
იყო მრავალი საერთაშორისო მნიშვნელობის მქონე სავაჭრო-
სატრანზიტო ანუ საქარავნო გზებით.

მონტესკიე დიდ მნიშვნელობას აძლევდა ევროპისა და აზიის
ქვეყნების დაკავშირების საქმეში საქართველოს მოსახლეობას.
მისი სიტყვით: „უეჭველია, ამ ქვეყნების ერთა (ლაპარაკია
კოლხებზე და იბერიელებზე—ე. ს.) შემწეობით იყო, რომ ასუ-
რელების, მიდიელების და სპარსელების დიდ სახელმწიფოებს
მისვლა-მოსვლა ჰქონდათ მეტად შორეულ ქვეყნებთან აღმო-
სავლეთით და დასავლეთით“².

ყველა ამ გზაზე მრავალი საუკუნის განმავლობაში უცხო ქვეყ-
ნების ურიცხვ ვაჭართა განუწყვეტელი ქარავანი მიედინებოდა
აღმოსავლეთისა თუ დასავლეთის და ჩრდილოეთისა თუ სამ-
ხრეთის მიმართულებით. ეს ვაჭრები საემაო დროის მანძილზე
რჩებოდნენ საქართველოს ტერიტორიაზე და ახლო ურთიერ-
თობაში იყვნენ ადგილობრივ მოსახლეობასთან, ეწოდნენ მათ-
თან აღებ-მიცემას და სხვ. ასეთ ურთიერთობას ხელს უწყობ-
და ის, რომ ყველა ეს გზა უმეტესად დასახლებულ ადგილებში

¹ პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა. გიორგი მერჩულე. ჟურნალი „მნათობი“,
1949 წ., № 11, გვ. 147.

² ალ. ჰ ე ო ნ ი ა. ისტორ. ნარკვევი. გვ. 121.

გადიოდა. ამიტომ მგზავრებს ფართო შესაძლებლობა ჰქონდათ გაცნობოდნენ მოსახლეობის ეკონომიურ და კულტურულ ცხოვრებას, შეესწავლათ და გადაეღოთ მათთვის საგულისხმო მიღწევები ამა თუ იმ დარგში. სამშობლოში დაბრუნებისას მათ მიჰქონდათ როგორც ეს ცოდნა და მდიდარი შთაბეჭდილება ნახულისა და განცდილის შესახებ, ისე აგრეთვე ქართული მატერიალური კულტურის ღირსშესანიშნავი ნივთები სოფლის მეურნეობის, მეტალურგიისა და სხვა დარგებში, რომლებითაც სახელმძღვანელო იყო ეს ქვეყანა. უეჭველია, რომ ამ ვაჭრების ყურადღებას მიიპყრობდა იმდროინდელი ქართული მევენახეობა და ქართული ღვინო, რომლის მაგვარი მაშინდელ მსოფლიოში არ მოიპოვებოდა. ამიტომ ექვს გარეშეა, რომ ამ ვაჭრებს მიჰქონდათ საქართველოდან, როგორც ქართული ღვინოები, ისე ამ შესანიშნავი ღვინოების მომცემი ვაზის ნერგები და ავრცელებდნენ თავიანთ ქვეყნებში. ამრიგად, საქართველოს ტერიტორიაზე უხსოვარი დროიდან არსებული გზების საშუალებით ქართველი ხალხი დაკავშირებული იყო ევროპისა და აზიის ხალხებთან და ეს გზები ასრულებდნენ არა მარტო „გზა და ხიდის“ როლს ევროპასა და აზიას შორის, არამედ ამ გზების საშუალებით ხდებოდა აგრეთვე ქართველი ხალხის კულტურულ მიღწევათა ექსპორტიც.

ქრისტიანული რელიგიის შემოღების შემდეგ კიდევ უფრო გაიზარდა ბერძნებსა, რომაელებსა და ქართველებს შორის კულტურული ურთიერთობა. როგორც ცნობილია, ამ რელიგიის გამავრცელებელი და ამავე დროს მფარველი ბიზანტია იყო. უმთავრესად ბიზანტიაში მიიღო ამ სარწმუნოებამ თავისი შემდგომი განვითარება და მისი სატახტო ქალაქი კონსტანტინეპოლი გახდა ამ რელიგიის მსოფლიო ცენტრი. ბუნებრივია, რომ ასეთი ვითარების გამო ბიზანტიაში თავი მოეყარა ყველა ქრისტიანული ეკლესიის მსახურთა მოწინავე ნაწილის ჯგუფს და იქვე გაეჩაღებინა თავისი კულტურული მოღვაწეობა.

როგორც სხვა ეროვნებათა, ისე აგრეთვე ქართული ქრისტიანული ეკლესიის მსახურთა ერთ ნაწილს ეს გზა აუარჩევია

და დაუარსებია ქართული სამონასტრო კოლონიები ბიზანტიის იმპერიის სხვადასხვა კუთხეში.

უცხოეთში არსებულ ქართულ მონასტერთა შორის ერთ-ერთი პირველია გამოჩენილი ქართველი მოაზროვნის პეტრე ივერის მიერ იერუსალიმში მე-5 საუკუნეში დაარსებული მონასტერი, სადაც გაჩაღებული იყო დიდი შემოქმედებითი მოღვაწეობა.

ბიზანტიელი ისტორიკოსის პროკოპი კესარიელის ცნობით, მე-6 საუკუნეში იერუსალიმში, მდინარე იორდანისსაყენ მიმავალ გზაზე, არსებობდა აგრეთვე ლაზთა მონასტერიც. შემდგომ საუკუნეებში კიდევ უფრო გამრავლებულა ქართულ მონასტერთა რიცხვი პალესტინაში და სხვა ქვეყნებში. მე-9 საუკუნეში კი ქართველი საეკლესიო მოღვაწეები მთელი ჯგუფებით მიდიან ბიზანტიის იმპერიაში და აჩაღებენ დიდ შემოქმედებით მუშაობას. მათ მიზანს შეადგენს, როგორც საეკლესიო მოღვაწეობა, ისე აგრეთვე სხვადასხვა ხალხთა მიღწევების გაცნობა. შესწავლა და მასთან ერთად ქართველ მოღვაწეთა ლიტერატურული შემოქმედებისა და სხვა კულტურულ მიღწევათა გაზიარება უცხო ხალხებისათვის. ამ მიზნისათვის ისინი ახლო უკავშირდებოდნენ, როგორც ქრისტიანულ ბიზანტიას ანუ საბერძნეთს, ისე აგრეთვე მუსლიმანურ სამყაროს და ფხიზელ მეთვალყურეობას უწევდნენ საკაცობრიო კულტურის მაჩისცემას.

მე-10—11 საუკუნეში ქართველ საეკლესიო მოღვაწეებს პალესტინაში ჰქონდათ სავანე-მონასტერები, ხოლო მარტო სინას მთაზე არსებულ ქართულ მონასტერში 80-მდე ქართველი მოღვაწეობდა.

არანაკლებ საყურადღებო იყო ქართველი სამონასტრო კოლონიისტების საქმიანობა სირიაში. მე-6 საუკუნეში ქალაქ ანტიოქიიდან სამი კილომეტრის მახლობლად ე. წ. შავ ანუ საკვირველ მთაზე ქართველმა მოღვაწემ სვიმონ მესეეტემ (521—596 წ.) დააარსა ქართული მონასტერი, რომელიც შემდგომ საუკუნეებში თვალსაჩინოდ გაიზარდა. მე-10—11 საუკუნეში ეს ე. წ. შავი მთის მონასტერი ერთ-ერთ დიდ კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრს წარმოადგენდა და იქ 60-მდე ქართ-

ველი მოღვაწეობდა. მათ შორის აღსანიშნავია დიდი მოაზროვნე ეფრემ მცირე და მრავალი სხვა, რომლებმაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ძველ ქართულ მწერლობაში.

კიდევ უფრო ნაყოფიერი იყო ქართველი საეკლესიო კოლონისტების მოღვაწეობა საბერძნეთში. ამ საქმეს საფუძველი ჩაუყარა ცნობილმა საეკლესიო მოღვაწემ იოანე ქართველმა. მე-9 საუკუნეში მან ორი მონასტერი დააარსა (ოლიმპის და ჰრომანას) და აქ გაჩაღებული მუშაობით ბიზანტიის იმპერატორების ყურადღება და პატივისცემა დაიმსახურა. განსაკუთრებით სახელმოხვეჭილი იყო ათინაში არსებული ე. წ. ივერთა მონასტერი. იგი დაარსებულია ცნობილი ქართველი მხედართმთავრის თორნიკე ერისთავის თაოსნობით. ამ მონასტერში მრავალი შესანიშნავი ქართველი მოაზროვნე და მწერალი მოღვაწეობდა. მათ შორის აღსანიშნავია ექვთიმე და გიორგი ათონელები და ბევრი სხვა.

ასევე სახელგანთქმული იყო პეტრიწონის მონასტერი ბულგარეთში. იგი დაარსებულა (1083 წ.) ბიზანტიის იმპერიაში სახელოვანი ქართველი მხედართმთავრისა და დიდი მემამულის გრიგოლ ბაქურიანის ძის მიერ.

აღსანიშნავია, რომ თვითეულ ქართულ მონასტერს უცხოეთში ჰქონდა საკმაოდ დიდი მამული და შესანიშნავი მეურნეობა. სამონასტრო კოლონია აწარმოებდა მევენახეობას, მებოსტნეობას, მემინდვრეობას, აგრეთვე მეცხოველეობას და სხვ. აქედან მიღებული შემოსავალი საკმაოდ მნიშვნელოვანი იყო და ძირითადად იგი შეადგენდა მონასტრისა და მისი მსახურ ბერ-მონაზონთა ცხოვრების წყაროს.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია მევენახეობა. თითქმის ყველა ქართულ სამონასტრო კოლონიას უცხოეთში განვითარებული ჰქონდა ეს დარგი. როგორც წყაროებიდან ირკვევა, მაგალითად, ათონის ივერთა მონასტრის მამულში ვენახს დიდი ფართობი ეკავა და მეღვინეობაც მაღალ დონეზე იყო დაყენებული. ამ მონასტერს ბევრი სტუმარი და მრავალრიცხოვანი მნახველი ჰყავდა. მათ სიამოვნებით ღებულობდნენ მონასტრის მესვეურები. ამრიგად, ათონისა და მის ახლომდებარე ადგილების მოსახლეობას ფართო შესაძლებლობა

ჰქონდა გაცნობილი ამ სახელოვანი მონასტრის შესანიშნავ მეურნეობას.

უეჭველია, რომ უცხოეთში გადახვეწილი ქართველი საეკლესიო მოღვაწეები თავიანთ სამონასტრო მამულებში აშენებდნენ მათთვის კარგად ცნობილ ვაზის ჯიშებს. უთუოდ გაშენებული ჰქონდათ აგრეთვე სანერგეები და ფასით თუ უფასოდ ავრცელებდნენ მოსახლეობაში ქართული ვაზის ჯიშის ნერგებს.

მეორე მხრივ, ქართველ მევენახეთა მიერ ამ დარგში მოპოვებულ მიღწევათა გავრცელებას საბერძნეთში უთუოდ ხელს უწყობდა შემდეგი გარემოება: სამონასტრო მეურნეობას უცხოეთში, როგორც აღვნიშნეთ, ძირითადად ქართველი სამონასტრო კოლონია უვლიდა. მაგრამ საჭირო რაოდენობით მუშახელის უკმარისობის შემთხვევაში, როგორც აკად. კ. კეკელიძე აღნიშნავს, ხშირად იწვევდნენ ბერძნებს „დაბალი სამსახურისათვის, როგორიცაა მეზღვაურობა, მევენახეობა, მზარეულობა, ხაბაზობა, მეჭორეობა და სხვ.“¹.

უეჭველია, ასე იყო აგრეთვე სხვა ქვეყნებშიც. ეს უცხოელი მსახურები მუშაობდნენ ქართველი ბერების ხელმძღვანელობით და ამრიგად, ეუფლებოდნენ ქართველ მეურნეთა მდიდარ გამოცდილებას ვაზის მოვლა-გაშენებისა და ხარისხოვანი ღვინის დაყენების საქმეში. ამ გზით შეძენილი ცოდნა-გამოცდილება გადადიოდა ადგილობრივ მოსახლეობაში და ვრცელდებოდა აგრეთვე სხვაგანაც.

ამრიგად, უშუალოდ საქართველოდან გატანილის გარდა უთუოდ აღნიშნული გარემოებების საშუალებით მოხდა საბერძნეთში ბევრგვარი ქართული ვაზის ჯიშების გავრცელება. უეჭველია. ასეთივე გარემოებას უნდა ჰქონოდა ადგილი სირიაში, პალესტინაში, ეგვიპტეში, ბულგარეთში და სხვა ქვეყნებში. მეორე მხრივ, ალბათ ბერძენ ვაჭარ-კოლონისტებს უნდა მიეწეროს მათ მიერ შეძენილი ქართული ვაზის ჯიშთა ნერგების გავრცელება ევროპის მთელ რიგ ქვეყნებში, სადაც მათი მრავალრიცხოვანი კოლონია იყო.

¹ კ. კეკელიძე. ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, ტ. პირველი. 1951 წ., გვ. 88.

რასაკვირველია უცხო ქვეყნებში მართო ცნობისმოყვარეობის თვალსაზრისით არ არის ქართული ვაზის ეგზომ ბევრგვარი ჯიში შემოღებული. უდავოა, რომ მათ შემოღებამდე ევროპელ მევენახეებს ვერ აკმაყოფილებდნენ ადგილობრივი ჯიშები და ამიტომაც ხარბად ეწაფებოდნენ იმ ქვეყნის ჯიშებს, სადაც მევენახეობა მაღალ დონეზე იდგა. და მართლაც, რიგი მკვლევარების მასალებიდან ირკვევა, რომ ამ ჯიშების შემოღებისა და მათგან ბევრგვარი ჰიბრიდის გამოყვანის გზით ევროპელმა მევენახეებმა შეძლეს ამ დარგში მნიშვნელოვანი წარმატებების მოპოვება.

უცხოელი ავტორების ცნობით, ქართული ვაზის ჯიშები უცხო ქვეყნების ბუნებრივ პირობებში მაღალხარისხოვანი იყო და უხვ მოსავალს იძლეოდა. ხოლო მათგან დაყენებული ღვინოები ერთსულოვან მოწონებას იმსახურებდა. ამიტომაც, ბუნებრივია, რომ ევროპელ მევენახეებს დიდი ინტერესი გამოეჩინათ ვაზის ქართული ჯიშების მიმართ. საკმარისია ითქვას, რომ პ. ვიალას მიერ თავის ამპეოლოგრაფიულ სიტყვარში მოყვანილი 280-მდე ქართული ჯიშიდან თითქმის 60-მდე ქართული ვაზის ჯიში ღღესაც მოჰყავთ ევროპაში და ბევრ მათგანს ფართო გავრცელება აქვს მიღებული. საყურადღებოა, რომ ამ ჯიშთა შორის ბევრი უძველესი ქართული ჯიშია, მაგალითად თითა, მელისკუდა, ხარისთვალა, დონდლლაბი, მტრედისფეხა, ბუზის ყურძენი — მუსკატი, ვირა-ყურძენი — აზინუსკა, ბაბილო, ბერწულა, ბარამული, გაღმაცრული, ღრუბელა, მელლარი, მაღლაკური, რქაწითელი, საფერაჯი, კაქიჭი, კვიტილური, ჩერგვალი, კლარჯული, კუნთმაგარა, კრახუნა, მანდიკური, ფერნაკი, თავწითელა და მრავალი სხვა. აღსანიშნავია, რომ ამ ჯიშებიდან ამჟამად საქართველოში ბევრი გადაშენების გზაზე დგას, მათ მოშენებას ნაკლებად მისდევენ და ზოგიც დავიწყებას მიეცა, უკეთესი ჯიშების შემოღების გამო. ამავე დროს ევროპისა და აზიის ზოგიერთ ქვეყნებში ეს ჯიშები დღემდე შენარჩუნებულია და მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ამ ქვეყნების მევენახეობაში.

ახალ საუკუნეებში ევროპის მოსახლეობაში კიდევ უფრო დიდი ინტერესი გამოუწვევია ქართულ ვაზის ჯიშებსა და ქართულ ღვინოებს. ამ ინტერესის გაღრმავებაში დიდი წილი მიუძღვის თვით ევროპელ მოგზაურებს, მისიონერებს, ვაჭრებს, მეკლევარებს და სხვა პირებს, რომლებსაც საქართველოში უმოგზაურიათ და თავისი წერილებით ევროპელი მკითხველისათვის გაუცნიათ ამ ქვეყნის შესანიშნავი ბუნება, მისი მრავალგვარი მცენარეულობა, ხალხის ისტორია, ადათ-წესები და სხვ.

მე-17 საუკუნეში ცნობილი ფრანგი მოგზაურები ტავერნიე და განსაკუთრებით შარდენი, როგორც მათი წერილებიდან ირკვევა, ალტაცებაში მოუყვანია ქართული ვაზის ჯიშებსა და ქართულ ღვინოებს.

ასევე ქებით იხსენიებს მათ იტალიელი მისიონერი ბერი არქანჯელო ლამბერტი, რომელმაც მე-17 საუკუნეში თითქმის 18 წელი დაჰყო საქართველოში (1631—1649 წ.).

მე-18 საუკუნის დასაწყისს, ფრანგი ბოტანიკოსი პროფ. ტურნეფორი საფრანგეთიდან სპარსეთში მოგზაურობის დროს (1700—1702 წ.) ერთხანს დარჩენილა საქართველოში და თავის წერილებში ქებით იხსენიებს ქართული ვაზის ჯიშებსა და ქართულ ხილს.

უფრო გვიან გერმანელ მეცნიერს გიულდენშტედტს (1771—1772 წ.) რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის დავალებით, შეუსწავლია საქართველოს ბუნებრივი სიმდიდრეები და თავის მემუარებში ბევრი საყურადღებო ცნობა შეუტანია მაშინდელ საქართველოში მევენახეობისა და მეღვინეობის შესახებ.

1807—1808 წ. გერმანელი ორიენტალისტი კლაპროტი საქართველოს ეწვია და თავის „მოგზავრის წერილებში“ ბევრი სტრიქონი მიუძღვნია ქართული მევენახეობისა და მეღვინეობისათვის.

1833—1834 წ. ფრანგი ისტორიკოსი და ეთნოგრაფი დიუბუა დე მონტპერე საქართველოში იყო და ქვეყნის შესწავლის მიზნით მოიარა თითქმის ყველა კუთხე. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ მან გამოაქვეყნა სამტომიანი შრომა კავკასიაში

თავის მკვახურობის შესახებ, სადაც ის დიდი მოწონებით იხსენიებს ქართული ვაზის ჯიშებსა და ქართულ ღვინოებს.

სხვა უცხოელებიდან ქართული მევენახეობისა და მეღვინეობის შესახებ ბევრი ცნობა მოეპოვება რეინეგს და განსაკუთრებით კი ჟულიენს, კოხს, ტარდანს, ბოკს, პავლოვსკის, ავერკინს და სხვა ავტორებს.

ამ მოგზაურებისა და მკვლევარების ნაშრომებმა ევროპელ მევენახეებში დიდი ინტერესი გამოიწვია და იმთავითვე გადაიდგა ნაბიჯი ქართული ვაზის ჯიშების შემოღებისათვის. თუმცა ევროპის ბევრ ქვეყანაში ჯერ კიდევ შორეულ წარსულში იყო არა ერთი ჯიში საქართველოდან შემოღებული, მაგრამ დროთა განმავლობაში ეს ჯიშები შეეზარდნენ უცხო ქვეყნების ბუნებრივ პირობებს და მათი ქართული წარმოშობის საკითხიც დავიწყებას მიეცა.

თუ რამდენად დიდ ინტერესს იწვევდა ქართული ვაზის ჯიშები ევროპელ მევენახეებში ჩანს იქიდან, რომ ჯერ კიდევ 1841 წელს საფრანგეთში გამოიცა ცნობილი მევენახის ოდარის ამპელოგრაფია, სადაც მოცემულია ბევრი ქართული ვაზის ჯიშის დახასიათება.

1845 წელს რუსმა მკვლევარმა კოლენატმა რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიას წარუდგინა თავისი ვრცელი მოხსენება საქართველოში მევენახეობის მდგომარეობის შესახებ¹ ამ შრომაში ავტორს მოცემული აქვს 48 ქართული ვაზის ჯიშის აღწერილობა. აქვე კოლენატი იხილავს ვაზის კულტურის საღვთურობის საკითხს და იმ დასკვნამდე მიდის, რომ მისი აზრით, საქართველო წარმოადგენს მევენახეობის პირვანდელ სამშობ, ლოს.

ფრანგმა მკვლევარმა პროფ. პიულიმ 1874—1877 წლებში შეაგროვა დიდძალი მასალა მსოფლიოში გავრცელებულ ვაზის ჯიშების შესახებ და შეადგინა ამპელოგრაფია, რაც ამ დარგში სერიოზულ შრომას წარმოადგენს. ამ შრომაში ავტორს

¹ См. Известия Академии Наук. Москва, 1846 г.

მოცემული აქვს 18 ქართული ვაზის ჯიშის ამპელოგრაფიული აღწერილობა, რაც მისთვის მიუწოდებია ქუთაისში მცხოვრებ ვინმე ბარონ ლონგეისს.

1875 წელს ფრანგმა მევენახემ დეიროლმა გამოაქვეყნა ბევრი ლაზური და სომხური ვაზის ჯიშის დახასიათება.

1876 წელს გამოიცა გერმანელი ავტორის ჰერმან გოეტეს ამპელოგრაფიული სიტყვარი, რომელშიც შეტანილია 23 ქართული და 15 სომხური ვაზის ჯიშის მოკლე აღწერილობა.

1886 წელს ფრანგმა ავტორებმა პორტემ და რუსენმა აღწერეს 20-მდე ქართული და ყირიმული ჯიშები, რომლებსაც ისინი მაღალ შეფასებას აძლევენ.

1890 წელს მარესმა გამოაქვეყნა ერთი რუსული და 68 ქართული, სომხური და აზერბაიჯანული ვაზის ჯიშის ამპელოგრაფიული დახასიათება.

1901—1910 წლებში პარიზში გამოიცა ფრანგი მეცნიერების პროფ. პ. ვიალასა და ვ. ვერმორელის მიერ შედგენილი შვიდტომიანი უნივერსალური ამპელოგრაფია, სადაც აღწერილია მსოფლიოში გავრცელებული ვაზის ჯიშების დიდი უმეტესობა. ამ შრომაში ავტორებს მოხსენებული აქვთ 740-მდე ვაზის ჯიში, რაც მაშინდელ რუსეთის იმპერიაში იყო შემოღებული. ამ რიცხვიდან უმეტესი ნაწილი ამიერკავკასიურ ჯიშებზე მოდის და მათ შორის 280-მდე სახელწოდების ქართული ვაზის ჯიშია დასახელებული და აღწერილი. სამწუხაროდ, ამ კაპიტალურ შრომაში ბევრი ქართული ვაზის სახელწოდება დამახინჯებულადაა მოხსენებული, მაგალითად, ანადასაური (ე. ი. ალადასტური), ანდრეული (ე. ი. ადრეული.), არაქის ტურული, არგვის პირული, ათინური (ატენური), წითა ტუტული და სხვ.

აღსანიშნავია, რომ ვიალასა და ვერმორელისათვის ამ ქართული ჯიშების შესახებ ცნობები მიუწოდებია ქუთაისის გუბერნიაში მცხოვრებ მემამულეს ვინმე ფრანგ თებოს. გარდა ამისა მათ უსარგებლიათ ამ დარგში ს. ქვარიანის, ვ. ტაიროვის, შარერის, სახარევიჩისა და მრავალ სხვათა შრომებით.

ამრიგად, როგორც ზემომოყვანილი ცნობებიდან ჩანს, ევროპელი მევენახეები ჩვენ დრომდე დიდ ყურადღებას აქცევდნენ და დღესაც აქცევენ ქართული ვაზის ჯიშებს. აღსანიშნავია,

რომ ამ ჯიშებს ისინი ქებით იხსენიებენ და ამავე დროს მაღალ შეფასებას აძლევენ ამ ჯიშების ყურძნიდან დაყენებულ ღვინოებსაც.

კიდევ უფრო ცნობილი და პოპულარულია ქართული ვაზის ჯიშები საქართველოს მეზობელ ქვეყნებში; მათ შორის აზერბაიჯანში ფართოდ გავრცელებულია რქაწითელი, საფერავი, მელისკუდა, თავკვერი, თითა, და სხვ. სომხეთში კი ცნობილი ჯიშებია: „ვირენი“, რაც ქართულს ნიშნავს, „კახეთუ“ ანუ კახური, „საფელი“ ანუ საფერავი, „მილინკუტ“ ან „მინკუტ“, რაც მელისკუდას ნიშნავს და სხვ.

სტრაბონის გადმოცემით: „ამ არმენიაში ერთი მხრივ ბევრი მთაა, მეორეს მხრივ — ზეგნები, რომლებზედაც ვაზიც კი არ ხარობს ადვილად“¹. ამ ცნობიდან ჩანს, რომ ძველი და ახალი წელთაღრიცხვის მიჯნაზე სომხეთში მევენახეობა სუსტად ყოფილა განვითარებული, მაგრამ შემდგომ პერიოდში მათ ეს დარგი სათანადოდ განუვითარებიათ და საკმაოდ მაღალ დონეზე დაუყენებიათ.

იგივე რქაწითელი, საფერავი, მწვანე და სხვა ჯიშები გავრცელებულია საბჭოთა კავშირის თითქმის მევენახეობის ყველა რაიონში. ამას გარდა, ირანში, თურქეთში, ერაყში, სირიაში, ეგვიპტეში, თვით შორეულ ავსტრალიაში და სხვა ქვეყნებში ბევრი ქართული ვაზის ჯიში მოიპოვება და მათ ყველგან დამსახურებული აქვს დიდი მოწონება.

აკად. ივ. ჯავახიშვილის თქმით: „ასეთი მაღალი ღირსების ვაზ-ყურძნის ჯიშების შექმნა, როგორც საფერავი, რქაწითელი, ხიხვი, თავკვერი, კაბისტონი, მცეივანი, ჩინური და ბევრი სხვაც არის. ქართველ მევენახეს მხოლოდ ხანგრძლივი, შეგნებული, გეგმაშეწონილი და მზრუნველობით აღსავსე მუშაობით შეეძლო“².

მართლაც, ქართველი მეურნის დაუცხრომელი და ნაყოფიერი ღვაწლი მრავალრიცხოვანი, მაღალხარისხოვანი და უხვმო-

¹ თ. ყ ა უ ხ ი შ ვ ი ლ ი. სტრაბონის გეოგრაფია. 1957 წ., გვ. 187.

² ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი. საქ. ეკონომ. ისტორია, წ. II, გვ. 602.

სავლიანი ჯიშების გამოყვანის საქმეში უთუოდ ქება-დიდების ღირსია. ქართველ მევენახეთა ამ ნამოღვაწარიდან, როგორც აღვნიშნეთ, 500-მდე ადგილობრივი ვაზის ჯიშში უკვე აღრიცხულია და დღემდე იღებს მონაწილეობას ქართულ მევენახეობაში. ხოლო თავის არსებობის მანძილზე ქართველი ხალხის მიერ შექმნილი ვაზის ჯიშთა რაოდენობა, რასაკვირველია ბევრად მეტი უნდა იყოს. მაგრამ ამასთან ერთად საყურადღებოა, რომ შორეულ წარსულში შექმნილი ჯიშები, რომლებმაც ჩვენს დრომდე მოაღწიეს, დღესაც იმსახურებენ ერთსულოვან მოწონებას ყველა მაჩვენებლების მიხედვით.

აკად. ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით: „მევენახეობა-მეღვინეობა სასოფლო მეურნეობის უმაღლესი დარგია. მისი წესიერი და ნაყოფიერი წარმოებისათვის განსაკუთრებული ცოდნაც არის საჭირო და დიდი დაკვირვებისა და შორსგანჭვრეტელობის ნიჭიც უნდა გააჩნდეს ადამიანს, რომ ამ რთული საქმის პირნათლად გაძღოლა შეეძლოს“¹.

ცნობილია, რომ სოფლის მეურნეობაში მევენახეობა ერთ-ერთ რთულ და მასთან სათუთ დარგს წარმოადგენს. მიზანშეწონილად მისი მოვლა-მოშენება, აგროწესების თუნდაც მიახლოებითი გატარება, მეურნისაგან მოითხოვს გააზრებულ წინდახედულებას. შორეულ წარსულში მეცნიერული აგროტექნიკა არ არსებობდა და არც აგროპროპაგანდას ჰქონდა ადგილი. იმ პერიოდში მეურნეობის ამა თუ იმ დარგის განვითარებას, მხოლოდ ემპირიულა ხასიათი ჰქონდა და იგი ცხოვრების პრაქტიკიდან გამომდინარე გამოცდილებაზე იყო დამყარებული. მაგრამ ამ გამოცდილების მრავალგვარი ვერსიიდან რაციონალური დასკვნის გამოტანა და მისი ცხოვრებაში გამოყენება, მხოლოდ მახვილგონიერსა და წინდახედულ მეურნეს შეეძლო. სწორედ ამ მახვილგონიერებამ და საქმისადმი სიყვარულმა ქართველი მეურნე არ შეაჩერა მიღწეულ წარმატებებზე და მიიყვანა ახალ-ახალი ჯიშების ძიებისა და შეგნებული შერჩევის გზით მაღალხარისხოვანი და უხვმოსავლიანი ჯიშების გამოყვანის შესაძლებლობამდე, ეს საპატიო ისტორიული ამოცანა მას

¹ ივ. ჯავახიშვილი, საქ. გეონომ. ისტორია, წ. II, გვ. 289.

წარმატებით გადაუწყვეტია და მისი ამ შორეული ნაყოფით ღღეს სარგებლობს არა მარტო ქართველი ხალხი, არამედ, როგორც დავინახეთ, ბევრი სხვა ერიც.

პროფ. ს. ჩოლოყაშვილის მართებული აღნიშვნით: „შორეული წარსულის სოფლის მეურნეობის ისეთი დარგის გამო-აშკარავება, როგორიც მ ე ვ ე ნ ა ხ ე ო ბ ა ა , უ დ ა ვ ო დ უ ნ დ ა ჩ ა ი თ ვ ა ლ ო ს მ ა ტ ე რ ი ა ლ უ რ ი კ უ ლ ტ უ რ ი ს ე რ თ ს ა უ კ ე თ ე ს ო ძ ე გ ლ ა დ... ჩიშის შერჩევამით უმეტეს ისეთი კულტურისა, როგორიცაა ვაზი, მაჩვენებელია მრავალწლოვანი მზრუნველობისა, ხანგრძლივი დაკვირვებისა და შეგნებული მუშაობისა. პ რ ი მ ი ტ ი უ ლ ი ე რ ი — პ რ ი მ ი ტ ი უ ლ ი ჯ ი შ ე ბ ი თ კ მ ა ყ ო ფ ი ლ დ ე ბ ა და მ ხ ო ლ ო დ მ ა ღ ა ლ კ უ ლ ტ უ რ ო ს ა ნ ი ე რ ი მ ა ღ ა ლ ხ ა რ ი ს ხ ო ვ ა ნ ი ჯ ი შ ე ბ ი ს მ ო შ ე ნ ე ბ ა ს ა წ ა რ მ ო ე ბ ს“¹. (ხაზი ჩვენია—ვ. ს.).

მართლაც, მხოლოდ მაღალი კულტურის მქონე ხალხს შეეძლო მევენახეობის დარგში ასეთი ღირსშესანიშნავი მიღწევების მოპოვება. ჩვენ ზემოთ დავინახეთ, რომ ქართველ მეურნეს ჯერ კიდევ შორეულ წარსულში შეუქმნია ვაზის მრავალი მაღალხარისხიანი ჯიში, რაც ღღეს ქართული მატერიალური კულტურის ცოცხალ ძეგლს წარმოადგენს და ძვირფასი წვლილია მსოფლიო კულტურის საგანძურში.

მაგრამ ზემოაღნიშნული საღვინე ჯიშების გარდა ქართველ მეურნეს შეუქმნია აგრეთვე საჩამიჩე, სამურაბე, საწნილე, სამაჭრე, სატკბილე, ანუ საჩურჩხლე, საადრეო, საგვიანო და სხვა ჯიშები. ასეთი მრავალგვარი ჯიშის შექმნა კი თავისთავად მეტყველებს ქართველი მეურნის დახვეწილ გემოვნებაზე, მის თვითმყოფ შემოქმედებაზე და მაღალ კულტურაზე.

მაგრამ ამით კიდევ არ ამოიწურება ქართველი მეურნის დამსახურება და ისტორიული ღვაწლი მევენახეობისა და მე-

¹ პროფ. ს. ჩოლოყაშვილი იხ. კრებული „შოთა რუსთაველის ეპოქის მატერიალური კულტურა“. თბილისი, 1938 წ., გვ. 62.

ღვინეობის დარგებში. ზემოთ აღნიშნული იყო, რომ შორეულ წარსულში ბევრ ხალხს ვაზის კულტურა და მისი მოვლა-გაშენების წესები ქართველი მევენახეებისაგან შეუძენიათ ამაზე მეტყველებენ, როგორც ისტორიული წყაროები, ისე მეცნიერთა გამოკვლევები და გარდა ამისა, ქართული ვაზის უძველესი ჯიშები, რომლებიც ბევრ ქვეყანაში შორეულ წარსულიდან დღემდე მოიპოვება.

არანაკლებ მნიშვნელოვანია ქართველი მეურნის ისტორიული როლი მეღვინეობის დარგში. თავისთავად ცხადია, რომ საქართველოდან ვაზის კულტურის გატანასთან ერთად, უცხო ხალხები უთუოდ იძენდნენ აგრეთვე ღვინის დაყენების ქართულ წესებსაც; მაგრამ ამის შესახებ ისტორიულ წყაროებში სარწმუნო ცნობა არ მოიპოვება. შუა საუკუნეებისა და უფრო კი მომდევნო პერიოდის ლიტერატურული მასალები ამ საკითხზე ზოგიერთ საყურადღებო ცნობებს შეიცავენ.

ამ მხრივ მეტად საყურადღებო ცნობას ვპოულობთ ირანის ისტორიაში. როგორც ცნობილია, 1614—1625 წ. კახეთში და ქართლში შემოსევების დროს ირანის ულუმბელმა მბრძანებელმა შაჰ-აბასმა თითქმის 100.000-მდე ქართველი ტყვე წაიყვანა ირანში და საცხოვრებელ ადგილად მიუჩნია უნაყოფო მხარე — შირაზის ოლქი. ამ გადახეწილ ქართველ მეურნეებს ასეთი ავებდობის დროსაც არ დავიწყებიათ თავისი მომავალ მეურნეობაზე მზრუნველობა და თან წაუღიათ ქართული ვაზის ნერგები და დაუცხრომელი შრომის საშუალებით შირაზის ოლქში შემოუღიათ და განუვითარებიათ მევენახეობა. დასახლების ადგილის მიხედვით ამ ქართული ვაზებისათვის ქართული სახელი „შირაზული“ დაურქმევიათ. ამ ჯიშებიდან შირაზში მოსახლე ქართველ მევენახეებს დაუყენებიათ საუკეთესო ღვინო და მისთვისაც სახელად „შირაზული“ უწოდებიათ. ეს ღვინო საუკეთესოდ ითვლებოდა მაშინდელ ირანში და დიდი რაოდენობით იგზავნებოდა, აზიისა და ევროპის ქვეყნებში.

ცნობილი ფრანგი მოგზაური ექიმი ფრანსუა ბერნიე, რომელმაც თითქმის 8 წელი დაჰყო ინდოეთის ანუ დელის იმპერატორის აურენგზების კართან (1659—1667 წ.) სასახ-
მ. ვ. სიკინავა

ლის ექიმის თანამდებობაზე, მოგვითხრობს, რომ მის დროს ინდოეთში სახელმოხვეჭილი იყო შირაზული ღვინო, რომელიც შემოჰქონდათ სპასეთიდან სახმელეთო გზით ბენდერ-აბასმდე და შემდეგ ზღვით სურატამდე. ეს ღვინო მეტად ძვირი იყო („ფასი აფუტებს გემოს“), მაგრამ, მიუხედავად ამისა მას ბევრი მომხმარებელი ჰყავდაო¹. ბერნიეს ამ ცნობიდან ირკვევა, რომ საქართველოდან გადახვეწილ ქართველ მევენახეთა მეურნეობას ირანში 30—40 წლის მანძილზე ისეთი ფართო ხასიათი მიუღია, რომ შირაზული ღვინო საქვეყნოდ ქებული გამხდარა.

ამ ქებული ღვინის ექსპორტს ევროპაშიც ფართო ხასიათი ჰქონია. ევროპელ მევენახეებს დიდი რაოდენობით შემოუღიათ „შირაზულის“ სახელწოდების მქონე ვაზის ნერგები და მათთვისაც სახელად ისევ შირაზული Schiradzouli დაურქმევიათ. ევროპელ მევენახეებს კარგად სცოდნიათ, რომ ეს ჯიში ირანული არ არის და მის ნამდვილ სამშობლოს თბილისის რაიონი წარმოადგენს².

გადახვეწილ ქართველ მევენახეებიდან ვაზის მოვლა-გაშენებისა და ხარისხოვანი ღვინის დაყენების წესები შემოუღიათ მეზობლად მოსახლე ირანელებს და ქართველთა დახმარებით მათაც ეს დარგი საკმაოდ მაღალ დონეზე დაუყენებიათ.

მე-19 საუკუნის დასაწყისს ფრანგი მევენახე ჟულიენი დიდხანს იყო საქართველოში და, როგორც მისი წერილებიდან ჩანს, გულდასმით შეუსწავლია ქართული მევენახეობა-მეღვინეობა, რომელსაც იგი მაღალ შეფასებას აძლევს. 1822 წელს გამოცემულ თავის შრომაში ჟულიენი საყურადღებო ცნობას იძლევა: „ქართველები და სომხები მევენახეობისა და მეღვინეობის დარგებში თავიანთ მდიდარ გამოცდილებას უზიარებენ მეზობელ ხალხებს და მათ შორის აგრეთვე დაღესტნის ხალხებსო“³.

¹ Франсуа Бернаье. История последних политических переворотов в государстве Великого Могола. М.—П 1936 г. стр. 99, 222.

² P. Viala et V. Vermorel. Ampelographie. Tome III, Paris 1902, 118.

³ Jullien. Topographie des tous les Vignobles connus.

ქულიენი, როგორც ჩანს, ქართველ მევენახეთა ამ უან-
გარო მოღვაწეობის უშუალო მოწმე იყო. მისი სიტყვებიდან
ირკვევა, რომ არამც თუ შორეულ წარსულში, არამედ მე-19
საუკუნეშიც ბევრ ხალხს ქართველი და სომეხი მეურნეები ას-
წავლიდნენ ვაზის მოვლა-გაშენებისა და ხარისხოვანი ღვინის
დაყენების წესებს. თუ ასეთ მდგომარეობას ჰქონდა ადგილი
მე-19 საუკუნეში, ანუ მაშინ, როდესაც მევენახეობა მსოფ-
ლიოს თითქმის ყველა შესაფერ ზონაში უკვე ცნობილი და
გავრცელებული იყო, მაშინ ადვილად წარმოსადგენია ქართვე-
ლი მეურნის ისტორიული როლი შორეულ წარსულში, როდე-
საც მევენახეობას, როგორც ზემოდ დავინახეთ, უმთავრესად
ქართველი ტომები აწარმოებდნენ და უმრავლეს ხალხთა ტო-
მებისათვის იგი მაშინ უცნობი იყო. მეცნიერთა გამოკვლევები
და მოყვანილი მაგალითები ნათლად მეტყველებენ ქართველი
ტომების ამ ისტორიულ დამსახურებაზე.

უცხოელთა შეხედულებები ქართულ ღვინოებზე

მევენახეობის ძირითად მიზანს მეღვინეობა შეადგენს. მევენახეობის განვითარება თავისთავად გულისხმობს ღვინოზე მოთხოვნილების გადიდებასა და ამავე დროს მის მომხმარებელთა გემოვნების ზრდას.

ზემოთ მოყვანილი არქეოლოგიური მასალები ჩვენ საკმაოდ საბუთს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ ქართველი ხალხის წინაპარი ტომები ვაზის კულტურას იცნობდნენ ჯერ კიდევ ნეოლითის პერიოდში ანუ ჩვენი დროიდან დაახლოებით 6000 წლის წინათ. ხოლო ენეოლითის პერიოდში, როგორც იმდროინდელი არქეოლოგიური ძეგლები ადასტურებენ, საქართველოს ზოგიერთ რაიონში უკვე შემოღებული ყოფილა ვაზის კულტურის გაშენება და მეღვინეობა.

შორეულ წარსულიდან მრავალი ათეული საუკუნის განმავლობაში ყურძნის ყოველწლიური კარგი მოსავალი და ღვინის დაყენებისა და შენახვის ახალახალი გამოცდილება ქართველ მეურნეს აძლევდა იმის საკმაოდ ცოდნასა და წინდახედვას, რომ გამოემუშავებინა ხარისხოვანი ღვინის დაყენების ორიგინალური წესები და ამავე დროს თავისებურად მოეწყო თავისი სამარნე მეურნეობა.

მართალია, უძველეს ქართულ ღვინოს ჩვენს დრომდე არ მოუღწევია და იგი დღეს ჩვენთვის უცნობია, მაგრამ მიუხედავად ამისა ზოგიერთი ისტორიული წყაროდან და ანტიკური პერიოდის ბერძენ მწერალთა ცნობებიდან ირკვევა, რომ ქართველი ტომების ღვინო შორეულ წარსულშიც მაღალხარისხოვანი იყო.

ამის შესახებ ერთ საყურადღებო ცნობას ვპოულობთ ასურულ ლუარსმულ წარწერებში. ამ ცნობის მიხედვით, ასურეთის მეფეს აშურნასირაბალს (884—860 წ. ძვ. წ. ა.), მუშქები ანუ ძველი მესხები ხარკის სახით უხდიდნენ ხარებს, ცხვრებს, თითბრის ჭურჭლებსა და ღვინოს¹. უდავოა, რომ ეს ღვინო შესანიშნავი უნდა ყოფილიყო, ვინაიდან ასურეთის მბრძანებელს სწორედ ამ ღვინისათვის მიუქცევია ყურადღება და იგი დაუწყესებია ხარკის ერთ-ერთ საგნად.

დაახლოებით იმავე პერიოდში ქართული ღვინო ასევე სახელმოხვეჭილი ყოფილა აგრეთვე საბერძნეთშიც. ამაზე მიგვითითებს ჰომეროსის ერთი ცნობა, სადაც იგი კოლხურ ღვინოს „მჩქევსა“ და „სურნელოვანს“ უწოდებს.

ძვ. წ. ა. IV საუკუნეში, ბერძენი სარდლისა და მწერლის ქსენოფონტეს გადმოცემით, კოლხური ღვინო უწყლოდ მაგარი იყო წყალნარევი კი — მეტად „სურნელოვანი და საამო“².

ამრიგად ირკვევა, რომ დაახლოებით 2500 — 3000 წლის წინათ, ქართველ ტომებს ცოდნიათ „მჩქეფი“, „სურნელოვანი“ და „საამო“ ღვინის დაყენება.

ბუნებრივია, რომ ასეთი მაღალხარისხოვანი ღვინო იმ შორეულ წარსულში სახელგანთქმული ყოფილიყო და მის ექსპორტს ფართო ხასიათი ჰქონდა.

და მართლაც, მე-6 საუკუნის ბიზანტიელი მწერლის პროკოპი კესარიელის ცნობით, „მესხები შრომის მოყვარენი არიან; მათ ბევრი ვენახები აქვთ და თავიანთი ღვინო მიაქვთ სხვადასხვა ქვეყანაში გასაყიდად“³. ამ ცნობებიდან გვაქვს საბუთი ვიფიქროთ, რომ ქართული ღვინოების ასეთ ექსპორტს კიდევ უფრო შორეული ისტორია ჰქონდა.

ძველ და შუა საუკუნეებში საქართველოდან ღვინის გატანას კიდევ უფრო ფართო ხასიათი მიუღია და ამრიგად, ღვინო გამხდარა ქართველი ხალხის ეკონომიკაში ერთ-ერთ მთავარ

¹ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორია. წიგნი I, თბილისი, 1951 წ. გვ. 21.

² სიმ. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, ბერძნული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II, თბილისი, 1949 წ., გვ. 51.

³ გეორგიკა. ტ. II, თბილისი, 1934 წ. გვ. 163.

შემოსავლის წყაროდ. ამ პერიოდებშიც ქართული ღვინო საუკეთესოდ ითვლებოდა და, როგორც ირკვევა, მას მეტოქეობას ვერ უწევდნენ სხვა ქვეყნების ღვინოები. ამიტომაც ქართულ ღვინოებზე დიდი მოთხოვნილება ყოფილა უცხოეთში. იგი ამშვენებდა ბიზანტიის იმპერატორებისა და სხვა იმდროინდელი თავკაცების სუფრას სხვადასხვა ქვეყანაში.

1386—1403 წლების მანძილზე საქართველოს რვაჯერ გადახდა დიდი უბედურება. ეს იყო თემურ-ლენგის შემოსევები, რომლებმაც სრული განადგურების მდგომარეობამდე მიიყვანეს საქართველოში აყვავებული სოფლის მეურნეობა.

პირველი რუსი ამპელოგრაფის პ. კენენის აღნიშვნით, თემურ-ლენგს ქართლ-კახეთში უნახავს საუკეთესო ღვინოებით სავსე მარნები. იგი ხარბად დაწაფებია ამ ღვინოებს და მისით შეზარხოშებულს, ქართულ სასმისებით მრავალჯერ უდღეგრძელებია თავისი ძლევამოსილი ჯარი¹. იმავე დროს ამ მაცდურ დამპყრობელს თავისი ლაშქრისათვის უბრძანებია. რათა ძირფესვიანათ მოესპოთ საქართველოში ენახის, თუთისა და კაკლის ხეების ნარგავები, რომ ეკონომიურად დაეუძლურებია ქართველი ხალხი.

1614—1625 წლებში შაჰ-აბასმა თავისი ულმობელი შემოსევებით ახალი განადგურება აგემა აღმოსავლეთ საქართველოს, რამაც კახეთის მოსახლეობის ორი მესამედი ნაწილი იმსხვერპლა: ასი ათასი კაცი შეაკვდა ამ შემოსევებს და თითქმის ამდენივე ირანში იქნა გადასახლებული². მაგრამ ამასაც არ დაჯერებია ეს ულმობელი შაჰი და მისი განკარგულებით მთლიანად გაუნადგურებიათ ქართლ-კახეთში ვაზისა და სხვა კულტურულ მცენარეთა ნარგავები.

მიუხედავად ასეთი მუხანათური ღონისძიებებისა, ქართველ ხალხს თავისი გოლიათური შრომით ისევ აღუდგენია მეურნეობა და საქართველო კვლავ გამხდარა აყვავებულ ქვეყნად. სწორედ

¹ О Виноделии и винной торговле в России. Сочинение Петра Кеппена. СПб. 1832 г. გვ. 5.

² ნ. ნ. ბერძენიშვილი, ი. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია. საქართველო, 1948 წ., გვ. 335.

ასეთი დაუცხრომელი მზრუნველობის გამო უნდა იყოს, რომ ამ შემოსევებიდან დაახლოებით 50 წლის შემდეგ (1672—1673 წ.) საქართველოში უმოგზაურია ცნობილ ფრანგ მოგზაურს ჟ. შარდენს და იგი აღტაცებაში მოუყვანია ქართულ მევენახეობა-მეღვინეობას. შარდენის სიტყვით „ა რ ც ი მ ი ს თ ა ნ ა ქ ე ე ყ ა ნ ა მ ო ი პ ო ე ბ ა , ს ა დ ა ც ი მ დ ე ნ ს და ი ს ე თ კ ა რ გ ღვინოს სვამდნენ. ვაზი იქ ხეებზე აღის, როგორც კოლხიდაში: ტ ფ ი ლ ი ს ი დ ა ნ ბ ლ ო მ ა დ მ ი ა ქ ე თ ღვინო შ ა პ ი ს ა თ ე ი ს . ს ო მ ხ ე თ შ ი , მ ი დ ი ა შ ი , ი ს პ ა პ ა ნ შ ი“¹. (ხაზი ჩვენია. ვ. ს.).

ჟ. შარდენი ცნობილი ვაჭარი და დიდი მოგზაური იყო. მას თავისი სამშობლოს გარდა შემოვლილი ჰქონდა მთელი ევროპა და აგრეთვე აზიაც. ასეთი ქვეყანამოვლილი და მრავლისმნახველი პიროვნების სიტყვიდან ის აზრი გამომდინარეობს, რომ მას არსად უნახავს ისეთი კარგი ღვინოები როგორსაც მაშინ ქართველები აყენებდნენ. მაშასადამე, შარდენის შეხედულებით, მე-17 საუკუნის ქართული ღვინოები ყველაზე უკეთესი იყო მის მიერ ნახულ ქვეყნების ღვინოებს შორის.

მეორე მხრივ, შარდენის ამ ცნობიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ მაშინდელ ირანში, სომხეთში და აზერბაიჯანში მევენახეობა-მეღვინეობა არ ყოფილა ისე განვითარებული, როგორც საქართველოში და ადგილობრივი ღვინოები ვერ აკმაყოფილებდნენ იმ ქვეყნების შაჰებისა და ხანების გემოვნებასა და მოთხოვნილებას. მართალია, შირაზში დასახლებული ქართველი მევენახეები ამზადებდნენ შესანიშნავ ღვინოებს, მაგრამ, როგორც ჩანს, იმ ქვეყნების ფეოდალური არისტოკრატია ამ შირაზულ ღვინოებს ნაკლებად ეტანებოდა. ამიტომაც იმ ქვეყნების თავკაცებისათვის დიდი რაოდენობით მიჰქონდათ თბილისიდან ქართული ღვინოები, რომლებსაც ისინი უთუოდ მაღალ შეფასებას აძლევდნენ და სამართლიანად დამსახურებული ჰქონდათ ასეთი დიდი სახელი და მოწონება.

¹ ჟ. შარდენი. მოგზაურობა საქართველოში. 1935 წ., გვ. 83. ამ ქართულ თარგმანში წერია „ისპანიაში“, რაც შეცდომაა და უნდა იყოს „ისპაჰანში“.

„თუ ასეთი ვითარება ყოფილა შაჰ-აბაზისაგან განადგურებულია და გაღატაკებულ საქართველოში, — წერს აკად. ივ. ჯავახიშვილი, — ადვილი წარმოსადგენია, თუ რაოდენი მნიშვნელობა ექნებოდა ღვინის ექსპორტს საქართველოს საგარეო ვაჭრობაში იმ დროს, როდესაც იგი პოლიტიკურადაც ძლიერი იყო და კულტურულადაც. საქართველოს ეკონომიური კეთილდღეობისათვის მევენახეობა-მელვინეობის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ძველი საქართველოს. მეზობლებმაცა და მეტოქეებმაც კარგად იცოდნენ და სწორედ ამიტომაც, რომ თემურ-ლენგმა XIV საუკუნის დამლევს და შემდეგ XVII საუკუნის დამდეგს შაჰ-აბასმა საქართველოს ეკონომიურად დასაუძლურებლად თავიანთ ლაშქარს საქართველოში ვენახების გაკაფვა-ამოგდება უბრძანა“¹.

საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ ქართული ვაზის ჯიშებს განცვიფრებაში მოუყვანია რუსი მოხელეები და მათში ქართულ ღვინოებს დიდი მოწონება დაუქმსახურებია. ასევე მაღალ შეფასებას აძლევდნენ ქართულ ღვინოებს აგრეთვე უცხოელები, რომლებიც ხშირად ჩამოდიოდნენ საქართველოში სხვადასხვა დავალებებით და უფრო, კი ამ ქვეყნის შესწავლის მიზნით. ამრიგად, ქართული ღვინოები ცნობილი გახდა როგორც მახლობელ, ისე შორეულ ქვეყნებში და ფართო ბაზარი მოიპოვა.

დაწყებული მე-19 საუკუნის დამდეგიდან ქართული ღვინოების ექსპორტმა რუსეთში სულ უფროდაუფრო იმატა და ამავე დროს საკმაოდ გაიზარდა მისი ექსპორტი აგრეთვე დასავლეთ ევროპაშიც. ამ ექსპორტში უმთავრესი ადგილი ეკავა ღვინოებს ჭავჭავაძეების, ორბელიანების, ანდრონიკაშვილების, აფხაზების, ვაჩნაძეების, ვ. სტაროსელსკის, ბარონ ნიკოლაის, ი. ბაგრატიონ-მუხრანსკის, ი. და ზ. ჯორჯაძეების, დ. სარაჯიშვილის, წერეთლების, აბაშიძეების, დადიანების, პრინც ა. მიურაცის, შერვაშიძეების, ონანოვის და სხვა ცნობილ მემამულეთა მარნებიდან.

¹ ივ. ჯავახიშვილი. საქ. ეკონ. ისტორია. II. გვ. 604.

შარდენის გარდა, ქართულ ღვინოებს მაღალ შეფასებას აძლევდნენ აგრეთვე სხვა უცხოელები, ამ დარგის სპეციალისტები, რუსი მოხელეები და ცნობილი საზოგადო მოღვაწეები ალ. ს. პუშკინი კახურ ღვინოებს „მ შ ვ ე ნ ი ე რ ს“ უწოდებდა და ბურგუნდულ ღვინოებს აღარებდა¹.

ალექსი მაქსიმეს-ძე გორკიმ 1928 წ. ქართული ღვინოების შესახებ შემდეგი სიტყვები ჩაწერა - თბილისის შამპანკომბინატის საპატიო სტუმართა წიგნში: „ესვამდი და ალტაცებაში მოვდიოდი... ღვინოში ყველაზე მეტად მზეა. გაუმარჯოს იმ ადამიანებს, რომლებმაც იციან ასეთი ღვინოების გაკეთება, რომლის საშუალებით მზიური ენერგია შეაქვთ ადამიანთა სულებში“².

ფრანგი მევენახის ეულიენის სიტყვით, ქართული ღვინო „მ ა გ ა რ ი ა , ს ხ ე უ ლ ი ა ნ ი ა და ძ ა ლ ი ა ნ ს ა . ს ი ა მ ო ვ ნ ო გ ე მ ო ს ი ა რ ი ს“³. ხოლო მეორე ადგილას ეულიენი წერს: „ქ უ თ ა ი ს თ ა ნ ა ხ ლ ო მ ო ჰ ყ ა ვ თ ძ ა ლ ი ა ნ . მ ა გ ა რ ი ღ ვ ი ნ ო ე ბ ი , რომლებიც იხმარებიან კუპაეისათვის. მ უ კ უ ზ ა ნ ი ს ა და ჩ ე ნ ი კ ა ლ ი ს (?ვ. ს.) ღ ვ ი ნ ო კ ი გ ა ვ ს მ ე ღ ო კ ი ს ღ ვ ი ნ ო ს , ხოლო შირვანის ღვინოს აქვს ყველა თვისება და სურნელობა ბორდოს საუკეთესო ღვინოებისაო“⁴.

პროფ. გ. ცაბელის აღნიშვნით, ყირიმში, ნიკიტის ბაღში საფერავი გაცილებით უფრო ნაყოფიერია, ვიდრე ცნობილი ფრანგული ჯიშები. ამიტომაც ავტორი მას მაღალ შეფასებას აძლევს და მისგან დაყენებულ ღვინოს საუკეთესოდ მიიჩნევს.

ცნობილ ევროპელ მეღვინეს ჰარტვისს გულდასმით შეუსწავლია საფერავი და მის შესახებ თავის თანამოსაქმეებს შემდეგს ურჩევს: „ყ ვ ე ლ ა ფ ე რ ი უ ფ ლ ე ბ ა ს მ ა ძ ლ ე ვ ს

¹ А. С. Пушкин. Путешествие в Египет. тав. II.

² И. Гончаров. Грузинские вина. გაზეთი „Заря Востока“, 27 დეკემბერი, 1955 წ., № 304 (9496).

³ Jullien დასახელ. შრ. იხ. აგრეთვე: L. Portes et F. Rujssen. Traité de la vigne et de ses produits. Paris. 1886.

⁴ Г. Ц а б е л ь. Руководство по виноградарству. Одесса, 1873 г. 165.

ვიფიქრო, რომ წითელი ღვინის დასაყენებლად საფერავი ყველა არსებულ ჯიშს სჯობია და შემოიძლიან იგი სავსებით შეგნებულად გირჩიოთ ფართოდ საცდელადო¹.

ცნობილი გერმანელი მკვლევარის ვ. ჰეჰნის აღნიშვნით: „კეთილშობილური კახური ვაზი—საფერავი იძლევა ისეთ სქელ მუქ-წითელ ღვინოს, რომ იმით ქაღები წერილებს წერენო“².

პროფ. მ. ა. ხოვრენკო თავის მეღვინეობის სახელმძღვანელოში კახური ღვინოების შესახებ წერს: „კახეთი მშვენიერი თაგისი საუკეთესო ღვინოებით, რაც მას უფლებას აძლევს იყოს პირველ რიგში ხარისხოვან ღვინოების რაიონებს შორის რუსეთში“³.

კიდევ უფრო მაღალ შეფასებას აძლევდა კახურ ღვინოებს მევენახეობა-მეღვინეობის დარგებში ცნობილი მკვლევარი და შესანიშნავი შრომების ავტორი მიხაილ ბალასი. იგი კახური ღვინოების შესახებ წერს: „დადგენილი კლასიფიკაციის მიხედვით, საუკეთესო ღვინოებად ითვლებიან თეთრთა შორის ღვინოები წინანდლისა, მისი მეზობელი ადგილებისა და სოფ. ახმეტისა, წითელთა შორის—სოფ. ყვარლისა. სიღნაღის მაზრაში საუკეთესო ღვინოებს ღებულობენ სოფ. კარდანახში, ბაკურციხეში, გურჯაანში და ველისციხეში. თუმცა ამ საქმეში უფრო შეგნებულსა და პირუთვნელ მიდგომას და ადგილებზე გაცნობას შეუძლია გვიჩვენოს, რომ წინანდლის ღვინოებს გარდა (საუფლისწულო მამული, თავადი ზ. ჭავჭავაძე და სხვ.) თეთრი ღვინოები სოფ. გურჯაანიდან (თავადების ივანე დავითისძისა და ივანე რამაზისძე ანდრონიკაშვილებისა) და სოფ. ბაკურციხიდან (მრავალწლიანი ღვინოები თავად

¹ პროფ. ვ. პეტრიაშვილი. ღვინის დაყენება. ტფილისი, 1895 წ. გვ. 322.

² В. Ген. Культурный растекция и домашний животный в их переходе из Азии в Грецию и Италию и в остальную Европу СПб. 1872 г. стр. 21—22.

³ М. А. Ховренко. Общее и частное виноделие. ч. I, 1909 г.

ზ. ანდრონიკაშვილისა) განსხვავდებიან ისეთი მაღალი ღირსებით, რომ ასეთები ამჟამად ევროპაშიც ძალიან ნაკლებად მოიპოვებიან. ხოლო წითელი ღვინოებიდან პირველხარისხოვანი ღვინოების დამსახურებულთა რეპუტაციით სარგებლობენ ღვინოები სოფ. ყვარლისა და სხვა ადგილები სია¹.

არანაკლები მოწონება ჰქონდა აგრეთვე დასავლეთ საქართველოს ღვინოებს. ავტორიტეტული სპეციალისტის გაგემებისტერის დახასიათებით: „წითელი ღვინოები სოფ. ლიხაური და საჯავახოდან (გურია) თავისი ხასიათით ჰგვანან ბურგუნდულ ღვინოებს“². (ხაზი ყველგან ჩვენია—ვ. ს.)

ხოლო მეღვინე აგრონომის ვ. დ. ივანოვის აღნიშვნით, რაკული „ღვინოები ხასიათდებიან სიმაგრით, სისქით, შესანიშნავი ბუკეტითა და გემოთი, რომლებითაც ისინი ფრანგულ ღვინოებს შეედრებიან“³.

ასევე მაღალ შეფასებას აძლევდა განსაკუთრებით იმერულ ღვინოებს პრინცი კონსტანტინე პეტრეს ძე ოლდენბურგსკი. მისი ინიციატივით მე-19 საუკუნის მიწურულში ქუთაისში მოეწყო შამპანურის ტიპის ღვინოების წარმოება უმთავრესად ბელაგორში (ორჯონიკიძის რაიონი) დამზადებულ ღვინოებიდან. ამ წარმოებამ კარგი შედეგი გამოიღო და ასეთი ქართული შამპანური დიდი მოწონებით სარგებლობდა მაშინდელ რუსეთის იმპერიაში.

ქართულმა ღვინოებმა დიდი მოწონება დაიმსახურეს აგრეთვე საერთაშორისო გამოფენებსა და დეგუსტაციებზე. ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში მოსკოვში და ოდესაში მოწყობილ გამოფენებზე, ცნობილი მევენახის ზ. ა. ჯორჯა-

¹ М. Б а л л а с. Виноделие в России. т. III, стр. 109.

² Журнал Министерства Внутр. Дел. 1845 г. т. X, стр. 52.

³ В. Д. И в а н о в. Отчет филлоксерный за 1886 г. стр. 111.

ძის მიერ წარმოდგენილი იყო კახური ღვინოების ექსპონატები, რომლებმაც ერთსულოვანი მოწონება და რამდენიმე ჯილდო დაიმსახურეს. ხოლო 1872 წელს იმავე მემამულის მიერ პარიზის საერთაშორისო გამოფენაზე წარდგენილმა კახურმა ღვინოებმა მიიქციეს ფრანგი და სხვა უცხოელი დეგუსტატორების ყურადღება. ეს ღვინოები მიიჩნეულ იქნა ბურგუნდულ ღვინოების თანატოლად¹ და მათივე მსგავსად დააჯილდოვეს.

1882 წელს მოსკოვში მოწყობილ სამხატვრო-სამრეწველო გამოფენაზე ივანე კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-მუხრანსკის მიერ წარმოდგენილმა ღვინოებმა დაიმსახურეს უმაღლესი ჯილდო — სახელმწიფო ღერბი². ხოლო პრინც. ა. მიურატის მამულებში (სამეგრელო) დამზადებულ „ოჯალეშს“ პარიზის არისტოკრატიულ წრეში დიდი პოპულარობა ჰქონდა მოპოვებული. 1912 წელს პარიზში მოწყობილ საერთაშორისო გამოფენაზე ოჯალეშის ღვინო საუკეთესოდ იქნა ცნობილი და ოქროს მედლით დააჯილდოვეს.

კიდევ უფრო დიდი სახელი აქვს მოპოვებული ქართულ ღვინოებს ჩვენს დროში. ამჟამად ქართული ღვინოებიდან დამსახურებული მოწონებით სარგებლობს და საქვეყნოდ ცნობილია: წინანდალი, ხიხვი, საამო, თელიანი, ახმეტა, ტეში, გურჯაანი, მწვანე, ტიბაანი, ახაშენი, ჭინძმარაული, ჩხავერი, ხვანჭკარა, ოჯალეში, სალზინო, კარდანახელი, ნაფარეული, მუკუზანი, ატენური, უსახელოური, გორული, ცოლიკაური, ალადასტური და მრავალი სხვა. ეს ღვინოები ძველ დროიდანვე სახელგანთქმული არიან და დღესაც ერთსულოვან მოწონებას იმსახურებენ, როგორც საბჭოთა კავშირში, აგრეთვე საზღვარგარეთაც.

გასულ წლებში მოწყობილ საერთაშორისო და საკავშირო დეგუსტაციებზე საქართველოს ღვინოებმა, ქართულმა შამპანიურმა და კონიაკმა 44 მედალი მიიღო, მათ შორის 11 ოქროს მედალია, 31 ვერცხლისა და

¹ М. Б а л л а с. Виноделие в России. т. III. стр. 55.

² იქვე, გვ. 65.

2 ბ რ ი ნ ჯ ა ო ს ი. დაჯილდოებულთაგან 1958 წელს საკავშირო სასოფლო-სამეურნეო გამოფენასა და დეგუსტაციაზე ქართულმა ღვინოებმა: კარდანახულმა, საამომ და სალხინომ, და ახალი მარკის კონიაკმა „თბილისმა“ ოქროს დიდი მედლები დაიმსახურეს. ხოლო ნაფარეულმა, მუკუზანმა და მწვანე შუშხუნამ ოქროს პატარა მედლები მოიპოვეს.

სხვა ღვინოებიდან ვერცხლის დიდ მედლებითაა დაჯილდოებული: წინანდალი, გურჯაანი, ტიბაანი, თელიანი, უსახელოური, ქინძმარაული, ახაშენი და კონიაკი „ენისელი“. ხოლო ახმეტა, ჩხავერი, ზვანჭკარა და კონიაკები: „ოს“ და „ვარციხე“ და ქართული შამპანიური: „ნახევრად მშრალი“ და „ნახევრად ტკბილი“ — ვერცხლის პატარა მედლების მფლობელები შეიქმნენ¹.

ასევე დიდი მოწონებით სარგებლობს ქართული ღვინოები აგრეთვე საზღვარგარეთაც. სხვადასხვა უცხო ქვეყანაში მოწყობილ საერთაშორისო გამოფენებსა და დეგუსტაციებზე (დაწყებული 1937 წლიდან 1959 წლის ჩათვლით) ქართულმა ღვინოებმა ყველგან მიიღეს მაღალი შეფასება და პირველი ადგილი დაიმსახურეს მსოფლიოს საუკეთესო ღვინოებს შორის.

ამის შესახებ პირუთვნელად მეტყველებს შემდეგი: 1955 წელს იუგოსლავიაში მოწყობილ გამოფენასა და დეგუსტაციაზე ქართულმა ღვინოებმა დაიმსახურეს ე რ თ ი ო ქ რ ო ს ი, რ ვ ა ვ ე რ ც ხ ლ ი ს ა და ო რ ი ბ რ ი ნ ჯ ა ო ს მედალი. ხოლო 1957 წელს ისევ იუგოსლავიაში, ქ. ლიუბლიანაში მოწყობილ საერთაშორისო გამოფენაზე ქართულმა ღვინო-კონიაკმა საყოველთაო მოწონება დაიმსახურა და ს ა მ ი ო ქ რ ო ს ა და რ ვ ა ვ ე რ ც ხ ლ ი ს მედალი მოიპოვა. მათ შორის ოქროს მედალოსანი გახდა: „ხიხვი“, „სალხინო“, და კონიაკი „ოს“. სხვა ქართული ღვინო-კონიაკიდან უცხო ქვეყნების ორჯერ ვერცხლის მედალოსანია: წინანდალი (№1), თელიანი (№2), ქინძმარაული (№22) და კონიაკი „ენისელი“. ჯერჯერობით საზღვარგარეთის თითო ვერცხლის

¹ Гаа. „Варя Востока“, 28. 8. 1958.

მედალს ფლობს: ჩხავერი (№11), ტიბაანი (12), ტეიში (№19), ხვან-კყარა (№20), ჩხავერი შუშხუნა, მწვანე, ახაშენი და მწვანე შუშხუნა. ხოლო გურჯაანი (№3) და მუკუზანი (№4) ბრინჯაოს მედალოსნებია¹, ამრიგად, ქართულმა ლვინო-კონიაკმა უცხოელი მეღვინეების უაღრესად მკაცრ და მიუდგომელ დეგუსტაციებზე საყოველთაო აღიარება მიიღო, დიდი სახელი მოიხვეჭა და საპატიო ადგილი დაიკავა მსოფლიოში საუკეთესო ლვინოებს შორის.

ქართული ლვინოების შეფასებაზე ერთ საყურადღებო ცნობას იძლევა ელიოტ რუზველტი, მისი მამის, ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტის — ფრანკლინ რუზველტის 1945 წელს იალტაში ყოფნის პერიოდიდან. ელიოტის სიტყვით: „ერთხელ სტალინთან სადილობისას მამაჩემმა დიპლომატიურად, მაგრამ სრული გულწრფელობით ხოტბა შეასხა საბჭოთა შამპანიურს. მასპინძელმა სიამაყით უპასუხა, რომ ეს შამპანიური კეთდება მის სამშობლოში — საქართველოში. სტალინს გაეცინა, როდესაც მამაჩემმა თქვა, რომ ომის დამთავრების შემდეგ, როდესაც ის უკვე არ იქნება პრეზიდენტი, მას სურდა გამდიდრებულიყო ამერიკაში ამ შამპანიურის გაყიდვაზე კომისიონერის როლში გამოსვლით“².

ზემოაღნიშნულიდან ირკვევა, როგორც დიდი მასპინძლის, ისე მისი საპატიო სტუმრის მაღალი შეხედულება ქართულ ლვინოებზე. ამავე დროს პრეზიდენტის სიტყვებიდან ჩანს, რომ ის მოხიბლულა ქართული ლვინით. მისი აზრით, ასეთი ლვინო ამერიკაში მოიპოვებდა ფართო ბაზარს და ამრიგად, იგი გახდებოდა „კომისიონერის“ გამდიდრების წყარო. საპატიო სტუმარი დაუსაჩუქრებიათ ქართული შამპანიურით, რაც მას სიამოვნებით თან წაუღია და მისი შვილიც აღნიშნავს ამ ეპიზოდს.

¹ გაზეთი „კომუნისტი“, 7 აგვისტო, 1958 წ. № 180 (11184). და გაზეთი „კომუნისტი“ 10 სექტემბერი, 1958 წ., № 209 (11213).

² Эллиот Рузвельт. Его глазами. Журн. „Звезда“, № 5, 1947 г. стр. 159.

**ქართული ამპელოგრაფიული ტერმინები უცხო
ენებში და სიტყვა „ღვინის“ ეტიმოლოგიის საკითხი**

საყურადღებოა ქართული ენის ტერმინოლოგიური სიმდიდრე მევენახეობისა და მეღვინეობის დარგებში.

მთელ რიგ ხალხთა ენებში ვენახის, ვაზისა და ყურძნის აღმნიშვნელად ერთადერთი ტერმინი არსებობს და მასში სამივე საგანი იგულისხმება მაგ. თათრულში — იფზიმ, სლავურში — ვინოგრად და სხვა. ქართულ ენაში კი მათი დიფერენცირებული აღნიშვნისათვის შემდეგი სახელებია შემოღებული: ვენახი, ზვარი, ვაზი, ყურძენი, მტევანი, აკილო და სხვა.

ველურ ვაზს ევროპულ ენებში ერთადერთი სახელი ჰქვია, ქართულ ენაში კი, როგორც დავინახეთ, რვა სახელწოდება მოიპოვება (იხ. ზემოთ) და თვითებული მათგანი უხსოვარ დროიდანაა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში დამკვიდრებული.

ქართველ მეურნეს მევენახეობისა და მეღვინეობის დარგებში შორეულ წარსულიდან შეუქმნავენია სპეციალური ტერმინოლოგია, რომელიც ასე მდიდრულად და დახვეწილად არც ერთ სხვა ენათა ლექსიკაში არ მოიპოვება.

აკად. ივ. ჯავახიშვილს გულდასმით შესწავლილი აქვს ქართულ და სხვა ენებში მევენახეობის დარგში დამკვიდრებული ტერმინოლოგია და ამის შესახებ წერს: „საყურადღებოა, რომ ამპელოგრაფიულ სახელთაგან ქართულში 7 სახელი ვაზის ლერწის დამახასიათებელია, ბერძნულს, სომხურსა და თურქულს კი არცერთი ასეთი თვისების სახელი არა აქვს. ლათინურს მარ-

ტო ერთი მოეპოვება, ისიც ნაწილობრივ. ქართულს, როგორც დავრწმუნდით, ამასთანავე ვაზის სქესის განმსაზღვრელი 4 სახელიც კი გააჩნია, რის არავითარი კვალიც-კი არც ბერძნულს, არც რომაულსა, არც სომხურში და არც თურქულში არა ჩანს.

ვგონებ, უეჭველი უნდა იყოს, რომ ვაზის ლერწმის დამახასიათებელი და სქესის განმსაზღვრელი სახელები მხოლოდ ქართულ მევენახეობაში არსებობს ისევე, როგორც მტეენის მორფოლოგიური და ფიზიკური თვისებების მაუწყებელი. ქართულ სახელწოდებათა შედარებითი სიმრავლე და ნაირნაირობაც იმ დიდი და განსაკუთრებული ყურადღება-დაკვირვების დამამტკიცებელია, რომელიც ქართველ მიწისმოქმედს სასოფლო მეურნეობის ამ დარგისათვის მიუბჟურია¹.

არანაკლებ საყურადღებოა, რომ ქართული მევენახეობის გავლენა თვალსაჩინოდ აღინიშნება ზოგიერთ ხალხთა ენების ლექსიკაში, სადაც ქართულ ტერმინოლოგიას მოქალაქეობრივი უფლება მოუპოვია. ასე მაგ. აკად., ივ. ჭავჭავაძის აღნიშვნით: „იმ ვაზს, რომლის ტოტსაც გადააწვენდნენ ხოლმე დედა-ვაზი ერქვა და ჰქვიან ეხლაც, გადაწვენილს—კი წიღანა“.² ორივე ეს ტერმინი ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხებს ქართულიდან შემოუღიათ და მათ ენათა ლექსიკაში დამკვიდრებულა „ზიღანა“-ს და „ანავაზი“-ს სახელწოდებით. სიტყვა „ზიღანა“ დამახინჯებული ქართული სიტყვა „წიღანა“ არის; ხოლო სიტყვა „ანავაზში“ „ანა“ ჩეჩნურად დედას ნიშნავს, „ვაზი“ კი ქართული სიტყვაა და, მაშასადამე, სიტყვა „ანავაზი“ ქართულიდან გადმოღებულ დედა-ვაზს წარმოადგენს.

აკად. ბ. ა. კუფტინმა დაწვრილებით შეისწავლა ვაზის სასხლავი იარაღის ქართული, წინააზიური და ევროპული სახელწოდებები და იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ: „ვაზის სასხლავის გერმანული და ფრანგული ტერმინების ეტიმოლოგია უფლებას გვაძლევს მათი წარმოშობა ვივარაუდოთ სამხრეთ-

¹ ივ. ჭავჭავაძის აღნიშვნით—საქართ. ეკონ. ისტორია. II, 1934 წ. გვ. 599.

² იქვე, გვ. 601.

აღმოსავლეთში¹. ავტორს აქ მხედველობაში აქვს უმთავრესად ამიერკავკასია და, მაშასადამე აქედან ირკვევა, რომ გერმანულ და ფრანგულ ენებში ვაზის სახსლავი იარაღის სახელწოდებას რაღაც ეტიოგენეტური კავშირი აქვს ქართულ ენასთან.

კიდევ მეტი, როგორც ზემოთ მოყვანილი მასალებიდან დავინახეთ, ევროპის თითქმის ყველა მევენახეობის ქვეყანაში მრავალგვარი ქართული ვაზის ჯიშები მოიპოვება. პ. ვიალასამპელოგრაფიულ სიტყვარში მოყვანილი ცნობების მიხედვით, 1910 წლისათვის დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში 60-მდე ქართული ვაზის ჯიშები იყო შემოღებული და გავრცელებული. მაგრამ დასავლეთ ევროპის გარდა ქართულ ჯიშებს საპატიო ადგილი უკავია ამიერკავკასიაში, ყირიმში, მოლდავეთში, უკრაინაში, შუა აზიაში, ახლო აღმოსავლეთში, თვით შორეულ ავსტრალიაში და სხვა ქვეყნებში. საყურადღებოა, რომ არცერთ აღმოსავლურ ვაზის ჯიშს ევროპისა და სხვა ქვეყნებში ისეთი პოპულარობა და გავრცელება არ მიუღია, როგორც ქართულ ჯიშებს.

მაგრამ ევროპასა და სხვა ქვეყნებში ქართული მევენახეობის გავლენა მკლავნდება არა მარტო ქართული ვაზის ჯიშთა კულტურალური ნიშნების საშუალებით, არამედ აგრეთვე ქართული ამპელოგრაფიული ტერმინოლოგიის დანერგვით ამ ქვეყნების ხალხთა ენების ლექსიკაში.

ამ საკითხს ჩვენ ზემოთ საკმაოდ ადგილი დაუთმეთ და შევნიშნეთ, რომ ევროპისა და სხვა ქვეყნების ხალხებს ქართული ვაზის ჯიშების შემოღებასთან ერთად ზოგიერთი მათგანის ქართული სახელწოდებები პირდაპირ შემოუღიათ თავიანთ ენათა ლექსიკაში უცვლელი სახით. ამრიგად, მთელ რიგ უცხო ქვეყნებში გავრცელებული ქართული ვაზის ჯიშთა ერთი ნაწილის ქართულ სახელწოდებებს სამოქალაქო უფლება მოუპოვია. ასეთია ევროპაში გავრცელებული შემდეგი ქართული ჯიშების ევროპული სახელები: Aladastouri, Babilo,

¹ Б. А. К у џ т и н. К вопросу о древнейших корнях грузинской культуры на Кавказе по данным Археологии, საქ. საზ. მეზ. მოამბე. XII, В. 1944 წ., გვ. 387.

Berzoula, Dodrelabi, Goris-Twali, Kabistoni, Karis—Twaly, Mahallaouri, Mtzwané, Rka-Tziteli, Saperavi, Tav-
isiteli, Tsolikaouri და მრ. სხვ.

მეორე ნაწილის ქართული სახელწოდებები ამა თუ იმ ევროპულ ენასთან შეხამებული სახითაა გადაკეთებული, მაგრამ თავისი ქართული ძირი შერჩენია და ასე დამახინჯებულად დამკვიდრებულა ევროპულ და სხვა ენებში.

ხოლო მესამე ნაწილის ქართული სახელწოდებები ამა თუ იმ ევროპელ ხალხს ზუსტი თარგმანის სახით შემოულია და ქართველ მკითხველს ადვილად შეუძლია მათი ქართული სახელწოდებების დადგენა, მაგალითად: Bouton, Färber, Fuchschswanz, Coda di volpe, Ochsonauge, Teté rouqe, Grünbeeren, დაქტილი, დიგიტელა, Asinusca, Muscat და მრ. სხვ.

ამ ლინგვისტიკური მონაცემების მიხედვით ირკვევა, რომ უცხო ქვეყნებში ქართული მევენახეობის გავლენა საკმაოდ მკაფიოდ გამოხატულია გერმანულ, ფრანგულ, ესპანურ, იტალიურ, ბერძნულ, არაბულ და სხვა ენათა ლექსიკაში დამკვიდრებული ქართული ამპელოგრაფიული ტერმინოლოგიის საშუალებით.

კიდევ უფრო დიდ ინტერესს იწვევს სიტყვა „ღვინოს“ სადაურობის საკითხი. ენათმეცნიერების აზრით, ეს სიტყვა ევროპულ ენებში ქართული წარმოშობისაა და ფიქრობენ, რომ შორეულ წარსულში უცხო ტომებს საქართველოდან ვაზის კულტურის შემოღებასთან ერთად ღვინის სახელწოდებაც ქართული ენიდან უსესხებიათ.

ცნობილი ენათმეცნიერის პროფ. ა. ი. ტომსონის განმარტებით: „სიტყვა „ღვინო“, გერმანულად — Wein, ლათინურად — Vinum, ბერძნულად — oinos და სხვა, არ არსებობდა ძველ ინდოევროპულ ენებში და ამიტომ, კულტურულ-ისტორიული და გეოგრაფიული თვალსაზრისის საფუძველზე, მათ თვლიან უმეტეს ენებში ძველად ნასესხებ სიტყვად... ეს სიტყვა შეიძლება გადმოღებული იყოს მცირეაზიელ ინდოევროპელებიდან (ფრიგიელებიდან თრაკიელების მიერ და სხვ.) ვაზის კულტურასთან ერთად და შეიძლება გავრცელებულიყო ღვინოს-

თან ერთად¹, ამრიგად, ტომსონის აზრით, ევროპულ ენებში ღვინის სახელწოდება ფრიგიელებისაგან შემოუღიათ ჯერ თრაკიელებს და შემდეგ სხვა ხალხებს ვაზის კულტურასა და ღვინოსთან ერთად. ხოლო სხვა წყაროს მიხედვით, იმავე ფრიგიელებს ყოლიათ მევენახეობის მფარველად „დიონიზოს“, რაც ბერძნებს გადმოუღიათ „დიონისოს“ სახელწოდებით.

იბადება კითხვა, ვინ არიან ეს ფრიგიელები, რომლებსაც ასეთი დაწინაურებული მეურნეობა ჰქონიათ?

ზოგი მკვლევარის გაგებითა და განმარტებით, მუსხი, მუშქი და ფრიგიელი ერთი და იგივეა, ხოლო ზოგის აზრით—ერთიმეორის მონათესავე ტომებია². მაგრამ არც ერთი ეს შეხედულება არ არის სწორი. როგორც პროფ. გ. ა. მელიქიშვილის უკანასკნელ წლებში გამოქვეყნებულ შრომებიდან ირკვევა, მითანისა და ხეთების სამეფოების დასუსტებისა და განადგურების შემდეგ, საქართველოს ტერიტორიიდან მცირე აზიაში შეიჭრა ძველი მესხების ძლიერი და მებრძოლი ტომი, რომელიც ხანგრძლივი დროის მანძილზე შევიწროვებასა და თავდასხმებს განიცდიდა ხეთებისა და მითანელების მხრივ. ეს ტომი დამკვიდრდა ხეთების სამეფოს აღმოსავლეთ ნაწილში და საკმაოდ აქტიურ როლს ასრულებდა მცირეაზიელ ხალხთა ცხოვრებაში. ამ ქართველ ტომს მცირე აზიელი ხალხები იცნობდნენ მუშქების, მუსკებისა და მოსოხების სახელწოდებით. პროფ. გ. მელიქიშვილის სიტყვით: „VIII საუკუნეში ჩ. წ.-მდე მუშქების (ე. ი. ძველი მესხების, ვ. ს.) მეთაურობით მცირე აზიაში დიდი გაერთიანება არსებობდა, რომელსაც ბერძნული ტრადიცია ფრიგიის სამეფოს სახელით იცნობს“³. აქედან ჩანს, რომ ფრიგია წარმოადგენდა ძველი მესხების ჰეგემონობის ქვეშ არსებულ სამეფოს. თრაკია კი, რომელსაც ტომსონი აღნიშნავს, ძველი საბერძნეთის ნაწილია და ფრიგიის მეზობლად მდებარეობდა. ამრიგად,

¹ А. И. Томсон. Общее языковедение. Одесса, 1910 г. стр. 372.

² ს. ფირცხალავა. ქართველთა წინაპრები და მათი მონათესავე ტომები წინა აზიაში. 1948 წ., გვ. 31 და 40.

³ გ. მელიქიშვილი. ურარტუ. 1951 წ., გვ. 138.

ტომსონის აზრით ირკვევა, რომ ვაზის კულტურა და ღვინის სახელწოდება ძველ მესხებისაგან შემოუღიათ თრაკიელ ბერძნებს და შემდეგ სხვა ხალხებს. თუ გავიხსენებთ, რომ ეს მუშეები ჯერ კიდევ IX-საუკუნეში (ძვ. წ. ა.) ხაკის სახით ასურელებს აძლევდნენ ღვინოს, მაშინ ცხადია, რომ ძველ მესხებში ეს დარგი შორეული წარსულიდან მაღალ დონეზე მდგარა და, მასასადამე, ტომსონის აზრიც სავსებით მართებული უნდა იყოს.

ტომსონზე უფრო ადრე ღვინოს სახელწოდების ეტიმოლოგიისათვის ყურადღება მიუქცევია ცნობილ ქართველ მეცნიერს დ. ზ. ბაქრაძეს. მისი განმარტებით: „ქართული სიტყვა ღვინო სომხურად ითქმის გინი, ბერძნულად—oinos, ლათინურად — vinum, რომელნიც თითქმის ერთგვარად გამოითქმის, მაშინ როდესაც ეს სიტყვა არ არის სპარსულში, არაბულში, თურქულში და თურქო-თათრულში... არც vinum, არც მისი მსგავსი სიტყვა არ მოიპოვება ძველს ინდოეთის ენაში, რომელსაც დაუტავს მრავალი ფესვი ერთი და იგივე იმის მონათესავე ენებში — ლათინურში, ბერძნულში და ნემეცურში“¹. თავისი გამოკვლევის მიხედვით დ. ბაქრაძეს ევროპულ ენებში ღვინის სახელწოდება მიაჩნია ქართული ენიდან ნასესხებ სიტყვად.

ღვინის სახელწოდების სადაურობის საკითხის შესასწავლად სახელმძღვანელო განმარტებას იძლევა ქართველი ენათმეცნიერი აკად. გ. ვ. წერეთელი. მისი სიტყვით: „სიტყვა „ღვინო“ ბევრ ევროპულ და აზიელ ხალხთა ენებში წარმოდგარია ერთ და იმავე ფუძიდან. რუსულად — вино, გერმანულად — Wein, ფრანგულად — vin, ინგლისურად — Wine გამომდინარეობენ ლათინურიდან—vinum და ბერძნულიდან — oinos. მეორეს მხრივ იგი გვხვდება აგრეთვე სემიტურ ენებში: ასურულ-ბაბილონურად — tnu, ძველ ებრაულად — jajn, არაბულად—wain და ა. შ. მაგრამ აღმოსავლურ ინდო-ევროპულ ენებში მისი მონათესავე ფესვის უქონლობა, ინდო-ევროპულ ენათმეცნიერებათა უდიდესი ავტორიტეტების აზრით (A. Томсон, Общее языковедение), მოწმობს იმას,

¹ აღ. ბ ა კ რ ა — ისტორიული ნარკვევი. ტფილისი, 1890 წ., გვ. 22

რომ ეს სიტყვა არ არის ინდოევროპული წარმოშობის. თავისი წარმოშობით იგი არც სემიტურია, როგორც ამას გვიჩვენებენ სემიტოლოგები (იხ. მაგ., Gesivius Ruhle Herbräisches und Aramaisches Handwörterbuch. 1915. გვ. 229). ამიტომ დიდი ხანია წარმოიშვა მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ეს სიტყვა ქართული წარმოშობისა არის (ბეცოლდი)¹.²

როგორც ვხედავთ, აღნიშნულ მეცნიერთა შეხედულებები საეცებით ეთანხმებიან ერთმანეთს და, როგორც თვითეული ცალ-ცალკე, ისე ყველა ერთად იძლევა საკმაოდ გარკვეულ წარმოდგენას ინდოევროპულ ენებში ღვინის სახელწოდების სადაურობის შესახებ. მათი განმარტებებიდან ირკვევა, რომ თანამედროვე ევროპელ ხალხთა ენებში არსებული ღვინის სახელწოდების მონათესავე ფესვიც არ მოიპოვება ძველ ინდოევროპულ ენებში. აქედან თავისთავად ცხადია, რომ ამ ინდოევროპულ ხალხთა ჩამომავლობას, რომელსაც ბევრი თანამედროვე ევროპელი და ზოგი აზიელი ერი წარმოადგენს, ღვინის სახელწოდება ნასესხები და შეთვისებული აქვს რომელიმე უძველესი მევენახე ხალხისაგან.

ცნობილია, რომ ძველი აღმოსავლური ინდოევროპული ტომები დამატობელ სასმელებს საერთო სახელად „სომას“ უწოდებდნენ. მაგრამ იმ პერიოდში ნამდვილი ღვინო, რომელიც ყურძნის წვენი დუღილის პროდუქტს წარმოადგენს, მათთვის უცნობი იყო. ასევე არ იცნობდნენ ეს ტომები არც ვაზს, არც ყურძენსა და არც ღვინის სახელწოდებას.

მეცნიერთა გამოკვლევებით დადგენილია, რომ ბევრ თანამედროვე ევროპელ ერში შემავალი ტომებისა და ხალხების წინაპართა სამშობლოს შორეულ წარსულში აზია წარმოადგენდა. მათ შორის აზიელები იყვნენ: გოტები, პუნები, სარმატები, სკვითები, ალანები, ავარები, პაჭანიგები, ყივჩაყები, ხაზარები, მაღიარები ანუ უნგრელები და მრავალი სხვა. ზოგმა მათგანმა დღემდე შეინარჩუნა თავისი ეროვნული სახე,

¹ მ. რ ა მ ი შ ვ ი ლ ი. გურიის, სამეგრელოს და აჭარის ვაზის ჯიშები. 1948 წ. იკვე ნ. კეცხოველი—რედაქტორისაგან. გვ. XXI.

² გ. წ ი რ ე თ ე ლ ი. სემიტური ენები და მათი მნიშვნელობა ქართული კულტურის ისტორიის შესწავლისათვის. თბილისის სახ. უნივერსიტეტის სამეცნიერო სესია № 1. მოხსენებათა კრებული. 1947 წ., გვ. 18.

ხოლო უმეტესობამ დაჰკარგა იგი, ასიმილაცია განიცადა ამა თუ იმ ევროპელ ერში ისევე, როგორც დავით აღმაშენებლის პიერ ჩამოყვანილმა 45 ათასმა ყივჩაყმა საქართველოში.

აღნიშნული ტომებისა და ხალხების მიგრაცია აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ ისტორიულად ცნობილი ფაქტია. ეს მოძრაობა წარმოებდა თითქმის მთელი ანტიკური ეპოქის მანძილზე და, განსაკუთრებით კი, ძვ. წ. ა. პირველ ათასწლეულის მეორე ნახევარში, ახ. წ. ა. პირველი ათასწლეულის პირველ ნახევარში და, ნაწილობრივ აგრეთვე შუა საუკუნეების დასაწყისშიც. საყურადღებოა, რომ ეს მიგრაცია ხშირად ჩრდილოეთ კავკასიის ტრამალებზე მიმდინარეობდა და ბევრ უცხო ტომსა და ხალხს ერთხანს ამ ნოყიერ ადგილებში უცხოვრია.

აკად. ს. ჯანაშიას აღნიშვნით: „ჩრდილოეთ კავკასიის ვრცელი ტრამალები წარმოადგენდნენ... მსოფლიო შარა-გზას, რომელზედაც უძველესი ისტორიისათვის ცნობილი დროებიდან მოყოლებული, განუწყვეტლივ მოძრაობდნენ ტომთა და ხალხთა დიდი მასები, რომელნიც ჩვეულებრივ აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ მიემართებოდნენ. სკვითები, სარმატები, ჰუნები, თურქები, ხაზარები, პაჭანიგები, ყივჩაყები, მონღოლები და მრავალი სხვა ერთმანეთს ენაცვლებოდნენ ამ გზაზე და მორიგეობით ასვამდნენ თავიანთ ბეჭედს აქაურობას. თითქმის ყველა ეს მეჯოგე ტომები იყვნენ, რომლისთვისაც თავდაპირველ სამშობლოს ცენტრალური აზია წარმოადგენდა... ერთ-ერთი მთავარი სადგური ამ ტომებისათვის ჩრდილოეთ-კავკასიის მოხსენებული ტრიალი ველები იყო. აქედან ისინი კავკასიონის გადმოლახვასაც ახერხებდნენ. ზოგჯერ ძალიან ღრმადაც იჭრებოდნენ სამხრეთის ქვეყნებში და ყველგან ცეცხლი და მახვილი მიჰქონდათ“¹.

იმ პერიოდში ეს მეჯოგე ტომები უმთავრესად მომთაბარე ცხოვრებას ეწეოდნენ და კულტურის მხრივ დაბალ საფეხურზე იდგნენ, განსაკუთრებით გოტები და ბევრი სხვა. მაშინ მათთვის უცნობი იყო არა მარტო ისეთი მაღალ მცენარეული კულტურა, როგორიცაა ვაზი, არამედ აგრეთვე კულტურული ხორბალი და სხვა. კავკასიის მახლობლად მიგრაციის პერიოდში

¹ ს. ჯანაშია. შრომები. ტ. II. 1952 წ., გვ. 181—182.

ბევრ მათგანს პირველად გაუცვნია ზოგიერთი მცენარეული კულტურა და, ბუნებრივია, რომ მისი სახელწოდებაც აქედანვე შეეთვისებინათ. უთუოდ შემთხვევითი არ არის, რომ, მაგალითად, პურს ეწოდება ლატვიურად — პური, ლიტვიურად — პურაი. ამ სახელწოდებებს უახლოვდება ბერძნული — პიროს და აგრეთვე გერმანული — ბროტ. ან კიდევ, ხორბალს ჰქვია: ლატვიურად — კვეში, ლიტვიურად — კვეტის, სვანურად — კვეცენ, გერმანულად — ვაიცენ და სხვა. როგორც ვხედავთ, ამ სახელწოდებებს შორის დიდი ფონეტიკური მსგავსება არსებობს და ეს მიგვითითებს მათ შორის უდავო ეტიმოლოგიურ კავშირზე. გვაქვს საბუთი ვიფიქროთ, რომ აღნიშნულ ინდოევროპულ ხალხთა წინაპარ ტომებს, თავიანთი მიგრაციის პერიოდში ერთხანს ჩრდილოეთ-კავკასიაში უცხოვრიათ და იმ ხანებში, როგორც ჩანს, ახლო ურთიერთობა ჰქონიათ კავკასიის მთიანეთში უხსოვარ დროიდან მცხოვრებ სვანებთან და სხვა ქართველ ტომებთან. ამ მოსაზრებას ისიც ადასტურებს, რომ საქართველო ხორბლის კულტურის ერთ-ერთ უძველეს სამშობლოს წარმოადგენს და ქართული წარმოშობის ხორბლის ჯიშები ბევრ ქვეყანაში მოიპოვება შორეული წარსულიდან.

უფრო მეტიც, ზოგი მკვლევარის აზრით, თანამედროვე ევროპელ ხალხთა ბევრ წინაპარ ტომს, თავის მიგრაციის პერიოდში, კავკასიის მთიანეთიდან უნდა ჰქონდეს შეძენილი აგრეთვე მეტალურგიული ტექნიკაც. ამაზე მიგვითითებენ დასავლეთ ევროპაში და სახელდობრ, დუნაისპირის ჩრდილოეთ ქვეყნებში აღმოჩენილი არქეოლოგიური ძეგლები, რომლებიც გასაოცარ მსგავსებას ამჟღავნებენ კავკასიის ძველ მატერიალურ კულტურის ძეგლებთან. ამ მსგავსებისათვის ჯერ კიდევ შანტრეს მიუქცევია ყურადღება, ხოლო გერმანელ ავტორს — ვილკეს იგი სპეციალური შესწავლის საგნად გაუხდია. მისი აზრით, როგორც ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს: „კავკასიის ხელოვნებასა და დუნაისპირის ქვეყნების ხელოვნებას შორის უეჭველი და მჭიდრო დამოკიდებულება უნდა ყოფილიყო“¹.

¹ ი. ვ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. წიგნი პირველი. 1951 წ., გვ. 36.

ეს დამოკიდებულება უთუოდ იქიდან გამომდინარეობს, რომ ღუნაისპირის ქვეყნების იმ უძველეს მოსახლეობას, რომელსაც ეს ძეგლები ეკუთვნის, თავის მიგრაციის პერიოდში შეუთვისებიათ ლითონთა წარმოების კულტურა კავკასიის მთიანეთში მომუშავე კოლხი მეტალურგებისაგან.

ამ მონაცემების გათვალისწინების შემდეგ სავსებით საფუძვლიანი და მართებული იქნება ვიფიქროთ, რომ თანამედროვე ევროპელ ხალხთა წინაპარმა ტომებმა სწორედ ასევე შეთვისისა აგრეთვე მევენახეობისა და მეღვინეობის დარგები.

თავისთავად ცხადია, რომ ამ მიგრაციის შედეგად ევროპაში დასახლებულ ტომებს ვაზის კულტურის გაცნობა და ღვინის სახელწოდების შეძენა შეეძლო თავისი მიგრაციის პერიოდში გავლილ ტერიტორიებზე მცხოვრები ტომებისაგან, ან კიდევ, მათი დასახლების ადგილებზე დამხვდური მოსახლეობისაგან. მაგრამ მევენახეობის მსოფლიო ისტორიიდან ირკვევა, რომ ანტიკურ ეპოქაში, აღმოსავლეთ და დასავლეთ ევროპის იმ ქვეყნებში, სადაც ეს მიგრაცია და დასახლება წარმოებდა, მევენახეობა-მეღვინეობა უცნობი იყო. ამიტომაც გამორიცხულია, რომ ვაზის კულტურისა და ღვინის გაცნობა მათ შეეძლებოდათ ამ მიგრაციის გზებზე მცხოვრები ტომებისაგან ან თავიანთი დასახლების ადგილებზე დამხვდური მოსახლეობისაგან.

მაგრამ იმ პერიოდში სულ სხვა მდგომარეობას ჰქონდა ადგილი მათ მიერ გავლილი ტერიტორიების მეზობლად მდებარე ქვეყნებში და, განსაკუთრებით კი, ამიერკავკასიასა და მცირე აზიაში. ამ ქვეყნების მოსახლეობა, როგორც დავინახეთ, უხსოვარ დროიდან ეწეოდა მევენახეობა-მეღვინეობას და მათში ღვინო შორეული წარსულიდან ფართო მოხმარების საგანი იყო.

ყოველივე ეს ჩვენ უფლებას გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ სწორედ ამ ქვეყნების მოსახლეობიდან შეეძლოთ მიგრაციის გზაზე მყოფ ძველ ინდოევროპელ ტომებს მევენახეობა-მეღვინეობის გაცნობა და ღვინის სახელწოდების შეძენა. ამ თვალსაზრისით, ევროპულ ენებში ღვინის სახელწოდების გენეტიური ფესვი უნდა ვეძიოთ უმთავრესად ამიერკავკასიისა და მცირე აზიის უძველეს ხალხთა ენებში.

ძველი აღმოსავლეთის შეგენახე ხალხებიდან: ეგვიპტელები ღვინოს „არპს“ უწოდებდნენ, ასურულად და ბაბილონურად — *lhu*, ან კიდევ „ქარაანუ“ ერქვა, შუმერულად — „გეშტინ“ ან კიდევ „ქარაან“ (დელიჩ), ხეთურად — „ვი“, არაბულად — „ქარანუნ“, „ხამარ“ და სხვა, სპარსულად — „მეი“, ინდურად — „შარაბ“; ფინიკურად — „აინ“, ძველ ებრაულად — „ქარანუ“, „ქარემ“ და კიდევ „იაინ“ (*yajin*) და სხვა. მაგრამ აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ რენანისა და სხვა მკვლევარების აზრით, ებრაელებს ეს უკანასკნელი სახელწოდება *yajin* ნასესხები აქვთ რომელიღაც სხვა ენიდან¹. თუ ეს მოსაზრება სწორია, მაშინ აქ მოყვანილი სახელწოდებებიდან შეიძლება ვიფიქროთ, რომ იგი ებრაელებს შეუთვსისებიათ მათივე მეზობლად მცხოვრები ფინიკიელებისაგან.

ღვინის ზემოაღნიშნული სახელწოდებებიდან (არპ, ქარაანუ, ქარანუნ, გეშტინ, ხამარ, მეი, შარაბ და სხვა) აშკარად ჩანს, რომ მათ არა აქვთ არავითარი მსგავსება ამ სასმელის ევროპულ სახელებთან. ამიტომ შეეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ თანამედროვე ევროპულ ენებში ღვინის აღმნიშვნელი თე მინები (*вино*, *Wein*, *vin*, *Wine*, *vinum*, *oinos* და სხვა) მცირე აზიის ანუ საერთოდ ძველი აღმოსავლეთის რომელიმე ზემოთ დასახელებულ ხალხთა ენებში არსებული სახელწოდებებიდან იყოს წარმომდგარი.

ამავე დროს უნებლიედ იქცევეს ჩვენს ყურადღებას ის დიდი მსგავსება, რომელიც არსებობს ღვინის ქართულ და ძველ ევროპულ სახელებს შორის. მაგალითად, ძველი კელტები ღვინოს „გვიდს“ უწოდებდნენ, ბერძნები — „ოინოს“-ს, რომაელები — „ვინუმს“, ხოლო სომხები — „გინის“ და სხვა.

კელტების მიგრაცია ევროპაში და აგრეთვე მცირე აზიაში დიდხანს გაგრძელდა. ეს ტომები მიედინებოდნენ როგორც დასავლეთის, ისე ჩრდილოეთისა და აგრეთვე აღმოსავლეთის მიმართულებით. III საუკუნეში (ძვ წ. ა.) კელტების დიდმა ნაწილმა გადმოლაზა ბალკანეთის ნახევარკუნძული და დაი-

¹ ი. ვ. ჯ ა ვ ა ხ ლ ი შ ე ი ლ ი. საქართ. ეკონ.-ისტორია. წ. II. 1934 წ. გვ. 374.

კავა მცირე აზიის ცენტრალური ოლქები. მათ აქ შექმნეს ე. წ. გალატიის სამეფო, რომელმაც რამდენიმე საუკუნე იარსება. მისი სატახტო ქალაქი იყო ანკირა (თანამედროვე ანკარა).

პაველ ინგოროყვას გამოკვლევით, იმავე ხანებში ტრაპიზონისა და კერასუნ-ფარნაკიის ოლქები შეადგენდნენ კოლხეთის სამეფოს სამხრეთ ნაწილს და აქ იყო ქალდეა, ხალიზია და ტიბარენია¹. ამრიგად, ირკვევა, რომ გალატიის სამეფო კოლხეთის სამეფოს მეზობლად მდებარეობდა და უეჭველია, რომ მაშინდელ კელტებს ახლო ურთიერთობა ჰქონდათ თავიანთ მეზობლად მოსახლე და მეურნეობრივად დაწინაურებულ ქართველ ტომებთან. როგორც ჩანს, სწორედ ამ ტომებისაგან მათ შეუთვისებიათ მევენახეობა-მელვინეობა და აგრეთვე ღვინის ქართული სახელწოდება „გვიდ“-ის სახით. ამ სიტყვის ასე დამახინჯებული ათვისება გამოწვეული უნდა იყოს კელტური ენების თავისებურებით და მათში ბერა „ლ“-ს უქონლობით. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ადვილად მისახვედრია, რომ კელტური „გვიდ“, ბერძნულ „ოინოს“-თან და ლათინურ „ვინუმ“-თან შედარებით, ფონეტიკურად და ეტიმოლოგიურადაც უფრო უახლოვდება ქართულ სიტყვა „ღვინოს“, ვინაიდან „გვინდ“-ში ქართული. „ლ“ შეცვლილია „გ“-თი, რაც ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენს და დაბოლოება კელტური აქვს.

სხვა ინდოევროპული მოდგმის ხალხებიდან ცნობილია, რომ სომხები შორეული წარსულიდან თითქმის ყოველთვის ქართველი ტომების მეზობლად ცხოვრობდნენ და უეჭველია ერთმანეთში ჰქონდათ როგორც პოლიტიკურ-კულტურული ურთიერთობა, აგრეთვე ეკონომიური და სამეურნეო ცხოვრებაში მჭიდრო კავშირი, ერთმანეთს უზიარებდნენ კულტურული მცენარეების მოვლა-გაშენების გამოცდილებას. შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ ძველმა სომხებმა მევენახეობა-მელვინეობა სწორედ მეზობლად მცხოვრები ქართველი ტომებისაგან გაიცნეს და ღვინოს სახელწოდებაც ქართულ ენი-

¹ პ ა ვ ე ლ ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა . გიორგი მერჩულე. 1954 წ., გვ. 270—273.

დან ისესხეს და დღემდე შეინარჩუნეს „გინი“-ს სახით. მართლაც, სომხური სიტყვა „გინი“, ბერძნულ „ოინოს“-თან და ლათინურ „ვინუმ“-თან შედარებით. უფრო ახლოსაა ამ სასმელის მეგრულ-ქანურ სახელწოდება — ღვინო“-სთან, აღსანიშნავია, რომ ეს სიტყვა გამონაკლისს არ წარმოადგენს, სომხურ ენაში არის მეგრულ-ქანური სიტყვების მსგავსი, მაგ., ქანჭი—ბუზი, გორდი—ბაყაყი და სხვ. ეს ფაქტები ისტორიული საბუთების მოუშველიებლად ადასტურებენ შორეულ წარსულში სომეხთა ტომების სიახლოვეს ქართველ ტომებთან და მათი კულტურის ურთიერთ გავლენას.

ბერძნული სიტყვა „იონოს“-ში ქართული სიტყვა „ღვინო“-დან „ღვ“ შეცვლილია ასო „ო“-თი და მიღებულ „ოინო“-ს დართული აქვს ჩვეულებრივი ბერძნული დაბოლოება „ს“.

ლათინური სიტყვა „ვინუმ“-კი ბერძნულ „ოინოს“-თან შედარებით კიდევ უფრო ახლო კავშირშია ქართულ სიტყვა ღვინო-სთან, სადაც ასო „ღ“ გამოვარდნილია და ქართულ ფუძეს „ვი“-ს დამატებული აქვს ჩვეულებრივი ლათინური დაბოლოება — „უმ“ (ვინ-უმ). ხოლო რუსული სახელწოდება „ვინო“ „ღ“ შეკვეცილ ღვინო-ს წარმოადგენს და შედარებით ახლო წარსულში უნდა იყოს შეთვისებული.

რაც შეეხება დანარჩენ ინდოევროპულ ხალხთა ენებში ღვინის სახელწოდებებს (მაგ., ფრანგული — vin, ინგლისური — Wine, გერმანული — Wein და სხვა), აკად. გ. ვ. წერეთლის განმარტებით, ესენი შედგებიან ერთ და იმავე ფუძიდან. ეს ფუძე არის „ვინ“ და მას ქართულ სიტყვა ღვინო-სთან უნდა ჰქონდეს უდავო გენეტიური კავშირი.

ამრიგად, ქართული სიტყვა „ღვინოს“ გადასვლა ინდოევროპელ ხალხთა ენების ლექსიკაში, ჩვენი აზრით, შემდეგნაირად უნდა იქნეს წარმოდგენილი: ქართველებისაგან ეს სიტყვა შორეულ წარსულში შეთვისებული აქვთ ძველ ბერძნებსა და რომაელებს. შემდგომ ხანაში კი რომაელებიდან იგი შემოუღიათ დასავ. ევროპაში, ხოლო ქართველებისაგანვე აღმოსავლეთ ევროპაში და მცირე აზიაში ძველად მოსახლე ინდოევროპული მოდგმის ხალხებს (სლავიანები, კელტები, ირანელები და სხვა). ეს თვალსაზრისი ემყარება როგორც ენათმეც-

ნიერების, ისე-ისტორიკოსებისა და აგრონომიული მეცნიერების მონაცემებს ამ დარგში და საკმაო სიზუსტით გვიჩვენებს იმ ისტორიულ გზას, რომლითაც მომხდარა ამა თუ იმ ხალხში მევენახეობა-მელვინეობისა და, მაშასადამე, მასთან ერთად ღვინის აღმნიშვნელი ტერმინის შემოღება.

ცნობილია, რომ ქართველი ხალხი ამ სასმელს უხსოვარ დროიდან „ღვინოს“ უწოდებს და ქართველ ტომებში მას სხვა სახელი არა ჰქონია. ქართულად — ღვინო, მეგრულ-ჭანურად — ღვინი და სვანურად — ღვინალ, წინაპრების მიერ შერქმეული სახელებია.

ღვინის ქართული სახელწოდების შემოღება ინდოევროპული მოდგმის ხალხთა მიერ სავსებით კანონზომიერ მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ. როგორც აღნიშნული გვქონდა, საქართველოში მევენახეობის დასაბამი ნეოლითის ქამთა წყვედიადში იკარგება. იმ პერიოდიდან ჩვენს დრომდე მანძილი დაახლოებით 6000—7000 წელს შეადგენს და ასეთი ხანგრძლივობის ისტორია ამ დარგს ევროპაში არა აქვს.

აღსანიშნავია ის, რომ მსოფლიო ლიტერატურაში არ მოიპოვება არავითარი მასალა, რომელიც ამტკიცებდეს, რომ საქართველოში ან საერთოდ ამიერკავკასიაში, მევენახეობა-მელვინეობა შემოღებული იყოს ეგვიპტიდან, საბერძნეთიდან, რომიდან ან რომელიმე სხვა ძველი ცივილიზაციის მქონე ქვეყნიდან. პირიქით, პროფ. ა. ბეკეტოვის, აკად. ივ. ჯავახიშვილის, პროფ. კ. მოდებაძის, პროფ. ან. ნეგრულის, აკად. ვ. კომაროვის, აკად. ნ. ვავილოვის, პროფ. დ. მენდელეევის, პროფ. ა. ენგლერის, კ. კოხის და მრავალი სხვა რუსი და უცხოელი მკვლევარის მტკიცებით, საქართველო წარმოადგენს ვაზის კულტურის ძირითად სამშობლოს და ამ ქვეყნიდან მევენახეობა შემოღებული უნდა იყოს ეგვიპტეში, საბერძნეთში, რომში და ევროპისა და აზიის მთელ რიგ ქვეყნებში. ამ მოსაზრების საფუძვლიანობას ადასტურებს ქართული ვაზის უძველესი ჯიშების გავრცელება ევროპისა და აზიის ქვეყნებში და ამ ჯიშების ქართული სახელები, რომლებიც დღემდე დაცულია ევროპელ და აზიელ ხალხთა ენების ლექსიკაში უცვლელად ან თარგმნილი სახით. ამიტომაც დასაშვებია, რომ ძველ

ინდოევროპელ ტომებს მევენახეობისა და მეღვინეობის დარგებში ესოდენ დაწინაურებული და უძველესი ტრადიციის მქონე ხალხისაგან ვაზის კულტურის შემოღებასთან ერთად შეეთვისებინათ აგრეთვე ღვინის ქართული სახელწოდებაც და აქედან მიეღო ამ სიტყვას საერთაშორისო ხასიათი.

ქართველი მეურნის თვითმყოფი შემოქმედებითი ნიჭის კიდევ ერთი ამსახველი უთუოდ ისიც არის, რომ საქართველოში ყურძნის წვენიდან აწარმოებენ ისეთი პროდუქტების დამზადებას, რომლებიც სამართლიანად იმსახურებენ საყოველთაო მოწონებას. ასეთებია, მაგალითად, ფელამუში, ტკბილი, ჩურჩხელა და სხვა, რომლებსაც დღემდე არ იცნობენ ევროპელი და სხვა ხალხები.

კიდევ უფრო დიდ ინტერესს იწვევს ქართული ენის ტერმინოლოგიური სიმდიდრე საღვინე ჭურჭლებისა და ღვინის სასმისების დარგში.

ქართულ სამარნე მეურნეობაში შორეული წარსულიდან იხმარებიან შემდეგი სახელწოდების საგნები: საწნეხელი, ჩანახი, როფი, გეჯა, ქვევრი, ჭური, ტიკი, გულა, კასრი, კოკა, ხელადა, სურა, დოქი, თუნგი, ჩაფი, ქილა, ტოლჩა, ბოთლი და მრავალი სხვა. ხოლო ღვინის სასმისად უხსოვარ დროიდან შემოღებულია სხვადასხვა ზომისა და ფორმის ჭიქა, ჯამი, თასი, ფიალა, კათხა, დოსტაქანი, კულა, ყანწი, აზარფეშა, ყარყარა, კინჭილა, კოჩხი, მარანი, მათარა და ბევრი სხვა. თვითელი ეს სასმისი მიმზიდველი მოყვანილობის ჭურჭელს წარმოადგენს და ბევრი მათგანი სრულიად უცხო და უცნობია ევროპელი და სხვა მევენახე ხალხებისათვის, მაგ. ყანწი, აზარფეშა, კულა, ყარყარა, კინჭილა, მათარა და სხვა. ყველა ზემოთ დასახელებული სასმისი თავისი სპეციალური სახელწოდებით შორეული წარსულიდანაა შემოღებული და იმის აშკარა დადასტურებას წარმოადგენს, რომ ქართველ ხალხს უხსოვარ დროიდან ჰქონია მრავალფეროვანი დახვეწილი გემოვნება სუფრული მოლხენის საქმეში. ღვინის სასმისების ასეთი მრავალსახეობა პირუთვნელად მეტყველებს იმაზე, რომ ქართველ ხალხში დიდი ყურადღება ჰქონია მიქცეული არა სომატიურ გარძნობას, ე. ი. ღვინით დაკმაყოფილების უგემოვნო სურვილს,

რაც ყოველგვარი ჭურჭლით შეიძლება, არამედ გემოვნებას, ესთეტიკას ანუ იმას, თუ რანაირი მიმზიდველი ფორმის სასმისებით თავაზობენ სიამოვნების მომგვრელ ღვინოს. რაც თვალს ახარებს, ის სულიერ კმაყოფილებას იწვევს, და ქართველი ხალხის ეს სუფრული ესთეტიკა შესანიშნავად გამოხატულია მრავალნაირი ზომისა, ფორმისა და სახელწოდების ღვინის სასმისებში. ამ მხრივ შეიძლება დაბეჭითებით ითქვას, რომ ქართველი ხალხის ოსტატობა იმდენად დაწინაურებულია, რომ სხვა ერს მსოფლიოში დღემდე არ გააჩნია ეგზომ მრავალსახეობის ღვინის სასმისი და მასთან ასეთი მდიდარი ტერმინოლოგია სასმისებისა და საღვინე ჭურჭლების დარგში. ეს საბუთიც იმის სასარგებლოდ ლაპარაკობს, რომ საქართველოში მევენახეობა-მეღვინეობას შორეული ისტორია აქვს და ქართველი ხალხის გემოვნებას, როგორც ვაზის კულტურის სხვადასხვა ჯიშების გამოყვანის საქმეში, ისე ღვინის სასმისების კეთების დარგში, ბევრად წინ გაუსწრია სხვადასხვა ხალხებისათვის.

უდავოა, რომ ღვინის სასმისების ასეთი დიდრი მრავალსახეობის შემოღება პირველ რიგში ისახავდა მიზნად სტუმრის მომსახურებას, მის გულუხვ პატივისცემას. მართლაც, ამ მხრივ ქართველ ერს სამართლიანად დამსახურებული აქვს სტუმართმოყვარე ერის სახელი. ამრიგად, ქართული ღვინის სასმისები გამოხატავენ, ერთი მხრივ, ქართველი ხალხის ესთეტიკურ გემოვნებას სუფრული მოღებების საქმეში და, მეორე მხრივ, ქართული სტუმართმოყვარეობის კეთილშობილურ გრძნობას, რაც მას შორეულ წარსულიდან დღემდე თანდაყოლილი აქვს.

არა ნაკლებ საყურადღებოა ლხენისა და სუფრული წესრიგის ქართული ტრადიცია. მრავალგვარი სასმისი ამშვენებს ნაირ კერძებით დატვირთულ ქართულ სუფრას. თამადა, სადღეგრძელოების გრძელი თანრიგი, კაზმული სიტყვებით გამოთქმული გულწრფელი სურვილები და დარბაისლური ლხინი, დამყარებული თავაზიანობისა და ურთიერთ პატივისცემის პრინციპზე, მრავალჯამიერი და ბევრი სხვა სპეციალურად სუფრისათვის განკუთვნილი სიმღერა, ცეკვა-თამაში

და, ყოველივე ეს წინდახედულად გააზრებული და გარკვეულ წესრიგში ჩამოყალიბებული, წარმოადგენს ქართული სუფრის ისტორიულად მომდინარე ტრადიციას. ასეთი სუფრული ჩვეულება ევროპელ და სხვა ერს არა აქვს და იგი ყველა ქვეყნიდან სტუმართა ერთსულოვან მოწონებას იმსახურებს. ამ ტრადიციის ასე ჩამოყალიბებული წესრიგიდან აშკარად ჩანს, რომ ქართველ მეურნეს თავისი შემოქმედებითი ნიჭი მიუტყრია არა მარტო უხვი დოვლათის მიღებაზე, არამედ მოლხენის კულტურულ წესრიგზედაც უფიქრია და გარკვეული სუფრული ტრადიცია გამოუმუშავებია. ამ ტრადიციას კი ქართველი ხალხი უმწიკვლოდ ინახავს და იგი მემკვიდრეობით გადადის თაობიდან თაობაზე.

ამრიგად, ყველა ზემოაღნიშნული მონაცემებიდან საკმაოდ ჩანს ქართველი ერისა და მისი წინაპარი ტომების თვითმყოფი შემოქმედება და ისტორიული ღვაწლი მევენახეობა-მეღვინეობის შემოღებისა და განვითარების საქმეში.

პომპონიუს მელას (I ს. ახ. წ. ა.), პლინიუსის (I ს. ახ. წ. ა.), არქანჯელო ლამბერტის, ვახუშტისა და სხვა ავტორების ცნობებით, მიწათმოქმედების დარგში დიდი დაწინაურების გამო ძველ ბერძნებს ქართველებისათვის „გეორგოს“ ანუ „მიწის მუშაი“ დაურქმევიათ. ამ სიტყვიდან წარმომდგარია „გეორგია“, „ჟორჟია“, „გეორგენ“, „ჟორჟიენ“ და სხვა მსგავსი სახელები.

თ ა ბ ი I X

მევენახეობა-მელვინეობის წარსული და მომავალი ქართული ხალხის ეკონომიკაში

ქართველი ხალხის ეკონომიკაში მევენახეობა-მელვინეობას შორეული წარსულიდან თვალსაჩინო ადგილი ეკავა და ამჟამადაც მას კიდევ უფრო მეტი ხვედრითი წონა აქვს. ქართული ღვინო, როგორც დავინახეთ, უხსოვარ ღროიდან დიდი პოპულარობით სარგებლობდა და მის ექსპორტს სხვადასხვა ქვეყანაში ფართო ხასიათი ჰქონდა. აქედან მიღებული შემოსავალი იმდენად მნიშვნელოვანი იყო, რომ მოსახლეობის კეთილდღეობის ერთ-ერთ ძირითად წყაროს შეადგენდა.

საქართველოს დამორჩილებით დაინტერესებული მტრები კარგად ხედავდნენ ამ დარგების დიდ მნიშვნელობას და ამიტომაც, ქართველი ხალხის ეკონომიკურად დაცემის მიზნით, თავიანთი შემოსევების დროს აწარმოებდნენ ვენახებისა და სხვა კულტურული ნარგავების გაკაფვა-ამოგდებას. ერთ-ერთი ასეთი განადგურება მე-8 საუკუნის პირველ ნახევარში იყო. 736—738 წ. მურვან-ყრუს სარდლობით არაბთა ჯარის შემოსევის დროს, ამ ბარბაროსის განკარგულებით, მეურნეობრივად დაწინაურებულ მესხეთში არ დარჩენილა თითქმის არც ერთი ნარგავი, ტყეც კი მთლიანად გაჩეხილ იქნა და მთელი ეს აყვავებული მხარე ხრიოკ ქვეყნად იქცა. აღსანიშნავია, რომ ამ ბარბაროსობის კვალი დღესაც აზის სამხრეთ საქართველოს ზოგ რაიონს. არა ნაკლებ ძირგამომთხრელი იყო ჯალალედინის, თემურ-ლენგის, შაჰ-აბაზის და სხვა ურდოთა შემოსევები. ამრიგად, მტრის ყოველი შემოსევის შემდეგ საქართველო რჩებოდა გაჩანაგებულ მდგომარეობაში და

ქართველ ხალხს უხდებოდა თავისი განადგურებული მეურნეობის აღდგენა-განახლება ან ხელახლა დაწყება.

ქართველმა მეურნემ კარგად იცოდა, რომ მის ეკონომიკაში ერთ-ერთი მთავარი შემოსავლის წყარო ძვეენახეობა-მელვინეობა იყო და ამიტომაც გულმოდგინედ ზრუნავდა უმოკლეს ვადაში ამ დარგების ისევ მაღალ დონეზე დაყენებისათვის. აღსანიშნავია, რომ 1614—1625 წ., შაჰ-აბაზის შემოსევების დროს მტრის ლაშქრის მიერ ქართლ-კახეთში თითქმის მთლიანად გაკაფულ იქნა ვენახები, თუთისა და კაკლის ხეების ნარგავები. მაგრამ ამ დამანგრეველი ლაშქრობებით მიყენებული ზიანი იმდენად ჩქარა აღუდგენია მოსახლეობას, რომ 50 წლის შემდეგ აქ გავლილი მოგზაურები — შარდენი (1672—1673 წ.) და სხვა უცხოელები აღტაცებაში მოსულან ქართლ-კახეთის მშვენიერი ვენახებით, კულტურული ნარგავებითა და საუკეთესო ღვინით. საყურადღებოა, რომ ამავე ხანებში ქართული ღვინის ექსპორტს ფართო ხასიათი ჰქონია როგორც მიდიაში, ისპაჰანში, ისე სხვა უცხო ქვეყნებში. ვაზის კულტურისადმი ასეთი განსაკუთრებული მზრუნველობის გამო საქართველოში მევენახეობამ მასიური ხასიათი მიიღო და იგი იქცა სოფლის მეურნეობის ერთ-ერთ წამყვან დარგად.

საყურადღებოა, რომ მე-19 საუკუნის დასაწყისში, რუსეთთან შეერთების პერიოდში, საქართველოში ვენახი გაშენებული იყო 77 ათას დესიატინაზე¹. თავისთავად იგულისხმება, რომ ვენახების ეგზომ დიდი ფართობი და ღვინის უხვი მოსავალი ქართველ მეურნეს მართო საკუთარი მოთხოვნილებისათვის არ ესაჭიროებოდა. უდავოა, რომ ერთ ნაწილს იტოვებდა თავისი მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად, ხოლო მეორე ნაწილს ჰყიდდა და ეს კი მისი ფულადი შემოსავლის ერთ-ერთი წყარო იყო.

რუსეთთან შეერთებამდე ქართული ღვინო ყოველწლიურად მიჰქონდათ უმთავრესად აღმოსავლეთისა და სამხრეთის ქვეყნებში. თუ რა ოდენობისა იყო იმ პერიოდში ქართული

¹ იგულისხმება უმთავრესად მაღლარი. დესიატინა—10.092 კვადრატულ მეტრს შეადგენს, ე. ი. 92 კვ. მეტრით მეტია ჰექტარზე.

ღვინის ექსპორტი, ამის შესახებ სამწუხაროდ ჩვენ ამჟამად არავითარი ცნობა არ მოგვეპოვება. რუსეთთან შეერთების შემდეგ, ქართულმა ღვინომ ფართო ბაზარი ჰპოვა რუსეთის ქალაქებში. მაგრამ ეს ერთბაშად არ მომხდარა. პირველ ხანებში მან დიდი კონკურენცია განიცადა ევროპულ ღვინოებთან და, ერთ დროს თითქოს დაიჩაგრა კიდეც, მაგრამ თავისი მაღალი ღირსების საშუალებით შედარებით მალე გადალახა ეს წინააღმდეგობა და 70-იან წლებიდან თვალსაჩინოდ გაიზარდა მისი მომხმარებელთა რიცხვი.

მე-19 საუკუნის პირველ მეოთხედში ქართული ღვინის ექსპორტი უმნიშვნელო იყო. ამ მდგომარეობასთან დაკავშირებით ინტერესს მოკლებული არ იქნება მოვიყვანოთ ზოგიერთი ცნობა ღვინის მაშინდელი მოსავლიანობისა და ფასის შესახებ. მიხაილ ბალასის ცნობით, 1830-იან წლებში თელავის მაზრაში ვენახებს ექირა 7000 დესიატინა, ხოლო სიღნაღის მაზრაში — 3000. ამ ვენახებიდან ღვინის ყოველწლიური მოსავალი საშუალოდ 2—4 მილიონ ვედროს¹ შეადგენდა².

იმავე ხანებში იმერეთში მოდიოდა საშუალოდ 500 ათასი ვედრო, ხოლო ქუთაისის გუბერნიაში, სოხუმისა და ბათუმის ოლქების გამოკლებით, ღვინის მოსავალი წლიურად ერთ მილიონ ვედროს აღემატებოდა³. თუ გავითვალისწინებთ, რომ იმ ხანებში სამეგრელოს, იმერეთისა და გურიის მოსახლეობა 204.700 სული იყო (იმერეთში — 100.000, სამეგრელოში — 68.000 და გურიაში — 36.700), მაშინ ირკვევა, რომ მოსახლეობის თვითეულ სულზე წლიურად თითქმის 5 ვედრო ღვინო მოდიოდა, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოში და, განსაკუთრებით კი კახეთში — 20 ვედროს აღემატებო-

¹ ვედროში სამი თუნგია ანუ 16 ბოთლი, ათწილადი ზომით ვედროში 12,3 ლიტრია, ბოთლში — 770^ს, თუნგში — ორი ხელადა.

² М. Баумгартен в России. Спб. ч. III, 1897 г. გვ. 17—18.

³ იგივე, ყ. II. 1896 წ. გვ. 147. სამეგრელოს მაშინდელი მთავრის ჩვენებით, 1850 წლებში სამეგრელოს სამთავროში, ე. ი. ზუგდიდის, სენაკისა და ლეჩხუმის მაზრაში წლიურად მოდიოდა 5.268.750 ვედრო ღვინო, (იქვე გვ. 150).

და. ასეთი უხვმოსავლიანობის პერიოდში მის ექსპორტს თითქმის არ ჰქონდა ადგილი და იგი ადგილობრივი მოხმარების საგანი შეიქმნა. ამიტომაც ღვინის ფასი ძალზე დაბალი და მოსახლეობის ყველა ფენისათვის ხელმისაწვდომი იყო. მოგზაურ გამბას ცნობით, 1820-იან წლებში საქართველოში ღვინოს სვამდა ყველა, მუშაც და თავადიც, ერი და ბერი და მისი ყოველდღიური მოხმარება თვითეულ მოსახლეზე საშუალოდ შეიძლება ვიანგარიშოთ ხუთ ბოთლამდეო¹.

გამბას ეს ცნობა მეტად გადაპარბებულია და არ შეიძლება სინამდვილედ მივიჩნიოთ, მაგრამ, თუ გავითვალისწინებთ, იმას რომ წყურვილის მოსაკლავადაც წყლის მაგიერ ჩვეულებრივად ღვინო იხმარებოდა, მაშინ ცხადია, რომ მას მოსახლეობაში ფართო მოხმარება ჰქონდა.

იმ პერიოდში ერთი ვედრო კახური ღვინო 24—80 კაპიკად იყიდებოდა, ე. ი. ბოთლი 1½ დან 5 კაპიკამდე². იმავე გამბას აღნიშვნით, 1820-იან წლებში ქუთაისში ერთი ბოთლი საკმაოდ კარგი ღვინო 4 ½ კაპიკი ღირდა, ხოლო სამეგრელოში შეიძლებოდა 1 ¼ კაპიკად ერთი ბოთლი ხარისხიანი ღვინის შეძენა³.

ღვინის ფასის მეორე ასეთი დაცემა მოხდა 1882—1886 წლებში. ილია ჭავჭავაძის ცნობით, მაშინ ერთი ვედრო კახური ღვინო იყიდებოდა 84 კაპიკიდან 1 მან. და 10 კაპიკამდე⁴. მაგრამ სხვა წლებში ღვინის ექსპორტის გაძლიერებასთან ერთად ფასმაც საგრძნობლად მოიმატა. ასე მაგ., 1890-იან წლებში სოხუმში ერთი ვედრო ღვინო მწვანე ღირდა 2 მ. 50 კაპ., ოჭალეში — 3 მანეთამდე, იზაბელა (ადესა) — 1 მან. და 20 კაპიკიდან 1 მან. და 80 კაპიკამდე, საფერავი — 3 მან. და 50 კაპ., კაჭიჭი — 2 მან. და 50 კაპ.⁵ და სხვა. ასე მოიმატა ღვინის ფასმა აგრეთვე სხვა რაიონებშიც. მაგალითად, იმავე

¹ М. Б а л т а ц. т. III. გვ. 12.

² ი ქ ვ ე, წ. III. გვ. 12.

³ ი ქ ვ ე, წ. II. გვ. 146.

⁴ ი. ჭ ა ვ ჭ ა ვ ა ძ ე. ტ. IV. 1955 წ., გვ. 17.

⁵ М. Б а л т а ц. т. II. გვ. 134.

წლებში ერთი საპალნე ¹ კახური ღვინო 80 მანეთი ღირდა, ხოლო ვედრო იმერული ღვინო 1 მან. და 60 კაპიკიდან 2 მან. და 40 კაპიკამდე და ეს ფასი შენარჩუნებულ იქნა თითქმის 25 წლის მანძილზე. მე-19 საუკუნის 90-იან წლებიდან 1914 წლამდე საქართველოში ბოთლი ღვინის ფასი ხარისხის მიხედვით იყო 5 კაპიკიდან 20 კაპიკამდე. ეს ფასი საკმაოდ მნიშვნელოვანი იყო და საერთო ჯამში მოსახლეობის მიერ ღვინისგან მიღებული შემოსავალი საგრძნობ თანხას შეადგენდა.

დიდი ილია ჭავჭავაძე მეტად ზრუნავდა საქართველოს ეკონომიკის განვითარებისათვის. აღსანიშნავია, რომ მას მაშინდელი მევენახეობა-მეღვინეობის თითქმის ყველა საჭირობო საკითხზე მრავალი წერილი აქვს გამოქვეყნებული გაზეთ „ივერიაში“. თვითელი წერილი შეიცავს ბევრ საგულისხმო და თან სასარგებლო აზრს, რომლებსაც დღესაც არა აქვს დაკარგული თავისი მნიშვნელობა. ხოლო ზოგ წერილში, გარდა, ამისა მოცემულია აგრეთვე საყურადღებო სტატისტიკური მასალაც. ქართული მევენახეობა-მეღვინეობის ისტორიის მკვლევარი უთუოდ ყოველთვის სიამოვნებით მიმართავს ამ მოღვაწის ძვირფას წერილებს.

ერთ-ერთ თავის წერილში, რომელიც დათარიღებულია 1886 წლის 30 ოქტომბრით, ვკითხულობთ, რომ იმ ხანებში რიონის ვაკეზე თითქმის ყოველწლიურად ღებულობდნენ 4.472.000 ფუთ ყურძენს².

მეორე წერილი, რომელიც 1887 წლის 17 თებერვალს დაიბეჭდა, შეიცავს საინტერესო ცნობებს. აქ მოყვანილია სტატისტიკური მასალა იმის შესახებ თუ რამდენი იყო ამიერკავკასიაში ღვინის მოსავალი 1870 წელს, რამდენი შინ მოუხმარიათ და რამდენი გაუყიდიათ. ეს ცნობა „ვედრო“-ზეა გაანგარიშებული. ვედროში, როგორც თვითონ ავტორი განმარტავს,

¹ კახური საპალნე, მ. ბალასის განმარტებით, 45 ვედროს შეადგენს, ე. ი. 33 ფუთს, იმერეთში საპალნეს 12 ფუთს ეძახიან. სამწუხაროდ ეს სიტყვა სათანადოდ არ არის განმარტებული ქართულ განმარტებით ლექსიკონში.

² ი. კ. ა. ვ. კ. ა. ვ. კ. — ტ. IV. 1955 წ. გვ. 194.

სამი თუნგი ანუ 16 ბოთლი იგულისხმება. მაშინდელი ვედრო, თანამედროვე ათწილადი ზომის მიხედვით. 12,3 ლიტრს შეადგენს, ხოლო თუნგი—დაახლოებით 4,5 ლიტრს. აი ეს ცნობაც¹,

მოსავალი	შინ მოუხმარიათ	გაუყიდათ
შავი ზღვისა და რიონის ნაპირები — 3.252,500	2,276,750	975,750
კახეთი — 2.915,080	728,770	2,186,310
მტკვრის ნაპირები — 1,420,910	850,546	570,364
არქაისა ნაპირები — 959,200	575,520	383,680
შემახა—გეოქაჩი — 94,937	23,934	71,003
სულ ამიერკავკასიაში — 8.642,627	4,455,520	4,187,107 ვედრო.

ამ ცნობიდან საკმაოდ ჩანს, რომ საქართველოში ღვინის მოსავლის თითქმის ნახევარი იყიდებოდა, ხოლო მეორე ნახევარი თვით მეურნეებს რჩებოდათ სახმარებლად. ილია ჭავჭავაძის იმავე წერილიდან ვგებულობთ, რომ იმ პერიოდში ერთი ბოთლი ღვინო 10 კაპიკი ღირდა, მაგრამ ბითუმად ვაჭრობის დროს ფასს უკლებდნენ და ვედრო ღვინოს მანეთ-ნახევრად ჰყიდნენ. აქედან ირკვევა, რომ მაშინდელ ქართველ მეურნეებში ფულადი შემოსავალი მარტო ღვინისაგან არა ნაკლებ ხუთ-ნახევარი მილიონი მანეთი უნდა ყოფილიყო ყოველწლიურად. ილიას გამოანგარიშებით, ამ თანხიდან იმერეთზე უნდა მოსულიყო ერთ-ნახევარი მილიონი და კახეთზე — 3. 279. 000, ხოლო ქართლისა და სომხეთის შემოსავალს ერთად 855.000 მან. ვარაუდობდა². ეს შემოსავალი კი საკმაოდ დიდი თანხა იყო და, ცხადია, მევენახეობა ბევრი მეურნისათვის შემოსავლის ძირითად წყაროს შეადგენდა.

იმავე წერილში ილია ჭავჭავაძე აღნიშნავს, რომ მაშინდელი რუსეთის იმპერიის მევენახეობის ყველა რაიონში (მთელი კავკასია, ყუბანის მხარე, ბესარაბია, ყირიმი, დონის ოლქი, ასტრა-

¹ ი. ჭავჭავაძე—ტ. IV. 1955 წ. გვ. 194.

² იქვე, გვ. 112.

ხანის გუბერნია) ყოველწლიურად მოდიოდა საშუალოდ 15 მილიონი ვედრო ღვინო. აქედან ხუთი მილიონი ვედრო ადგილზე რჩებოდა ღვინის პატრონებს, ხოლო 10 მილიონი ვედრო იყიდებოდა იმპერიაში. მაგრამ ეს რაოდენობა ვერ აკმაყოფილებდა მაშინდელი რუსეთის მოთხოვნილებას და ამიტომაც ყოველწლიურად შემოჰქონდათ საზღვარგარეთიდან ღვინის დიდი რაოდენობა. ასე მაგ., 1880 წელს რუსეთში შემოტანილია 18 1/2 მილიონი მანეთის ღვინო¹, ხოლო მომდევნო წლებში ამ იმპორტს კიდევ უფრო ფართო ხასიათი მიუღია.

აღსანიშნავია, რომ 1850 წლამდე საქართველოში ვაზის დაავადებები უცნობი იყო. ამიტომაც ვენახების შეწამვლას არ აწარმოებდნენ და მისი მოვლა ჩვეულებრივად მხოლოდ გასხვლაში და მსუბუქ გადაბარვაში მდგომარეობდა. თავისთავად ცხადია, რომ მაშინდელი ქართული ღვინოც მაღალხარისხიანი უნდა ყოფილიყო, ვინაიდან ყურძენს არ ჰქონდა შაბიამანი, გოგირდი და სხვა შხამიანი ნივთიერებები, რომლებიც ამჟამად ფართოდ იხმარებიან ვენახების შესაწამლავად და უთუოდ სათანადო გავლენას ახდენენ ღვინოებზე.

ვაზის დაავადებებიდან ევროპაში ყველაზე უფრო ადრე თავი იჩინა ე. წ. ნაცარამ (ოიდიუმი). ეს სოკოვანი დაავადება შემოსულია ამერიკიდან ვაზის ნერგების საშუალებით და პირველად გავრცელდა საფრანგეთში 1850-იან წლებში. მის მიერ მიყენებული ზიანი იმდენად დიდი იყო, რომ საჭირო შეიქნა ათასობით ჰექტარზე ვაზის ნარგავების ამოგდება და დაწვა. ფრანგმა მევენახეებმა შეამჩნიეს, რომ ნაცარას წინააღმდეგ დიდ გამძლეობას იჩენს ამერიკული ვაზი და მის მოსაშენებლად და გასამრავლებლად ამერიკიდან გამოიწერეს ამ ჯიშის ნერგები. ამ ნერგებს 1863 წელს ამერიკიდან საფრანგეთში თან ჩამოყვა ფილოქსერა, ხოლო 1878 წელს ე. წ. კრაქი (მილდიუმი), და მესამე სოკოვანი დაავადება, რომელსაც შავ სიდამპლეს ანუ ბლეკროტს უწოდებენ. საფრანგეთიდან ეს სოკოვანი დაავადებები და ფილოქსერა გავრცელდა სამხრეთ ევროპის ქვეყნებში.

¹ ი. ჰ. ა. ვ. კ. ა. ვ. დ. ტ. IV, 1955 წ., გვ. 113.

რუსეთის იმპერიიდან ვაზის ყველა ეს დაავადება პირველად შემოვიდა ყირიმში და ნოვოროსიის ოლქში. ამ ქვეყნების მაშინდელ მემამულეებში დიდი მოწონება ჰქონდა ფრანგულ და საერთოდ ევროპულ ვაზის ჯიშებს. ამ ჯიშების ნერგებთან ერთად 1851—52 წელს ყირიმში შეიჭრა ნაცარა, 70-იან წლებში — ფილოქსერა და 80-იან წლებში — ტრაქი და შავი სიღამპლე. ყირიმიდან და ნოვოროსიის ოლქიდან ვაზის სოკოვანი დაავადებები შავი ზღვის ნავსადგურების გზით გავრცელდა ჩერ აფხაზეთსა და სამეგრელოში და შემდეგ, მოედო მთელ საქართველოს ვენახებს.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოში ამ დაავადებების შემოტანასა და გავრცელებაში მეტად შეუწყვეს ხელი უმათვრესად ევროპელმა კოლონისტებმა (გერმანელები) და ახალმა მემამულეებმა (გრაფი შერემეტიევი, სტაროსელსკი, თავადი ბებუიოვი, ოსტაფიევი, პრინცი ა. მიურატი, მირზოევი და სხვა), რომლებიც ევროპულ (ფრანგულ, უნგრულ) ვაზის ჯიშების მოშენებას აწარმოებდნენ. მეორე მხრივ, ამ საქმეში დიდი როლი შეასრულა ყირიმიდან გადმოყვანილმა (1844 წ.) კავკასიის მეფრსნაცვალმა მ. ს. ვორონცოვმა, რომელმაც საქართველოში ევროპული ვაზის ჯიშების გავრცელება დაიწყო. ამ ნერგებთან ერთად საფრანგეთიდან და ყირიმიდან საქართველოში შემოტანილ იქნა ფილოქსერა და ვაზის სოკოვანი დაავადებები.

1853—54 წლებში ნაცარმა თავი იჩინა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროებზე და მოკლე დროში ისე მასიურად მოედო დასავლეთ საქართველოს ვენახებს, რომ მაგ., 1855 წელს ქვემო იმერეთში სულ არ ყოფილა ღვინის მოსავალი¹, ხოლო დანარჩენ რაიონებში იგი მეტად უმნიშვნელო იყო და ისიც ძალზე დაბალი ხარისხისა.

1857 წლიდან ნაცარი ფართოდ გავრცელდა კახეთის რაიონებში,² ხოლო 1880-იან წლებში კახეთის ვენახებს მოედო ვაზის უსასტიკესი მტერი — ფილოქსერა და 7—8 წლის მან-

¹ М. В а л л а с. Ч. II. стр. 155.

² იქვე. Ч. III. გვ. 97.

ძილზე მასობრივად ვავრცელდა მთელ საქართველოს ვენახებში. ვაზის ამ ორ მტერს 1888 წელს დაემატა ორი ახალი სოკოვანი დაავადება, კრაქი ანუ მილდიუმი და შავი სიღამპლე და ფართოდ ვავრცელდა ქართლ-კახეთში. მოსახლეობა მაშინ არ იცნობდა როგორც სოკოვანი დაავადებების, ისე ფილოქსერისა და სხვა მავნებლების წინააღმდეგ ბრძოლის საშუალებებს და, ამრიგად, სრულიად მოუშვადებელი აღმოჩნდა ვენახების დაცვის საქმეში. ვაზის კულტურის ამ მავნებლებმა და, მათ შორის, განსაკუთრებით ფილოქსერამ, იმსი ხვერპლეს საქართველოში მაშინ არსებული ვენახების დიდი ნაწილი და ამავე დროს თითქმის მთლიანად მოსპეს ბევრი შესანიშნავი ადგილობრივი ვაზის ჯიშები. მათ მიერ მიყენებულს ზიანი იმდენად დიდი იყო, რომ ბევრს სოფელში ვენახები-დიდი უმეტესობა განადგურდა და მეურნეებს ხელიდან გამოეცალათ მათი კეთილდღეობის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წყარო.

განსაკუთრებით დიდი ზიანი მოუვიდა ამ მხრივ სამეგრელოს. ამ პარაზიტებმა, როგორც ი. ჭავჭავაძე 1889 წლის 28 დეკემბრის წერილში აღნიშნავს: „სამეგრელოს ისეთი ამბავი დააწია, რომ ვენახების პატრონებმა თითქმის [ხელი აიღეს ვენახობაზე და ვაზით ნაშენი ადგილები გაამინდვრეს“¹. არც კახეთი, იმერეთი და რაჭა-ლეჩხუმი იყო ბევრად უკეთეს მდგომარეობაში. ამ პარაზიტების გავლენით აქაც ვენახების ფართობებმა თვალსაჩინოდ იკლო და დარჩენილი ნაწილი მასიური დაავადების გამო განადგურების გზაზე იდგა. ასეთსავე მდგომარეობას ჰქონდა ადგილი აგრეთვე აზერბაიჯანში, სომხეთში და სხვა ქვეყნებში.

1884 წელს ჩამოყალიბდა კავკასიაში ე. წ. ფილოქსერის წინააღმდეგ მებრძოლი რაზმი, რომელსაც ევალეზოდა როგორც ფილოქსერის, ისე სოკოვანი დაავადებების წინააღმდეგ საჭირო ზომების მიღება. მაგრამ ეს ღონისძიება ძალზე დაგვიანებით იქნა მიღებული, როდესაც ამ დაავადებებმა და ფილოქსერამ უკვე მასიური ხასიათი მიიღეს. ამიტომ არც შეიძლება, რომ ამ რაზმის მუშაობას ეფექტიანი შედეგი მო-

¹ ი. ჭავჭავაძე. ტ. IV. 1955 წ., გვ. 128.

ჰყოლოდა. მაგრამ მთავარი ის არის, რომ ამ რაზმმა მეურნეობებში შეიტანა საკმაო ცოდნა ვენახების დაცვის, მისი მავნებლების წინააღმდეგ ბრძოლის ხერხებისა და საშუალებების გამოყენების შესახებ. მიუხედავად ამისა ვენახების ფართობები თვალსაჩინოდ კლებულობდა ვაზის პარაზიტების გავლენით და ამ დაკლებას ყოველწლიური ხასიათი ჰქონდა. აღსანიშნავია, რომ მე-19 საუკუნის დასაწყისთან შედარებით, იმავე საუკუნის ბოლოს ვენახების ფართობი საქართველოში 58.894 დესიატინას შეადგენდა და, მაშასადამე, ზრდის ნაცვლად უკანასკნელი 20 წლის მანძილზე 18.106 დესიატინით შემცირდა. იმ პერიოდებიდან ჩვენს დრომდე ვაზის სოკოვანმა დაავადებებმა და ფილოქსერამ თითქოს მუდმივი საბუდარი ჰპოვეს საქართველოში და თვალსაჩინო დაღი დაასვეს ქართულ მევენახეობა-მელვინეობას.

ასევე დიდ ზიანს იწვევდნენ და დღესაც იწვევენ ეს პარაზიტები საბჭოთა კავშირის მევენახეობის ყველა რაიონში და აგრეთვე საზღვარგარეთაც.

მიუხედავად ვაზის კულტურის ეგზომ მრავალრიცხოვანი მტერისა, საქართველოში ვენახების ფართობი და ყურძნის მოსავალი მე-19 საუკუნის მიწურულში საკმაოდ დიდი იყო. ამის საილუსტრაციოდ მოვიყვან ზოგ სტატისტიკურ ცნობას მიხაილ ბალასის მასალებიდან:

ქვემო ცხრილიდან ნათლად ჩანს, რომ მე-19 საუკუნის 90-იან წლებში, როდესაც აღმოსავლეთ საქართველოში დიდი გავრცელება მიიღო ფილოქსერამ და ვაზის სოკოვანმა დაავადებებმა, მაშინ მასთან დაკავშირებით ყურძნის მოსავალმაც სხვა წლებთან შედარებით იკლო თითქმის $\frac{1}{10}$ -დან $\frac{1}{100}$ -მდე, ხოლო დასავლეთ საქართველოში კი 1894 წელს, სხვა წლებთან შედარებით ყურძნის უმნიშვნელო მოსავალი იყო სენაკის, ოზურგეთის, ქუთაისის და ზოგ სხვა მაზრაში, სადაც ამ მავნებლებს იმ ხანებში ფართო გავრცელება ჰქონდა.

დაწყებული მე-19 საუკუნის 80-იან წლებიდან თითქმის 60—70 წლის მანძილზე საქართველოში ვაზის კულტურა ძალზე სათუო მცენარედ იქცა და ყურძნის მოსავალიც არა მყარი და საეგებიო გახდა. ეს პარაზიტები ვენახის დიდი ზიანდურე-

ბა აღმოჩნდნენ, ხოლო ზოგჯერ დიდ გავრცელებას ღებულობდნენ და მნიშვნელოვნად ამცირებდნენ ღვინის მოსავალს. ამიტომაც საჭირო შეიქნა მის წინააღმდეგ ყოველ წლიურად, მევენახეობა მეღვინეობის მდგომარეობა საქართველოში 1890—1895 წ.

მაზრების დასახელება და ვენახების ფართობი დესიატინებში			ღვინის მოსავალი ვედრებში	
თელავის	მაზრა	6,783	186,500-დან	1,085,280-მდე
სიღნაღის	"	5,232	127,986	837,120
თიანეთის	"	475	7,000	77,320
თბილისის	"	3,105	69,795	983,600
ბორჯაღოს	"	1,800	59,883	270,522
გორის	"	4,400	133,500	625,362
ღუშეთის	"	2,200	42,500	407,000
ახალციხის	"	2	—	—
ახალქალაქის	"	22	—	—
სულ აღმოს. საქართველოში 24,019			607,164-დან 4,286,204-მდე ¹ .	
ზუგდიდის მაზრაში		2,829	37,895-დან	96,339-მდე
სენაკის		1,460	101,937	31,300
ოზურგეთის		1,240	194,651	96,281
ქუთაისის		7,227	960,682	355,965
შორაპნის		14,371	921,204	923,291
რაკის	"	3,000	158,147	137,625
ღეჩხუმის	"	2,129	134,442	221,905
გუდაუთის	"	1,483	59,955	210,733 ²
გუმისტის	"	153		
სოხუმის	"	51		
კოდორის	"	383		
სამურზაყანო	"	468		
სულ დასავლ. საქართველოში 34,794			2,574,913-დან 2,073,439-მდე	
სულ საქართველოში 58,813			3,182,077-დან 6,359,643 ვედრო.	

¹ М. Б а л л а с. Виноделие в России. т. III. 1897 стр. 46. ვენახების ფართობი ნაჩვენებია 1895 წლის მდგომარეობის, ხოლო ღვინის მოსავალი 1889—1895 წ. მიხედვით.

² М. Б а л л а с. Виноделие в России. т. II. 1896 стр. 178. ვენახების ფართობი ნაჩვენებია 1894 წლის მდგომარეობის, ხოლო ღვინის მოსავალი 1892—1894 წლების მიხედვით.

გარკვეულ პერიოდში სათანადო საშუალებებით. ენერგიულ ბრძოლა და, საერთოდ, მუდმივი ზრუნვა ვენახების დასაცავად. ყოველივე ამან დიდი შრომა მოითხოვა და მასთან ბევრი ხარჯიც. საჭირო შეიქმნა ახალი ცოდნა-გამოცდილების შეძენა და მასთან შესაწამლავი ნივთიერებებისა და სათანადო აპარატურის შოვნა. ეს ორი უკანასკნელი ხშირად საჭირო რაოდენობით არ მოიპოვებოდა და ვენახების დიდ ნაწილს ღროზე არ ჰქონდა სათანადო მოვლა. მეორე მხრივ, აგროტექნიკურ ღონისძიებათა მოუწყვსრიგებლობის გამო, გაწეული შრომა და ხარჯი ხშირად ფუჭად იკარგებოდა და მეურნეების თვალწინ აშკარად ქრებოდა მათი შემოსავლის ეს წყარო. იმავე პერიოდში ამ მდგომარეობას კიდევ ზედ დაერთო მეორე გარემოება.

1882—1886 წლებში მნიშვნელოვნად დაეცა ღვინის ფასი. ამის შესახებ ი. ჰავჭავაძე 1886 წლის 6 ნოემბრით დათარიღებულ წერილში წერს: „ღვინო, საცა საპალნე შეიდ-რვა თუმნად იყიდებოდა, იქ ძლივლა გადიოდა ოთხ და ხუთ-ხუთ თუმნად და ამის მუშტარსაც ველარ შოულობდნენ. მიწის მომქმედს კაცს ამ ფასების დაცემამ ძალიან შეუცარა ხელი“. იქვე ილია აღნიშნავს: „საკვირველი ეს არის, რომ ეს ამბავი. ესე იგი ფასების ძირს დაწვეა, სწორედ მაშინ მოხდა, როცა ჩვენს კირნახულს დიდი ბაზარი და გასავალი გაეხსნა. როცა, მაგალითებრ, პურს, ქერს, სიმინდს დიდძალი მუშტარი მოაწყდა საზღვარგარეთიდან და როცა ჩვენებურმა ღვინომ ფეხი გაიდგა და მოიკიდა რუსეთში“¹.

ყოველივე ამან ბევრს აუტრუა გული მევენახეობაზე და ამის შედეგად რიგ რაიონებში ამ დარგმა თვალსაჩინოდ იკლო.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების დროს მთელ რესპუბლიკაში ვენახების ფართობი დაახლოებით 29.500 ჰექტარს შეადგენდა. ამრიგად, 1895 წელთან შედარებით 1921 წელს, ანუ 25 წლის მანძილზე საქართველოში ვენახების ფართობი 28.313 ჰექტარით, ანუ თითქმის 50% შემცირდა, ხოლო მე-19 საუკუნის დასაწყისის მდგომარეობასთან შედარებით, თითქმის 62%.

¹ ი. ჰ ა ვ ჯ ა ვ ა ძ ე. დასახ. შრომა, გვ. 17.

კომუნისტურმა პარტიამ და საბჭოთა ხელისუფლებამ დიდი ღონისძიებები ჩაატარა, როგორც სხვა კულტურების, ისე მევენახეობის გაფართოება-განვითარების საქმეში. ამ მზრუნველობის თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს ის, რომ 1932 წელს, საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების 10 წლის შემდეგ, რესპუბლიკაში ვენახების ფართობი 34.700 ჰექტარი იყო, ე. ი. 17,6%-ით გაიზარდა, ხოლო 1957 წლის 1 იანვრისათვის საქართველოში ვენახებს ეჭირა 59.160 ჰექტარი, ანუ ორჯერ უფრო მეტი ფართობი, ვიდრე საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ წლებში. ამრიგად ჩანს, რომ უკვე ჩატარებულია ამ მიმართულებით გრანდიოზული მუშაობა და თვალსაჩინო შედეგიცაა მიღებული.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ც. კ-ის 1953 წლის სექტემბრის პლენუმის ისტორიულ გადაწყვეტილებათა მიღების შემდეგ მკვეთრად გადიდდა სოფლის მეურნეობის ყველა პროდუქტის წარმოება. პარტიის მიერ მიღებულმა გაბედულმა გადაწყვეტილებებმა და ყამირი და ნასვენი მიწების ათვისებამ შესაძლებლობა მოგვცა 1956 წელს მარცვლეულის საერთო მოსავალი მიგველო მილიარდი ფუთით მეტი, ვიდრე 1953 წელს.

სკკპ რიგგარეშე XXI ყრილობამ თავისი ისტორიული დადგენილებით დასახა სახალხო მეურნეობის ახალი აღმავლობის გრანდიოზული პროგრამა—შვიდწლიანი გეგმის სახით, რომლის შესრულება უზრუნველყოფს ჩვენი სამშობლოს ეკონომიურ თავდაცვითი ძლიერების შემდგომ განმტკიცებას და საბჭოთა ხალხის მზარდ მატერიალურ და სულიერ მოთხოვნილებათა სულ უფრო სრულ დაკმაყოფილებას.

შვიდწლიანი გეგმის მიხედვით საქართველოში სხვადასხვა სასოფლო-სამეურნეო კულტურათა ფართობის გადიდებასთან ერთად გათვალისწინებულია ვენახების საერთო ფართობის გადიდება, ახალი ვენახების გაშენება.

ამ მნიშვნელოვანი დარგის კიდევ უფრო განვითარებისა და მაღალ დონეზე დაყენებისათვის საქართველოს რესპუბლიკას გააჩნია საუკეთესო პირობები. თუ 1952 წელს ჩვენში ვენახებს ეჭირა 52.500 ჰექტარი, 1958 წლის ბოლოს იგი აღწევ-

და 68.000 ჰექტარს, ხოლო 1965 წლის დასასრულს მიაღწევს 120.000 ჰექტარს. ყურძნის მოსავალი 1958 წელს ჰექტარზე მიღებული იქნა საშუალოდ 50 ცენტნერზე მეტი, -ნაცვლად 23,7 ცენტნერისა 1952 წელს.

კარგი ხარისხის ღვინის მიღება ბევრად არის დამოკიდებული ვაზის ჯიშზე და იმ გარემო პირობებზე, სადაც იგი იზრდება და ყურძნის გადამუშავებისა და ღვინის დაყენების წესების სწორად ჩატარებაზე და მის მოვლაზე.

ახალი ვენახების გაშენება ძირითადად უნდა მოხდეს ძვირფასი, სამრეწველო ჯიშებით (რქაწითელი, საფერავი, მწვანე, ხიხვი, ციცკა, ცოლიკოური, კრახუნა, ალექსანდროული, თეთრა, უსახელოური, ოჯალეში და ჩხავერი), ხოლო ქალაქებისა და კურორტების ზონებში — სუფრის ჯიშებით.

ჩვენს რესპუბლიკაში მევენახეობის შეიდწლიანი გეგმის შესრულებით კიდევ უფრო გაიზრდება ვენახების ფართობი, ყურძნის მოსავალი და ღვინის გამოსავლიანობა, რის შედეგად მნიშვნელოვნად ამაღლდება სოფლის მეურნეობის ეკონომიკა და ქართული ღვინოები კვლავ ახალ სახელსა და ქებას მოიპოვებენ როგორც ჩვენ დიდ საბჭოთა კავშირში, ისე მთელს მსოფლიოში.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

წინასიტყვაობა	3
თ ა ვ ი I. ლეგენდები და გადმოცემები ეაზის კულტურის პირვან- დელი სამშობლოს შესახებ	7
თ ა ვ ი II. ველური ეაზის ასაკი. საქართველოს პავისა და ნიადა- გის გავლენა ველური და კულტურული ეაზის ზრდა-განვი- თარებაზე	15
თ ა ვ ი III. საქართველოში მევენახეობა-მელვინეობის განვითარე- ბა არქეოლოგიური და ისტორიული მასალების მიხედვით	26
თ ა ვ ი IV. მკვლევართა შეხედულებანი ეაზის კულტურის პირვან- დელი სამშობლოს შესახებ	49
თ ა ვ ი V. ეაზის ჭიშთა ფონდი საქართველოში	73
თ ა ვ ი VI. ქართული ეაზის ჭიშები უცხო ქვეყნებში	81
თ ა ვ ი VII. უცხოელთა შეხედულებები ქართულ ღვინოებზე	116
თ ა ვ ი VIII. ქართული ამპელოგრაფიული ტერმინები უცხო ენებ- ში და სიტყვა „ღვინის“ ეტიმოლოგიის საკითხი	127
თ ა ვ ი IX. მევენახეობა-მელვინეობის წარსული და მომავალი ქართველი ხალხის ეკონომიკაში	144

რედაქტორი ს. მაკალათია
გამომცემლობის რედაქტორი კ. ელიაშვილი
ტექნორედაქტორი ზ. ხუნდაძე
კორექტორი ა. არობელიძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 22/IX-60 წ.
ქალაქის ზომა 84X:108¹/₃₂.
სააღრ.-საგამომც. თაბახი 7. ნაბეჭდი
თაბახი 8,26. საავტორო თაბახი 6,83.
უე 04811. ტირაჟი 3.000 შექვ. № 1184.

ფასი 2 მან. 55 კაპ.

1961 წლის 1-ლი იანვრიდან ფასი 26 კაპ.

საქ. სსრ კულტურის სამინისტროს
მთავარბოლიგრაფგამომცემლობის 1-ლი სტამბა.
თბილისი, ორჯონიკიძის ქ. № 50.

1-я типография Главполиграфиздата
Министерства культуры Грузинской ССР.
Тбилиси, ул. Орджоникидзе, 50.